



USUTEADUSLIK AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI
VÄLJAANNE

Vastutav toimetaja: **U. Masing**

Ajakirja toimkond: U. Masing, E. Salumaa, J. Kimmel, V. Uuspuu,
A. Viljari.

Sisukord:

J. Köpp: Kiriku ylesandeid praegusel ajal	1—8
P. Ariste: Natuke eesti mustlaste usuelust	8—14
Jaan Muru: Eestipärasest leeriopestusest	14—25
Artur Võõbus: Juudakristlased Syyrias ja Mesopotaamias	25—42
Uku Masing: Mõllemisest ja tuleviku inimesest	43—64

Tartus, 1940

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

USUTEADUSLIK AJAKIRI

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav toimetaja: U. Masing

XII aastakäik

1940

№ 1/2

KIRIKU YLESANDEID PRAEGUSEL AJAL.

J. Kõpp.

II.

Evangeeliumi kuulutamine ja sakramentide talitamine teeb õieti kiriku kirikuks, eraldab teda teistest organisatsioonidest. Kuid see ei ole kõik! Kirik ei ole ainult Jumalat kummardav hardusekogudus, vaid on lunastatud, uude ellu asetatud inimeste kogu; tema ylesanne on teostada Jumala tahet, kes on elav, sest Jumal tahab midagi selles maailmas ja selle maailma suhtes. Kirik ei ole otstarve iseenesest, vaid tal on ylesanne siin maailmas. See ylesanne on — mõjutada inimesi, juhte ja juhitavaid, elule ja tegevusele kristlikus mõttes, muutes nende mõtlemist, harjumusi, teotsemist igapäevases elus. Sellega astub kirik, nii ytelda, pyhapäevast välja äripäeva, saab otseseks mõõduandvaks teguriks argielu tegevuses, pyyetes, võitlustes, kannatustes. Ja eks ole kyll õige just seda taotleda, et tekiks otsene ja kindel side pyhapäeva ning äripäeva vahel, jumalateenistuse ning äripäevase töö ja käitumise vahel ning kaoks paljudele omane vaade, nagu oleks kirik seotud ainult või peamiselt pyhapäevaga ja usk yksnes nende asi, kellel selleks eriline huvi ja kalduvus või keda selleks kohustab kutse, amet.

Nii jõuame teise kiriku olu tähistava mõiste juurde: kirik on osadus (*congregatio, communio*). Ytleme lihtsalt ja siiralt: kirik on armastuse osadus. Meile on head tuttavad sõnad: „kes jääb armastusse, see jääb Jumalasse ja Jumal temasse,“ või „nyyd jääb usk, lootus, armastus, need kolm, aga suurem nende seast on armastus.“ See aga, et meie neid sõnu nii hästi tunneme, on meid teinud tuimaks ja yskkõikseks, et mõista ning hinnata nende sõnade maailma ybermuutvat laadi ja sisu. Kirik on õigusega pannud palju rõhku usule, kuid on vähem rõhutanud seda tõtt, et uus elu, milleks oleme kutsutud ja mis meile võimaldatud, on osaduse ja armastuse

elu. Seetõttu on maailmale jäänud mulje, et olla kristlane tähendab esmajoones pidada kinni kindlatest usulausetest.

Kirik on tõsise osaduse teostus ja seda peab ta olema. See on võimalik seetõttu, ja ainult seetõttu, et kirikus teostuv elu juurdub Jumala armastuses. Ainult Jumala armastus võib päästa inimest isekast omaette olemisest ja teha vabaks ligimesearmastusele. Oma jõud ja võitlus ei suuda seda, vaid ikkagi ainult armastus, mis lähtub väljastpoolt ja annab elule uue keskuse selles, kes meid armastab, võib purustada meie enesearmastuse ahelad. Jumala armastusele rajatud kirik ongi nõnda vastastikkuse armastuse ja isikust isikusse kanduva usalduse suhete ala, tema ylesanne näidata ning ette elada maailmale inimeste õigemat ning paremat omavahelist vahekorda. Seejuures tuleb ometi olla teadlik, et kristlik armastus ei võrdu sentimentaalse kaastundega, inimsõbraliku häätahtlusega või loomuliku seltsimehelikkusega. Ta on rohkem kui see kõik, sest tema otsene allik on Kristuse eneseohverdamine. Kristlik armastus armastab inimesi ka siis, kui nad on vastikud, tänamatud, sest ta teab, et Jumal neid armastab. Kristlik armastus näeb inimeses mitte ainult seda, mis ta on, vaid ka seda, mis temast võib saada armastuse lunastava ja uueksloova väe läbi. See armastus näeb kyll inimese konkreetseid kehalikke, intellektuaalseid ja moraalseid hädasid ning vajadusi ja pyyab siin appi tulla, kuid ta ei lepi ega piirdu sellega: tema eesmärk on viia armastusetöö kaudu inimest Kristuse juurde. Sellest vaatekohast tuleneb ylesanne kirikule: anda koguduses kui armastuse osaduses rohkem maad pastoraalsele hingehoiule! Tõepoolest, palju on neid inimesi, kes haiged, mitte ainult ihu ja vaimu poolest, vaid ka hinge poolest. Siin ei ole vastutajad mitte ainult vaimulikud, vaid kõik kristliku koguduse liikmed vastamisi. On sellepärast kyll vajalik ylesanne kirikule, kogudusele, kasvada ning kasvatada yksteist vastastikkuse hingehoiu suunas. On koguni võimalik laiendada aktiivsete kaastöötajate ringi eriti arstide juurdetõmbamise kaudu, sest paljudel kordadel aitab teaduslik nõuanne avada silmad seisukorra nägemiseks ja otstarbekate vahendite leidmiseks.

Et kirik on armastuseosadus, see peab ilmnema eriti ka kirikuteenrite omavahelistes suhetes. Eks ole meie veel kaugel sellest ideaalist, et just vaimuliku ameti kandjad tunnevad endid tõesti olevat vennad isekeskis (Matt. 23, 8), kus yksteise täielik tunnustamine, ka puudustele ja vigadele vaatamata, samuti yksteise toetamine nii ihu- kui eriti just hingehädades on endastmõistetav eluavaldus. Ei

ole teisiti mõeldav, kui et koguduse ja kiriku valmimine tõsiseks armastuseosaduseks eeldab seda, et kõigepealt kiriku ametikandjad moodustavad isekeskis sellise osaduse. Ja ärgem pigistagem kinni oma silmi: meie seisame siin eriti praegusel ajal tõsise ylesande ees, mis yksikult nõuab palju sisemist võitlust, enese ärasalgamist, andumist sellele armastusele, mis on avalikuks saanud Jeesuses Kristuses. Aga meie seisame yhes ka kutsumise ees, mille omaksvõtmise kaudu võib voolata rohket õnnistust meie kogudustesse, kirikusse.

Osaduse mõttest järgneb edasi, et kirik peab olema koht, kus kaovad vahed, mis lahutavad inimest inimesest: rassi, klassi, soo ja hariduse vahed ja teised sarnased; ta peab olema koht, kus rõhutatud, väljatõugatud ja põlatud tunnevad endid kodu olevat; koht, kus poliitilised ja majanduslikud vastased uuesti yheks saavad ustavuses samale Jumalale; koht, kus tõsise osaduse alusel seletatakse oma arvamuste erinevused ja õpitakse yksteist vastamisi mõistma. Mood-
sas yhiskonnas, kus on nii palju lahkuviivat ja lõhestavat elementi, on kirikul ylesandeks luua keskusi, kus inimesed õpivad leidma osaduse õnnistust ja teostuvat juhtmõtet: „Kandke yksteise koormat“ (Gal. 6, 2). Nii viivad kiriku ylesanded teda ikka enam ligidale sotsiaalse elu nähtustele ja tingimustele, kuid mitte ainult selleks, et neid näha, vaid ka ise mõista ja kasvatada neid, kellel on nägijad silmad, mõistja meel ning lahtine syda. Siin võib kirik, ja see on tema ylesanne, olla õigluse mõtte kandja yhiskonnas, koguni yhiskonna sydametunnistuse hääl! Ärgem eksigem: võitlus olemise pärast muutub teravamaks, raskemaks, ja sellest lähtuvad yha uued hädad ja ylesanded. Muidugi ei tule alahinnata seda, mida taotleb ning saavutabki riiklik ja kogukondlik hoolekanne ja sotsiaalne seaduseandlus, kuid ometi ei saa olla nägemata, kui palju jääb veel teha kirikule sääl, kus ei ole tegemist ainult väliste hädadega, vaid nende hädade sygavate, tihti väga individuaalset laadi põhjustega, mis on kättesaadavad ainult sygavale, Jumala armastuses juurduvale armastusele.

Aga viimaks ei ole kirik ainult koht, kus nõdrad ja väetid leivad lohutust ning abi, vaid ta on paik, kus iseäranis ka tugevate ja kangete individualism ja isekus pidurdatakse, ymber kasvatatakse, puhastatakse, kinnitatakse — Kristuse tahte tunnetamise ja täitmise yhiste taotluste kaudu. Ta on koht, kus noortele sisendatakse Jumala-riigi sygavad tõed ja kõrged paleused ja kasvavad yha uued rahvapõlved, kelle hinge on vallutanud usk igavese tõe ja õiguse sisse ja

pyha ind elada armastuse elu vale ja ylekohtu, viha ja tigiduse keskel. Kiriku ylesanne on taotleda ning kaasa aidata, et nii isiklik kui yhiskondlik elu omandaks kõrgeimad sihid, suurimad ylesanded, sygavaima mõtte. Selleks peab kirik ise saavutama koha yhiskonnas — olla paremate, ilusamate, õilsamate otsingute ja pyyete istutaja, kandja, ravija, kasvataja, endastmõistetavalt mitte nende pidurdaja, takistaja, hävitaja.

Osaduse mõttest kõneldes peatume hetkeks veel yhe loomuliku osaduse juures, millesse kristlane kuulub; see on r a h v u s. Siin juba tavaline loomulik tunne annab direktiivid suhtumisele teisesse inimesesse, veel enam võib seda teha kristliku armastuse sund. Seisame ju lihtsa tõsiasja ees, et vanemaid ega rahvust ei saa keegi ise enesele valida, samuti mitte rahvusliku kultuuri varasid, vähemalt kõige algelisemaid mitte. Juba sellepärast ei saa pidada kristlikuks tundeks ja toimimiseks, kui kedagi peetakse teisest vähemaks või koguni põlatakse tema rahvuse pärast. Edasi on käega katsutav, et ka kristlane saab osa teatava rahva elust ja jagab selle saatust. Iga yksikisiku elu on ju paljude sidemete — bioloogiliste, ajalooliste — kaudu seotud rahvaga ja need sidemed tingivad ning mõjutavad kogu tema olemist ja elamist. See seos rahvaga evib aga ka sygava tähenduse nii kõlbelse mentaliteedi arengu kui ka teadliku kristliku elu kujunemise kohta. Veel rohkem, seda olukorda võtab kristlane jumaliku korra avaldusena, sellega antud suhted määravad Jumala tahetud kõige loomulikuma tegevuse ala; siin juurduvad vastutuse ja kohustuste nõuded ning ylesanded, vastastikuse yhinemise, yhiste rõõmude ja murede jagamise vajadused ning võimalused. See kõik mõjutab ning soodustab arengut ja kasvamist tõsise isiksuse suunas. Nii ei ole kyll põhjust asetada teineteisega vastuollu kristlik meelsus ja rahvuslik tunne, kristlik elukäsitus ja rahvuslik seos; ei ole alust mõnigi kord esineval vaatel, nagu postuleeriks yhe omamine teise hylgamist. Tegelikust olukorrast lähtudes ytleksin, et tuleb kord lõplikult saada vabaks varemalt sagedasti kuulnud ja korra praegugi veel rõhutatud seisukohast: olen esimeses joones kristlane, siis eestlane (või muu rahvuse liige). Teoreetiliselt targutades võib ju kyll konstateerida mingit vahet ja vastuolu kristliku usu ja rahvustunde vahel, tegelikult aga on võimata näidata, kus lõpeb yks ja algab teine. Sellepärast ytleme täie teadvusega: eestlane ja kristlane ei ole vastuolus, ei või ega saagi olla! Eestlasena võin olla kristlane ja kristlasena eestlane. Nõnda võin ma aktiivselt kaasa elada oma rahva paremate

pyydlustega, ideaalidega, võitlustega, kannatustega. Ja mitte ainult, et võin, vaid veel rohkem: see kuulub minu kõlbeliste kohuste hulka, mille ette Jumal mind on asetanud, lastes mind syndida just selle rahva liikmena.

Oleks kyll juba aeg, et meie kirikuõpetajate peres selles kysimuses täielik selgus valitseks ja et kaoks igasugune kõhklemine ja siiasinna kõikumine, samuti leigus ja yskõiksus oma rahva saatuse vastu, millest mõningadki kurvad kogemused kõnelevad. Peaks nyyd juba lõplikult ajalukku läinud olema nähtus, kus palju aastaid eesti kogudustes töötanud eesti soost õpetajad tunnevad endid võõra rahvusega tugevamini seotud olevat kui oma rahvusega ja esimesel võimalusel või kriitiliseks peetud silmapilgul oma põlise kodumaa tolmu jalgadelt maha raputavad!

Ag kas ometi ei teki vastuolusid usu ja rahvusetunde vahel? Mõeldav see ju on, kuid seesugusel juhul on ikkagi tegemist valesti mõistetud rahvusetundega. Rahvusetunne on ja peab olema ikka ka eetilise: vaba isekusest, teise rahvuse liikmele sama eluõigust mõõnav, mida nõutakse iseenesele. Nõnda mõistetud ja teostatud rahvusetunne on yhtlasi ka kristlik. Sellest rahvusetundest kasvab välja absoluutselt positiivne suhtumine oma riigisse. Võib ju kyll juhtuda, et kirik peab kristliku eetika pärast käsitlema arvustavalt mõnda riigivõimu toimingut, kuid ta teeb seda ikkagi yhiskonna sydame-tunnistuse häälena, mis ehitab — ei lõhu, parandab — ei riku. On kyll ylim aeg olla täiesti teadlik sellest, et meie kirik peab saama tõsiseks rahvakirikuks — eesti rahva omaks kogu oma suhtumises ymbrusse, rahva parematesse pyyetesse, ilusamatesse ideaalidesse. Et see nõnda oleks, selleks tuleb kirikul näha ja leida tegelikke ylesandeid ja vorme.

Lõpuks tähendatagu veel yhele asjaolule, mida ei saa iialgi unustada: kirik on, nagu eespool kuulsime, pyhade kogu (*Congregatio sanctorum*). Mis ytleb see meile praegusel korral? Kõrvaldagem otsekohe väär oletus, nagu võiksim ja tahaksime pidada kiriku (koguduse) liikmeid mingeiks pyhakuiks, inimesteks, kes võivad pretendeerida erilisele aupaisfusele väljaspool olijate kõrval. Ei, seda mitte. Kyll aga võime õigusega tähendada sellele, et kui jääda „pyha“ mõiste algtähenduse juurde — teiste hulgast eraldatud, äralahutatud —, siis on selge, et kristlastelt võib nõuda, et nad omaksid midagi, mis neid teistest eraldab. On ju arusaadav, et esimesed kristlased võrreldes teistega osutusi olevaiks erand-

seisukorras: mitte ainult, et neid yhendas omavahel ja lahutas teisest Kristuse nimi ja isik, kelle poole nad kogu oma sydamega hoidsid, vaid nende sees elas ja valitses uus vaim, Kristuse vaim, mõjutades ning juhtides kogu elu, tegevust, käitumist. Nii olid nad tõesti ymbrustest eraldatud, ära lahutatud, ja pidid sellistena vastu võtma kas halvakspanu ning hukkamõistmist, või ka kiitust. Kui meie kirikut (kogudust) nimetame pyhade koguduseks, siis nende järgi, kes sama Vaimu mõjule alistudes kannavad nagu Kristuse märki eneses: pyyavad tõesti olla head Kristuse järgijad, elada siiralt kristlastena. Sellele eesmärgile ei jõuta aga ainult kuulutamise ja õpetamisega; selgi on oma suur tähendus, — vaid selle juurde peab tulema kasvatamine. Sest ka meelus on ikkagi kasvatuse ja kasvamise vili. Muidugi põrkame evangeelses kirikus kasvatuse kysimuses kokku teatavate raskustega. Evangeelse kiriku olulisemaid jooni on ju sydame-tunnistuse vabaduse tunnustamine ja rakendamine nii yksiku kui koguduse elu korraldusse. Evangeelne kristlane ei seisa selles mõttes kiriku hoole all, et kirik kui asutis tema eest vastutuse teataval määral vormiliselt endale võtab, vaid ta on ja peab olema selles teadlik, et ta kõigepealt ise vastutab enese eest Jumala ja inimeste ees. Kiriku hool ja ylesanne on teda kasvatada ja aidata nii kaugele, et ta oleks suuteline kandma täit vastutust enese eest. Ometi ei ole ka evangeelne kristlane vaba absoluutses mõttes, vaid tema sydame-tunnistus on seotud Kristuses. Ikkagi toovad evangeelses kirikus vabaduse ja seotuse tõsiasjad kaasa mõningaid raskusi, mis alati ei ole kergesti lahendatavad. Yldiselt tuleb tunnustada, et evangeelses kirikus distsipliin on rohkem kasvatuse kui võimu tarvitamise kysimus, vaba otsuse ja vastutusetunde, mitte sunni asi. Kasvatajaks on peamiselt kirikus valitsev vaim, õhkkond, mis ymbritseb kiriku (koguduse) liiget, võib ytelda, kätkest kuni hauani. See õhkkond peab hoidma yksikut vaol, teda toetama, tarbekorral õigele teele juhtima, ja kui vaja, ka karistama, näidates ja sisendades temale teadlikkuse sidemete katkemisest tema ja koguduse vahel: antud olukorras ei ole sinu koht kirikus (koguduses) vaid teisel!

Seda vaimu, sellist õhkkonda ei saa luua ainult käskude ja eeskirjadega, seda saavutatakse kasvatamise läbi. Ja seda peab kasvata-ma! Ei ole siin aeg ega koht peatuda kasvatamisega seoses yles kerkivate paljude üksikkysimuste juures, võib ainult ytelda, et see, kes tahab olla kasvataja, ei saa teisiti, kui peab pyydma näha võimalikult kõiki yksikasju, mis siin on arvesse võetavad. Mida enam

kasvataja neid näeb, seda enam suudab ta saavutada seda, et kasvatamisetöö oleks sihikindel, teostatud vajaliku pedagoogilise taktiga ja — armastusega.

Siin puutume otseselt kokku kasvatajate kysimisega. Ei ole tarvis seda eriti alla kriipsutada, et see, kes tahab teisi kasvatada, peab ise olema õieti kasvatatud ning peab iseennast kasvatama; kes tahab teostada distsipliini ja luua lugupidamist distsipliini vastu, see peab kõigepealt ise tunnustama distsipliini. Kas pean kõnelema siinkohal sellest, et see käib eriti ka kirikuõpetajate kui kasvatajate kohta? Olgu vaid tähendatud vaieldamatule tõsiasjale, et kõiges meie tegevuses on iseäranis tähtis eeskugu, mis õpetaja annab oma eluga ja käitumisega. Ja et viimase kohta on püstitatud erinõudeid, tohiks olla väljaspool kahtlust. „Inimesed kuulevad rohkem silmadega kui kõrvadega“ ja „vaimuliku mehe elu on rahva evangeelium.“ Need vanad sõnad väljendavad õige kujukalt ning sisukalt eeskugu tähendust õpetaja tegevuses. Ja kui suure ja ylendava võrdluse leiame oma Issanda sõnades, võrdluse, mis sisendavad sydamesse teadvuse ylesandest ning vastutusest, mis pandud nendele, kes Tema kutsumist on kuulnud: „Teie olete maa sool!“ „Teie olete maailma valgus.“ „Ei saa jääda varjule linn, mis asetseb mäe otsas.“

Ja nyyd kysigem igayks iseeneselt: kas olen mina, kas oleme meie yheskoos „maa sool“, „maailma valgus“, „linn, mis ei saa jääda varjule“, kas oleme tõesti alati õiged kasvatajad? Ärgem hakakem siin yksteist vastamisi syydistama, ka mina ei taha olla pealekaebajaga kohtumõistja, mõistkem seda kysimust kutsena enese tõsisele läbikatsumisele. Ja kui seda teeme, siis selgub meile, peab selguma, et midagi puudub „maa soolas“ eneses, ja et midagi peab syndima seal, kus on kutsumus ja ylesanne olla „linn mäe peal“. On tarvis, et meie ise kasvaksime Kristuse vaimu juhitud „pyhade koguduseks“, ja meie „sõna, töö ja terve elu“ kuulutaks Tema „nime ilu“. Siis ei takista meie ise — ka seda tuleb, Jumal paraku, ette — vaid aitame omalt poolt kogudusi kasvada ning valmida „pyhade koguduseks“, nende hulgaks, kes ainult ei usu, vaid tõesti võitlevad, et käia oma Issanda jälgedes, lastes endid juhtida Tema vaimul — Pyhal Vaimul. Vaadake, sõbrad, siin on veel palju tarvis iseendasse minna, järele mõtelda, ja siis ytelda — paluda: Issand, kutsu mind, saada mind! Siin seisab veel suur ylesanne ees — yksikul õpetajal, õpetajate perel, kogu kirikul!

Kristliku kiriku iga on juba liginemas teise aastatuhande lõpu-
piirile. Riigid on tulnud ja läinud, mitmesugused liikumised rahvaste
keskel on tõusnud ja vaibunud — kirik on jäänud ja tema ylesanded
on jäänud pysima. Ja seda seetõttu, et kiriku eesmärk seisab kõrgel
yle kaduvuse, tema perspektiivid suunavad igavikku. Ta ei näe ainult
vastutust tänase ja homse päeva eest, tema pilk on suunatud nähta-
matule tulevikule. Ja eks ole see tõesti imestamiseväärne, et kõigis
suurtes syndmustes on just nõder inimene kutsutud täitma ylesandeid,
mis ulatuvad igavikku! Aga meie teame, et alati on olnud neid, kelle
nõtruses Jumala vägi on saanud võimuse ja selle läbi on nad jul-
genud võtta vastu kutsumus, mis ka Jumal neid on kutsunud oma
tööd tegema. Mõtelgem, mis see tähendab: mitte inimeste, vaid
Jumala tööd!

Ja mis muud oleks meil yksteisele lõpuks ytelda, kui seda, et
meie, kellel on täita oma ylesanded siin oma maal, oma kirikus,
ärgem väsigem kuulmast seda kutsumist, mis ap. Paulus nii kujukalt
edasi annab Eefes. 4. peatükis (mida väga soovitan lugeda vaikse
palvemeelega) ning ärgem väsigem uskumast ja lootmast, et „Jumal
on vägev teile kõike armu andma rohkesti, et teil ikka kõike oleks
kyllaldaselt ning oleksite rikkad iga hea teo tarvis.“ (2. Kor. 9, 8).

NATUKE EESTI MUSTLASTE USUELUST.

Paul Ariste.

Umbes 800 Eestis elavat mustlast jagub omavahel kolmeks hoi-
muks: laiuse mustlased, läti mustlased ja vene mustlased. Laiuse must-
lased on meie maa vanim mustlashõim omaette murdega, millest läti
ja vene mustlased ei saa palju aru. Suurim hõim — läti mustlased — on
hiljemini rännanud sisse lõuna poolt ja vene mustlased on saanud
meie riigi kodanikkudeks alles Petserimaa liitmisega Baltikumi kylge.
Praegugi piirdub selle hõimu liiklemisala peamiselt Setumaa vene
kyladega. Läti ja vene mustlased on keeleliselt teineteisele lähe-
dased.

Korduvalt võib ajalehtedest lugeda, et meie mustlased on kasuta-
nud ära inimeste kergeusklikkust või ebausku ning petnud välja raha
ja mitmesugust varustust, et nende abil nõiduda andjale õnne või
saada teada salajasi asju. Nendest leheteadetest on jäänud mulje, nagu
oleksid mustlased ebausku kehastus. Seesugune oletus on aga vägagi

ekslik. Mustlane on kyll ebaus ja nõiakunsti levitajaks „valgete“ hulgas, kuid ta ise ei ole lähedaltki nõnda ebausklik nagu suurem osa lihtsameelseid eestlasi. Kaardipanek, käekatsumine, posimine, nõia-rohtude ja amulettide valmistamine on mustlasnaisele elukutseks, mida tõsise näoga harrastatakse muude rahvaste kulul, kuid mida ise usutakse ning praktiseeritakse ysna harva. Kui mustlane usub mõnda taiga tõsiselt, siis hoiab ta seda enamasti oma hõimu teada ja oma inimeste jaoks. Mustlane ei ole ainult vähese ebausuga, vaid temale on uskumine yldse kõrvalise tähtsusega. Primitiivseil rahvail on sageli usk inimelu või kogu loodust valitsevaise häässe ja halvusse olendesse, jumalasse, saatusesse ja selle juhtimisesse olemasolu keskseks kysimuseks. Seda ei ole usk primitiivsele mustlasele. Mustlase iseloom on arenenud praktiliseks võitluseks olemasolu eest, nõnda et mystikasse kalduvale meditatsioonile on jäänud yle väga vähe pinda.

Allakirjutanul on olnud juhust lähemalt kokku puutuda meie mustlastega ja muu hulgas panna kirja ka yht-teist nende uskumuste kohta. Käesolevas lyhikeses kirjutises tahetakse esile tuua seda, kuidas mustlased suhtuvad ristiusku ja kuidas nad sellest aru saavad.

Suurem osa meie mustlasi on ristitud. Seda on vist kõik täiskasvanud, kuna laste hulgas on ka neid, kes pole ristimist saanud. Ristimine ei ole mustlaste enamikule sellepärast tähtis, et saada yhendust kristliku kogudusega, vaid et laps saaks kuhugi hingekirja. Et praegu ka perekonnaseisu-ametnikud panevad lapse hingekirja, siis vahel lepitaksegi viimase juures käimisega. Kui mustlane ristib lapse, siis läti ja laiuse mustlaste hõimule ei ole sägeli tähtis, mis usku laps ristitakse. Vene mustlased on vist kyll sajaprotsendiliselt apostliku-õigeusu pool-dajad. Kuidas läti mustlastel võib olla usku kuuluvus, osutab ilmekalt yks Tartus asuv perekond. Vanim laps on ristitud Tartu Peetri koguduses, paar järgmist last on ristitud Sangaste-Laatre apostliku-õigeusu koguduses ja kõige nooremad taas evangeeliumi-luteriusku Põlva kirikus. Laste ristimine on toimunud selle järgi, missugune kirik on vastaval korral olnud kõige enam käepärast. Laste vanemad ise arvasid, et nad on Tartu Jyri kiriku usku. Suurem osa Eesti mustlasi hoidub siiski apostliku-õigeusu koguduste poole, olgugi et ametlikult võib usk teine olla. See asjaolu on arusaadav. Vene mustlaste hõim põlvneb otse Venemaalt ja on sealt kaasa toonud ka ristiusu traditsioonid. Läti mustlaste teekond meieni on käinud muuseas Valge-Venemaa kaudu. Seal on see hõim pidanud peatuma pikemat aega, nagu osutavad arvurikkad valge-vene ja poola algupäraga laensõnad. Valge-Venemaalt põlvneb arvatavasti ka hõimu poolehoid apostlikule kirikule. Laiusegi

mustlaste hulgas on kyllalt apostliku-õigeusulisi. Et meie mustlased on kristlikkude põhitõdedega saanud tuttavaks esijoones ida-kiriku kaudu, osutab muuseas vastav terminoloogiagi (*χριστός* 'Kristus', *αγγελος* 'ingel').

Mustlane ei ole suur kirikusõber. Peamised korrad, kus ta puutub kirikuga kokku, on ristimine ja matmine. Väga haruldane on juhus, et mustlane maetaks maha täiesti ilma jumalasõnata. Matmine võetakse juba sellepärast ette, et surnu (*mûlo*, *mûlu*) saaks rahu, et ta ei hakkaks kummitlema või kodu käima. Niihästi ristsete kui ka matusetega aetakse suurt uhkust. Vahel on surnu silmatorkavalt kaua matmata, et saada kokku sugulasi ja hõimlasi. Suurimaks matusetoreduks, mida iga mustlane ihkab, on olla maetud puhkpillide orkestri helide saatel. Pärast matuseid peetakse tavaliselt uhked peied kas kõrtsis või kuskil yyrikorteris. Enamik mustlaste abielusid on ilma kirikliku laulatusega. Teatavasti on pulmakombed paljude rahvaste juures väga konservatiivsed. Seda on nad ka mustlaste hulgas ja siin pealegi väga primitiivsel kujul. Mustlaste kihlus toimub harilikult sellega, et poiss ja tydruk, kes tunnevad teineteise vastu sympaatiat, leiavad kuskil võimaluse suguliselt yhte elada. Pärast seda teatab tydruk oma emale või isale, et poiss on tema juures maganud või teda kihlanud. Tydruku vanemad lähevad poisi vanemate või hooldajate juurde ja siis lepitakse omavahel abielu üksikasjades, nagu kaasavara, lähemalt kokku. Sellest peale algab tegelikult noorte abielu, mis enamasti kestab kogu eluea, kuigi esineb ka lahkuminekuid. Kui poiss ei soostu hiljemini tydrukuga abielluma, peab ta oma tegu kuidagi hyvitama ja perekonnad võivad isekeskis kõvasti riidu minna. Pulmad peetakse hiljemini mõne suurema laada ajal, kus suguvõsa ja tuttavaid on kerge kokku saada. Pulmade sisuks on peamiselt suur sööming-jooming ja pidutsemine, kus 500 krooni ja enamgi võidakse auasjana yсна kerge sydamega välja anda.

Vahel võib mustlast kirikus näha peale mainitud juhtudegi. Ainult osalt on teda kirikusse ajanud tõsiselt usulised tunded. Armulauale minnakse sageli vaid sellepärast, et nimi pandaks kirja. Usutakse, et see on elule teises ilmas tähtis, kui nimi esineb sagedamini kirikuraamatutes. Sageli minnakse kirikusse (*khangari*) hoopis erilistel põhjustel. Yks niisugune põhjus on vandeandmine. Kirikus antud vanne on kindel, mida usutakse ilmtingimata. Kui keegi on kirikus valet vandunud, ootab teda raske karistus jumala poolt ja enne seda kaashõimlaste käest. Allakirjutanu on kord võinud juures olla, kui mustlased andsid kirikus vannet. 1931. aasta suvel tuli yhel argipäeval paar hobusekoor-

mat mustlasi Pyhalepa apostliku-õigeusu preestri juurde ja palusid luba kirikusse palvele minna, mida neile ei saadud muidugi keelata. Mustlased jäid altari ette seisma ja üks mees ja naine lugesid midagi mustlaskeeles poolvalju häälega. Selle järel pandi pyhaste ette kyynlaid põlema, paluti yhiselt ja lahkuti kirikust. Et allakirjutanu tol ajal ei osanud mustlaskeelt, ei olnud võimalik aru saada loetud palvetest. Hiljemini on üks asjaosaline seletanud, et mustlane kahtlustas oma naist teise mustlasmehega abielurikkumises. Et saada kindlale veendumisele, sundis mees mõlemaid kirikusse vannet andma. Alles siis oli mees rahul ja abielu jätkus harmooniliselt edasi. Kirikusse tullakse ka nõidumise pärast. Tartu Jyri kirikus on allakirjutanu näinud kaht mustlasnaist, kes eriti hardalt palvetasid altari ees ja süütasid kyynlaid mitmele pyhasele. Hiljemini võtsid nad kyynlad pyhaste eest ja lahkusid kiiresti kirikust. Õnnistatud kyynlaid kasutatakse mitmesugusteks posimisteks mustlaste eneste jaoks.

Lätis on mustlaste misjon viimasel ajal võtnud hoogu. Mustlastele jutlustatakse omas keeles ja avaldatakse vaimulikku kirjandust, millest ka meie mustlased võivad aru saada. Kirjaoskajate arv on aga meie mustlaste hulgas nõnda väike, et Lätis ilmunud vaimulik kirjandus on siin vaevalt suutnud midagi kristliku usu levitamiseks korda saata. Täna-seni on meie mustlastel usumatult hämarad teated ristiusust yldse, kõnelemata usu üksikasjadest. Sellega ei ole ometi öeldud, et mustlane ei oleks kristlane. Nagu neil on täiesti teine moraal, millest meie ei saa aru, kuid mis neid koondab omaette yhiskonnaks ja mis mõnes kysimuses on kõrgem meie omast, nõnda on neil ka täiesti erinev arusaamine usust. Sageli on mustlane usklikum, kuigi ta ei pea kinni usu-nõuetest, millega meie oleme harjunud või ei tunnegi neid. On mustlasi, kes palvetavad iga kord enne väljaminekut või vähemalt igal hommikul. Usutakse kõikvõimsasse jumalasse (*dēvel, dēl*). Tema annab kõike, mida mustlane vajab. Temast oleneb mustlase elu, surm ja õnn. Arvatakse, et jumal on taevas vana mees suure habemega. Kuigi allakirjutanu ei ole mustlastelt kuulnud tavalisi apostliku-õigeusu või evangeeliumi-luteriusu palveid, on neil ometi rida omi palveid (*magibena*¹⁾), mis on enam-vähem kindlakujulised. Esitatagu siinkohal mõned tyypilisemad ¹⁾:

Kui minnakse välja toast, telgist või laagrist kas laadale või rahva hulka manguma, öeldakse lahkumisel: *dēl, moži ni ame n. parike-*

¹⁾ Kõik palved ja legendid, mis siin esinevad, on pandud kirja Tartus 1935—1940.

rā·w tu·ke — Jumal, aita meid. Tänan sind. Kui nõnda palutakse, siis ei juhtu õnnetust ja ettevõttel on hea õnn.

sawnaku·no dēl, kon tu opre·sal bešlo·, obža·lini p_ame·nde. ame·sam tšhorôre· mā·nuši. moži·ni tu ame·n — Kuldne jumal, kes sa yleval istud, heida armu meie peale. Meie oleme vaesed inimesed. Aita meid.

mo sawnaku·no dēl, me tut maḡga·, pomo·žini ma·ḡge, na·za·bistri man, de man sastipe·n, t_ā sawnaku·no dēl, de man e baḡ te t_ā dži·va·w hara·a·no šve·tos, t_ā nadikha·w ḡindipe·n — Mu kuldne jumal, ma sind palun, aita mind, ära unusta mind, anna mulle tervist, ja kuldne jumal, anna mulle õnne ja et kaua elan maailmas ega näe paha.

mo sawnaku·no dēl, na·bistri man, pomo·žini ma·ḡge, de tu baḡ t_ā r_ā·dini mo·dži·, prie·tšini tu man — Mu kuldne jumal, ära unusta mind, aita mind, anna sa õnne ja rõõmusta mu sydant, rõõmusta sa mind.

mo sawnaku·no dēl, pomo·žini ame·ḡge. te_jē·l ame·ḡge baḡ to r_ā·duma, ḡinde·s ame·ḡge te najē·l, te nisi·ne·laima. to sastipe·n ame·ḡge, baḡ·štunda Mu kuldne jumal, aita meid. Tulgu meile õnn ja rõõm, halba ärgu meile tulgu, ega midagi õnnetust. Ja tervist meile, õnnetundi.

mo sownaka·no dēl, jaw tu ma·ḡge pe mo·ga·na·muk te mera·w. mo sownaka·no dēl, kon opre·bešlo·si, pomo·žini ma·ḡge. — Mu kuldne jumal, tule sa mulle appi. Ära lase mul surra. Mu kuldne jumal, kes sa istud ülal, aita mind. — Seda palvet loeb haige. Allakirjutanel on ta ütelnud 24-aastane noormees Tartu vanglas 1940. Palvele lisas noormees täiendavalt: ma palun jumalat ja usun jumalat. Jumal on suur maailmas. Tema võib teha, mis tahab. Tema teeb terveks ja hoiab selle eest, et inimene ei satu vangi. Jumalast kõneldes tasandas noormees tooni ja rääkis tõsivaga näoga.

Nagu palvetest ilmneb, palutakse tervist, pikka iga, õnne ja — rõõmu. Viimase palumine jumalalt on tüüpiliselt mustlaslik, sest kurbus võib mustlase viia suurimale meeleheitele, suuremale kui nälg ja viletsus. Loodusinimesena jääb mustlane hingeliselt raskel hetkel õige abitusse olukorda.

Allakirjutanu on korduvalt mustlastelt kysinud, mida nad võiksid teada jumalast, nagu seda õpetab kristlik kirik, Kristusest, pyhikuist, piiblis kirjeldatud syndmusist jne. Paljud ei tea midagi lähemalt jutustada peale yhe või teise kuuldud nime. Siiski on olnud juhust kirja panna paar huvitavat usundilist legendi. Legendid on peamiselt Kris-

tuse kohta. Kristust nimetavad mustlased yldiselt jumala pojaks (*dewle·sko raklo*). Tema syndimisest kõneldakse järgmist:

mā·rija tuli sisse mustlaste juurde ja ytleb: laske mul synnitada *jē·zos*. Mustlased ei lasknud. Ja läks hobusetalli ja synnitas. Ja Jeesus kasvas suuremaks ja siis ytles: teie kõik peate kogu oma eluaja met-sades elama ja inimesi petma ja hobuseid parseldama. Nii teie elu läheb.

On huvitav alla kriipsutada, et Jeesus lastakse syndida tallis hobuste juures. On ju meie mustlastel hobune sageli ainuke koduloom. — Kristuse kannatamisest ja surmast kõneldakse nõnda:

Juudid tapsid Jeesuse. Ytlesid, et on hoora poeg. Ja kui ta ei oleks surnud, meie liha oleks nagu meie kyyned.

Kui Jeesus ei oleks surnud, siis oleksime niisugused nagu meie kyyned. Ja ei oleks haigeks jäänud ja ükski ei oleks surnud. Kõik oleks olnud terved. Aga et Jeesus suri, siis inimesed ka hakkasid surema. Ja haigeks jäid.

Jeesusel pidi olema viis naela, millega löödi risti, aga yhe naela varastasid mustlased ära. Yks nael pidi minema yhte kätte, teine teise kätte, kolmas jalga, neljas teise jalga. Aga tal pidi saama sydamesse viies nael. Kui Jeesus ei oleks surnud, siis inimesed ei oleks surnud, aga jumal tegi niisuguse jõu juutidele, et tapku Jeesus sambal (*ko sta·bos*). Ja sellepärast inimesed surevad, et jumal pani, et surgu inimesed, et muidu saaks neid palju maailmas.

Esitatud mustlaste lemmikmotiivid Jeesuse syndimise ja surma kohta ei ole aga sugugi selle rahva spetsiaallegende. Neid esineb mitmete teiste rahvaste juures, kellega mustlastel on olnud kokkupuuteid. Viidatagu siinkohal vaid teosele D ä h n h a r d t „Natursagen. Eine Sammlung Naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden“ II (Leipzig — Berlin 1909) lk. 8 jj-d, 195 jj-d.

Vana Testamendi lugudest on mustlastel populaarsed, miks juudid ei söö sealiha ja kuidas vaarao vägi uppus Punases meres:

Juut sellepärast ei söö sealiha, et emis oli nende ema. Jumal tuli sisse, kysib: kes on seal nurgas? Seal on meie ema. — Nad ei tahtnud öelda, et emis on. Siis jumal ytles: sellepärast olgu teie ema. Ja sellepärast ei söö tema liha.

See tekkeluugu on väga rahvusvaheline. Eesti vasteid leidub oht-rasti Eesti Kirjanduses 1932, lk. 132 jj-d. D ä h n h a r d t op. cit. lk. 102 jj-d.

Vaaraod (*vā·ravi*) tahtsid juudid ära tappa ja juudid põgenesid ära Moosesi (*mō·zos*) juurde. Ja vaaraod tulid järele ja Mooses tegi

niisuguse mere, kes uputas kõik inimesed. Ja jäi ainult kolm vaaraot järele. Ja nyd vaaraodest on meres nende lapsed hylged. Aga jumal andis niisuguse suure jõu Moosesele, et uputas kõik.

Selle tekkeloo rahvusvahelisuse kohta viidatagu O. L o o r i t s a uurimusele „Pharaos Heer in der Volksüberlieferung“ (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXXIII. 4, Tartu 1935), kus on toodud ohtrasti mitmete rahvaste vaseid. Siinkohal märgitagu veel, et *vā ravos* on mustlaste seas populaarne sõimusõna. Kui tahetakse teisele öelda mõni kõva sõna, öeldakse: *tu san vā ravos* 'sa oled vaarao'.

Esitatud pudemed Eesti mustlaste usuelust käivad peamiselt Lõuna-Eestis elavate mustlaste kohta. Kuid vaevalt võiksid mujal rändlevad jõugud pakkuda tunduvalt teissugust pilti.

EESTIPÄRASEST LEERIÕPETUSEST.

Jaan Muru.

Ristiusu ylerahvuslik iseloom tohiks vististi ennem põhjustada sõnavõtte leeriõpetuse yhtlustamise kasuks, kui õigustada mõtteavaldusi tema lahutamisest vastavalt rahvuslikkudele iseäraldustele, sest kui pyyame sinna poole, et oleks üks kari ja üks karjane, siis peaks ka nähtavale elule aluseks olema yhine tegutsemisviis. Siiski on meil põhjuseid usuelu korraldamiseks rahvuslikule mentaliteedile vastavalt, sest Jeesus ei ole surunud elu yhte vormi, vaid ta on lubanud otsida õndsusteid igal inimesel oma võimete kohaselt, tema otsis vaid usku inimeste juures. Ka Paulus lubab arvestada omapärasustega eriti rahvuslikul alal, sest ta ligineb kõikidele rahvuspäraseks ryys, et mitte pahandada neid oma käitumisega (1. Kor. 10, 32, 33). Ma olen juutidele olnud otsegu juut, et ma võidaksin juudid; nõtradele olen ma saanud nõdraks, et võita nõdrad. Ma olen kõikidele saanud kõigiks, et ma igapidi mõned päästaksin — ytleb Paulus oma tööviiside kohta (1. Kor. 9, 20, 22). Ekslik oleks arvata nagu teeks Paulus nimetatud järeleandmisi evangeeliumi pooldajate arvu suurendamiseks, vaid ta tahab kõiki päästa ja selleks ta tahab tarvitada kõigile arusaadavat keelt. Samadest põhimõtetest lähtudes on meilgi õigus kõnelda kristliku kasvatustöö teostamisest meie rahva mentaliteedile vastavas vormis.

Käesolevaga ei taheta väita nagu ei oleks meil arvestatud seni rahvuslikku omapära leeriõpetuse teostamisel, kyll aga tuleb tead-

lik olla, et meil puudub yhtlaselt läbimõeldud alus ja meil puuduvad yhtlased mõisted selles kysimuses. Siin-seal avaldatud mõtetes võib leida kalduvusi rahvusliku mõtte esikohale asetamiseks, aga unustatakse, et leeriõpetus on kõigepealt evangeeliumi kuulutamine ning selle teenistusesse tuleb asetada ka rahvuslikke iseäraldusi. Yldiselt valitseb meie leeriõpetuses tundmatu mitmekesisus ja see on võimalik meie leeriõpetajate tegutsemisvabaduse juures eriti selle tõttu, et töötamine toimub väljaspool igasugust kontrolli. Kuid peaks olema aeg pystitada põhimõtteid, puudutada tööviise, avaldada mõtteid leeriõpetuse revideerimise üle ja vaielda need selgeks, et siis täie teadvusega teha tööd. Kõik tuleks läbi kaaluda meie rahva mentaliteedi, meie olude ja aja piirides, siis peaksime leidma õiged tegutsemise alused. Järgnevad read tahavad puudutada lühidalt mõnda kysimuse põhimete valdkonnast, aga ka tegeliku elu nähteid esitada olude õigeks hindamiseks.

1.

Kõigepealt peab olema selge leeriõpetuse eesmärk. Selle kohta leidub võõrkeelses kirjanduses mitmeid arvamisi. Eesmärgidena nimetatakse mõisteid nagu „jumalalaps“, „jynger“ jne. Aga seal kõrval esinevad ka praktilisemad mõisted „valmistumine armulauale“, „valmistumine konfirmatsioonile“, „valmistumine vastuvõtmisele täisealiseks koguduse liikmeks.“ jne.

Arvestades meie leeriõpetuse ajalugu peaksime pidama valmistumist esimest korda armulauale minekuks traditsioonikohaseks eesmärgiks, sest meie leeriõpetus peab tunnistama oma eelkäijaks rootsiaegse katekismuse korra, mille järgi esimest korda armulauale minnes pidi oskama katekismuse peatykke. 1805. a. korralduses konfirmatsiooni kohta rõhutatakse valmistumist konfirmatsioonile tähtsama eesmärgina, sest pearõhk langeb konfirmatsiooni talitusele ja eelnev õpetus seisab talituse teenistuses. Kui aga juurde arvata pietismi ajastu, mil jumalalapse mõiste oli eriti tarvitata, siis näeme meiegi oludes mitmeid eesmärke esinenud olevat.

Kehtiv kord ei kõnele eriliselt leeriõpetuse eesmärgist. Ta lausub, et leeriõpetuses syvendatakse usu- ja kõlblustõdede tunnetust selleks, et õnnistatavad teadlikkudena oma usus liidetaks õiguslike kogudusliikmete hulka. Sellega on meie praegune eesmärk puhtpraktiline ja ta hoolitseb koguduse väärika järelkasvu eest.

Ei tohiks yksi rahulduda eesmärgi välise kylje piiritlemisega,

vaid sisuline kylg peaks kõigepealt selge olema. Sellest ametlikud korraldused ei kõnele, sellepärast tuleks alljärgnevaid mõtteid võtta ettepanekuna selles kysimuses. Nad ei sisalda kyll midagi ennekuulmatut, sest leeriõpetusest on kaua ja palju kirjutatud, kuid siia on koondatud mõnda meile sobivat.

Jeesuse töö algas taevariigi ligioleku kuulutamisega (Mt. 4,17), sellega võiks öelda, et jyngreid kasvatati taevariigile. Mäejutluses töotatakse õndsatele taevariiki, Jumala lapse seisukorda ja Jumala nähasaamise võimalust (Mt. 5, 3. 9. 8.). Võiksime nendes mõistetes näha Jeesuse õpetustöö eesmärki. Neid mõisteid ei tohiks meie seada leeriõpetuse eesmärkideks, sest nad on liiga kõrged ja jäävad õpilastele hõljuma kaugusesse, milleni kunagi ei jõuta, sellepärast tunduks sarnaste eesmärkide taotleminegi pyydmine võimatu poole. Arusaadavalt jäävad need mõisted iga kristlase pyyete eesmärgiks, kuid vaevalt tohime eeldada leeriõpilastes nii küpseid isiksusi ja tiivustatud võitlejaid, kes suudaksid nii kõrgele pyyda. Võiks ehk öelda, et siin on kõrgeim aste eesmärkide otsimisel, sest siin näitab Jeesus kõigepealt oma jyngritele eesmärke. Teiseks oleks nende mõistete mõistetavaks tegemine lyhikese leeriaja kestel õpetajatele väga raskeks ylesandeks, kuna piirid on siin õige laialdased. Peaksime otsima kindlapiirilisemaid mõisteid eesmärgiks leeriõpetusele.

Yhineksin O. Lorenz'iga ¹⁾, kes nimetab „jyngrid“ mõistet eesmärgina. Jyngrid mõiste peaks sobima sellepärast, et ka nemad on inimesed; ka neid on kutsutud selle maailma tööpõldudelt; ka neile on jagatud õpetusi ja antud aega kypsemiseks; ka nendel on olnud usulises kypsemises tõusu ja mõõna aegu, kuni viimaks neil oli kyllalt julgust olla Issanda tunnistajateks. Jyngrid mõiste ei tähenda kuskilt väljaspool aega ja ruumi asuvast olukorrast võrsunud yleloomulikude jõududega varustatud inimeste sattumist meie olukorda, kes selle tõttu oleksid võimelised elama tavalisest inimesest paremat ja usklikumat elu, vaid see tähendab taevalikku kutse kuulmist ja kasvamist usus lähedamale Jumalale. Ka jäävad jyngrid ikka inimesteks, kuigi nad on Jumala ilmutuste kandjad ja mõistjad ning selle tõttu kõigist inimestest kõrgemad. Jyngrid ei tähenda ka yksi õpilast, vaid inimikkude võimaluste piirides täielikuks saanud inimest, kelle ideaalkuju on Jeesus. Kui olème selle eesmärgi poole pyydmis ja kui seisavad meie silmade ees need mehed Jeesuse lähedusest, siis on

¹⁾ O. Lorenz, Der Konfirmandenunterricht, 1919, lk. 16 jj.

piltlikult selge, kuidas peame kasvama usu- ja kõlblustõdede tunnetamises ja millised mõtted peavad juhtima kogu tööd. See seisukoht peaks olema vastuvõetavaim evangeeliumiusulisele aga ka eestlasele, kes vaevalt tahaks näha teisi kujusid oma ideaalina peale nende, kes seisid Jeesusele kõige lähemal.

Kuid teame ka, et meie leeriõpilased on inimeste õpilased, sellepärast ei julge oodata nende õpetamises ja õppimises nii kõrge eesmärgini jõudmist, kui on Jeesuse jünger, kuid ehk tohime rahulduda tööga, kui selleks oleme saanud tahet äratada ja algatust võimaldada.

Arusaadavalt kasvatame noori kirikule, pyydes nendest kujundada väarikaid koguduse liikmeid, kuid see ei tohi olla leeriõpetuse ainsaks ja esimeseks eesmärgiks, küll aga tuleb ka seda arvestada töö juures.

Sellega oleme andnud leeriõpetusele kahepalgelise ylesande, millest üks on suunatud kõrgustesse teine maisele tasapinnale. Kui meie sakramentide juures teeme vahet „materia“ ja „forma“ vahel, teades et esimene nendest on tema nähtav osa, kuna teine on teda sisustav sõna, siis tohiks teatava määrani sama mõtet tarvitada ka leeriõpetusele eesmärgi otsimisel öeldes, et kogudusega liitumine ja selleks vajaliku õpetuse saamine on leeriõpetuse nähtav osa, kuna temale tuuma ja kõrgema mõtte andjaks on mõisted, mis sidusime Jeesuse jüngril nimetusega. See võrdlus ei tohi põhjustada arvamist, nagu kannaks evangeelne konfirmatsioon sakramentaalset ilmet, vaid ta näidaku meile ainult seda, et meile arusaadavam materiaalne eesmärk seisab siiski kõrgema eesmärgi teenistuses.

2.

Missuguseid abinõusid tuleks tarvitada eesmärgi taotlemisel? Vastavalt evangeelse kiriku pyydele, rajada õpetus ja elu Pyhakirjale, nimetaksime esimese abinõuna Pyhakirja tarvitamist ja et meie jüngril mõiste seadsime töö eesmärgiks, siis langeks pearõhk Uuele Testamendile eriti. Piibli ulatuslikust materjalist peab aga tegema valiku olulisemast piiratud aja tõttu ja leeriõpetuse terviklikkuse mõttes. Valiku tegemisel näeksin põhimõttena kaht seisukohta. Esiteks peab materjal andma mõistetava kujutluse ristiusu alustest ja teiseks peab materjal põhjustama tahte tekkimist kristlikuks tegutsemiseks. Nendest seisukohtadest lähtudes tuleks koostada valik Pyhakirja kirjeldustest ja neid siis käsitada. Need mõtted ei ole uued, vaid neid on käsiteldud kateheetilises kirjanduses juba muistsest

ajast. Nii kirjutab Augustinus, esimesi teoreetikuid sel alal, katehumenandi aine valiku ja käsitlemise kohta järgmist: „Jutustav ettekanne on siis täiuslik, kui kuulajale esitatakse kõik alates sõnaga „Alguses lõi Jumal taeva ja maa“ (Gen. 1, 1) kuni kirikliku olevikuni. Sellega ei ole aga öeldud, nagu tuleks sõnasõnalt pähe õppida pentateuhh, kõik kohtumõistjate, kuningate ja Esra raamatud, kõik evangeeliumid koos apostlite tegudega ja peast yfelda või siis oma sõnadega edasi anda ja seletada neis raamatuis leiduvat. Vaevalt jätkub sarnaseks yrituseks aega ehk põhjustab seda mingi tarvidus. Pigemini peab kogu Pyhakirja sisu yldjoontes kokkuvõtlikult esitatama, s. o. valitagu välja tähelepanu väärim, mis kuulajaid kõige enam huvitab ja on olude kohane. Ka ei tohi seda n. ö. varjatult näidata ja jälle pilgu eest ära peita, vaid seda peab teatava laiaulatusliku kannatlikkusega selgitama ja kuulaja hinge ees lahti harutama, et ta sellesse saaks mõtetes syveneda ja kirjeldatut imetella. Muu aga (vähem huvitav) tuleb kiirel käigul sellesse põimida.“¹⁾

Vististi oleks ylearune pikemalt peatuda Pyhakirja juures leeriõpetuse alusena, sest vaevalt tahaks siin keegi teisiti mõtelda. Kyll aga peaks põhjuseid olema kõnelemiseks teistest leeriõpetusel tarvitavatest abinõudest.

Kõigepealt tuleks peatuda katekismuse juures. Meie leeriõpetuse ajalugu tunneb katekismust esimese õppeabinõuna. Oli ju katekismus esimene eestikeelne raamat, olles seega yle 200 aasta vanem eestikeelsest Piiblist. On ju siis ka arusaadav, miks tema tuli esimesena kõne alla kristliku usuõpetuse korraldamisel. Praegu ei valitse yksmeel katekismuse kohta õppeabinõuna, vaid tal on vastaseid, kui ka pooldajaid. Siin ei ole koht poleemikasse laskumiseks selles kysimuses, vaid tuleb lyhidalt vastata kas katekismusel on ruumi meie praeguses leeriõpetuses. Vastus saab olla ainult jaatav ja seda järgmistel põhjustel. Pyhakiri on laiaulatuslik ja vaevalt ollakse igalpool tema tundmises kodu. Inimesel aga peavad olema konspektiivsed juhised ja teadmised igapäevaseks tarvitamiseks käepärast, sellepärast sobivad katekismuse lyhikesed laused kristliku elu reeglitena meelepidamiseks, aga ka tähelepanemiseks tegutsemise juures. On tingimata vajaline et Pyhakirja käsud ja keelud päheõpituna alateadvuslikult juhiksid meie tegutsemist. Teiseks annavad katekismuse laused

¹⁾ Augustinus, De catechizandis rudibus. Siin L. Cordier, Christliche Erziehungsgedanken und christliche Erzieher, 1932, lk. 34 j. järgi.

meile kokkuvõtliku ylevaate ristiusust, sest katekismus ei taha olla muud, kui Pyhakirja surutud kokkuvõte. Muidugi ei saa pidada kyllaldaseks katekismusega piirdumist, vaid ta on luustik, mille ymber oleme koondanud õppimise aegadel materjali (ja seda tuleb teha ka leeriajal) kuid sealjuures teame, et ta on kyllalt hea tuumkokkuvõttena. Et kristliku koguduse talituste juures katekismusesse koondatud tööks-
pidamised õige sageli on tarvitusel, siis õigustab seegi katekismuse kasutamist leeriõpetuse abinõuna. Viimaks ei saa eitada katekismuse väärtust leeriõpetuse kavana tema otstarbekohasel käsitlusel, sellepärast ei saa teda kuidagi tunnistada ylearuseks meie leeriõpetuse teostamisel.

Kirikulaulu väärtuse rõhutamiseks ei ole selles yhenduses koht, tahaksin aga nentida tema osatähtsust leeriõpetuses. Ma mõtlen siin vähem laulude seletavale käsitlusele ja enam päheõppimisele. Meie kiriku lauludes on palvet, patukahetsust, usutunnistamist jne. Paljud noored ei tule rida aastaid pärast õnnistamist kirikusse ega armulauale eriti linna mõjupiirkonnas. Julgen arvata, et ka neil on kunagi kokku-
puutumisi Jumalaga. Peame mõtlema ette võimalikkudele juhustele ja võimalikud vastused andma leeriajal. Ei peaks inimene oskama muud palvet ja ta ometi kunagi palvetada tahaks, siis sobiks temale mõni salm kunagi õpitud kirikulaulust. On ta kiusatustele andunud, siis tohiks talle meelesparanduse hetkel olla abinõuks Jumalaga kõnelemisel näiteks laul: „Ma vaene muld, kes pattu teinud, siin seisab Issand sinu ees...“ või mõni teine kunagi õpitud laul. On hää, kui oleme tegeliku elu tarvidusteks midagi pakkunud, kuigi on teadmata millal midagi läheb vaja. Õppimise vaeva ei tohiks leeriajal raskeks pidada. Enesestmõistetav on jumalateenistustel ja koguduse elus sageli tarvitusel olevate laulude õppimine.

Kirikuloo õigustamiseks olgu muu seas juhitud tähelepanu yllatoodud Augustinuse tsitaadile, milles ta ytleb, et ristiusu käekäiku tuleb vaadelda kirikliku olevikuni. Ka sellest ei saa mööduda ja kõik esitatud abinõud tuleksid rakendada varem pystitatud eesmärkide taotlemiseks.

3.

Olles pystitanud eesmärgi ja kõnelenud abinõudest, tuleks kysida k u i d a s peaksime oma töö korraldama? Vastata oleks siin lihtne, kui oleks tegeliku töö kirjeldusi ja tulemuste hinnanguid. Yldises mõttes need puuduvad, sellepärast lubatagu esitada vähest

materjali, mis nende ridade kirjutaja on kogunud leeritundide kylvatamisel.

Peab kohe alguses tähendama, et leeriõpetuse teostamisel võimutseb õpetajate individualism ja kirikul puudub leeriõpetust yhtlustav organ. Jääb mulje, et leeriõpetust teostatakse ylikoolis omandatud teadmiste põhjal ja kirikuvalitsus ei ole võtnud vaevaks hoolitseda selle nii tähtsa tööharu eest kas või sellega, et oleks jälgitud omandatud teadmiste õiget ja otstarbekohast rakendamist. Oleks viimane aeg hakata revideerima leeriõpetust, kuid sellest ehk teinekord pikemalt.

Saadud muljete põhjal võiks jagada õpetajad kahte liiki — vanemad ja nooremad — kusjuures piirjooneks võiks pidada riiklikku iseseisvumist. Kateheetiliste teadmiste poolest ei torka vahe silma, seda suurem on erinevus süsteemi alal. Tundub nagu oleks veneaegses ylikoolis systemaatiline õppetool olnud teaduskonna tuumaks, mille teenistuses on tahtnud olla teised õppetoolid. Vanemate õpetajate auks peab tunnistama, et leiritöö on nende juures hästi läbimõeldud ja on märgata järjekindlat edasiliikumist sammsammult, kus juures sammudki on selgelt piiritletud. Systemautiliselt arendatud mõtteid elustavad lood Piiblist ja näited elust. Võiks öelda, et vana generatsiooni leeriõpetuse kava on katekismus ja selle ymber keerleb õppetöö. Katekismus on kyll paljude pedagoogide silmis sobimatu õppevahend, kuid otstarbekohase käsitlemise juures on ta tänuväärne konspekt ja vääriks senisest suuremat tähelepanu.

Noorema generatsiooni juures esineb süsteemi puudus ja seda võiks kirjutada kasvatus arvele. Ei ole harjutud hariduskäigul omandatud teadmisi liitma tervikuks ja puudub oskus ka oma töö kontsentrimiseks. Sellele võiks leida tagapõhja teaduskonnas, kus õppetoolid on võrdlemisi loiult seotud yksteisega ja kus teaduslik vabadus võimaldab igal õppejõul oma seisukohti arendada sõltumata fakulteedile yhtlastest nõuetest. Yliõpilastena harjutakse võtma igat distsipliini omaette tervikuna sidet loomata kõige vahel või tundmata kohustust seada kõik yhe süsteemi teenistusse. Nii jääb ka leeriõpetusest mulje, nagu ei oleks kyllalt põhjalikult läbimõeldud terve kursus ja ka yksikud tunnid kannavad juhuslikku ilmet. Sealjuures ilmneb häid soove tundide sisustamisel. Pyytakse olla piibli-lähedane ja esitatud tõekspidamised seotakse Piibli salmidega ja lugudega. Mõnel pool kasutatakse suuri Piibli pilte käsitleuse elustamiseks. Yldmulje tunnist jääb rahuldav ja syda on soe tunni lõpul, kuid

midagi on jäänud puudu. Kõike on olnud tunnis, küll Pyhakirja, küll isiklikke seletusi; ei ole puudunud vahetevahel ysnä tabavalt tarvitatud lookesi inimeste elulugudest ja loodusest, kuid luustik kattub liiga paksu polstriga, mis on küll mugav ja võib olla ka ilus, kuid mis ilma skeletita on ometi väärtusetu.

Niipalju yldiselt tööst. nnyd veel mõned märkused yksikute tundide kohta. Yks õpetaja koondas oma töö kõneluseks noortega ppydes leida sel teel võimalust Pyhakirja tõdede esitamiseks. Õpetus ei olnud dogmaatilise valmismaterjali pakkumine, vaid selle leidmine. Teise õpetaja töö seisis selles, et vanem õpetaja isaliku auväärsusega esitas oma õpilastele õpetusi ja juhatusi Pyhakirjast. Ettekanne näis õpilasi köitvat, kuid teadmiste kontrollimisel selgus, et neid oli vähesel ja nendelgi tagasihoidlikult. Kolmandas koguduses rajati leeritund Pauluse kirjade lugemisele sooviga tundma õppida õndsusteed. Lugemist täiendasid seletused ja otsiti ka sõnavõtte õpilaste poolt. Siin aga tundus, et õpetaja ei hindanud küllalt õieti oma õpilasi. Jäi mulje, et õpetaja eeldas õpilastes usuliselt võrdlemisi hästi arenenud noori, kes jõudnud õndsusteede otsimiseni. Sõnavõttud õpilaste poolt aga väljendasid vastupidist ja õpetaja seisukohtade jaatamises võis märgata yleoleku ja pilke ilmet kaunis nähtavalt. Nähtavasti oli õpetajal mulje, et meistrite õpipoisid ja tööstusest hilisõhtuks vabanevad noormehed, kes õpetaja yteluse järgi moodustasid leerikoosseisu, pidid olema Kristuse osaduse erilised otsijad ja ta ppydis sellekohaselt tegutseda. Igatahes jäi mulje, et õpetaja eeldas oma õpilastes palju suuremat otsingut kristluses, kui see paistis pealtvaatajale. Teadmiste vajadusele ei osutatud mingit tähtsust. Sama õpetaja lähtus teine kord temale kunagi kingitud Piibli kaanele kirjutatud pyhendusest, mis kõneles kannatustest. Nagu lähtekoht nii ka käsitus keerlesid õige tunduvalt isiklikkude elamuste ymber. Vihjati kannatustest järgnenud õnnistusele, eriti syytult kannatamise puhul, võrreldi kannatuse mõtet Kristuse, Buddha ja Gandhi juures ning väideti, et kannatus muudab inimese ebamaiseks ja saadab valu, kuid sellepärast ei tule kannatust põlata, vaid otsida temast õnnistust. Käsitus pidi vastuse andma tunni teemaks pystitatud kysimusele, mis tähendab ristiusk meile tänapäeval. Siiski tundus käsitus lausete noppimisena siit ja sealt kindlat kujutlust andmata teemana pystitatud mõtetele ja oli ennem mäng tunnetele mõjuvate akorditega, kui kaine veendumuse otsimine. Selge ja kujukas vastus teema kysimusele jäi andmata.

Yldise puudusena peab märkima hooletust mõtete väljendusel,

mis eriti torkab silma kysimuste esitamisel. Ka ei peaks esinema leeritunni väljendustes rahvalik lopsakus.

Esitlust selgub, et meil domineerib jutustav ettekandeviis, mis jätab õpilased passiivseks. See viis jääb paratamatult pysima, kui astume dotsentidena õpilaste ette. Eelistaksin kõneluse viisi, nagu Jeesuski seda tarvitas olgu siis kõneluses Samaaria naisega, variser Siimoniga jne. See viis eeldab ka teist käsitlelust. Ei tule jutustada kuidas oli ja kuidas peaks olema, vaid ristiusu õpetust tuleks käsitada probleemide reana, kusjuures iga probleem moodustaks omaette terviku võimalikult tunni pikkuse kestvusega. Lähtekoht peaks olema selge, käsitus arusaadav ja kokkuvõtte peaks olema veenev. Kindlasti oleks sarnane töötamisviis elulisem ja eelistatavam jutustavale laadile, eriti siis kui viimane seisab seletamises ja meeletsemises.

Jutustava laadi hädaohuks on mitte kyllaldane usalduse tekkimine aine vastu. Sageli kuuleb noori inimesi ütlevat, et ristiusu õpetus pakub dogmasid ja mitte usku. Sellega väidetakse midagi eneselegi arusaamatut, sest tihti ei teata, mis on dogma. Jutustava ettekande juures võib noortele jääda arvamine nagu sunnitaks nendele peale mitteelulisi tõekspidamisi. Kõneluste puhul oleks samane arvamine välditav, sest kuuldes kahtlusi võib neid kõrvaldada seletusega. Meie noored ja õieti terve rahvas tahavad mõista usukysimusi ja nad otsivad selleks abinõusid. Leeris peame andma kõik võimaliku sellel alal aga peame ka kasvatama tulevaseid koguduse liikmeid liginema usuga ja lugupidamisega tõsiasjadele, mida meie seletada ei suuda. Mitte kunstlik seletus, vaid otsekohesus peaks yle aitama kõigist kahtlustest.

Kokku võttes võiksime öelda järgmist. Iga õpetaja pyydku iga leerikoosseisu kohta püstitada õige diagnoos, s. o. pyydku tunda, mis õpilased ootavad leerilt. Sellele vastavalt pyydku ta koostada probleemide rida terve leeriaja kohta, osutades suuremat tähelepanu noorte juures esikohal seisvatele huvidele. Kasutamist leidku kõik pedagoogilised näpunäited kui ka teaduse saavutused, kuid kõik seisku eesmärgi teenistuses ja pyytagu noori kasvatada nagu kasvatas Jeesus oma jyngreid. Iga õpetaja valvaku, et tema ei seaks ennast autoriteediks, eriti kui keegi peab ennast ärganuks või pöördunuks, vaid meie teeme selle tööd, kes meid on kutsunud. Ka ei tohi unustada, et leeriaeg on tähtsaim osa noorsootööst, sest noored tulevad ja annavad ennast kiriku kasvatada, sellepärast peab seda aega väga

tõsiselt kasutama ja väärtuslikult sisustama. See on ainukene aeg kiriklikuks õpetustööks, sellepärast „seal antav õpetus peaks olema alati parim, mis pastoril yldse, sest oodatakse palju ja võetakse sageli kaasa tagavara kogu eluks“¹⁾).

4.

Lõpuks veel kysimus, missugustes eluaastates peaks leeris käima? Olles teadlik, et lõunas ja läänes teostub leeritamine tublisti nooremates aastates kui meil ja, et ka meie kodumaal omal ajal 12—14 aastaselt leeritati, tuleks leida kaalutlusi meile sobiva leeriea aluseks. Sobivamaks leerieaks tuleks pidada 16. ja 17. eluaastaid. Nooremas eas leeritamine ei ole otstarbekohane leeritatavate mitteküllaldase elumõistmise tõttu, nad ei suudaks hinnata pakutavat õpetust sellisena, nagu ta on mõeldud.

Meil käiakse tavaliselt leeris 19 aastaselt ja seda ei saa enam pidada parajaks eaks, sest siis on inimene juba kyps arenemiselt ja kristlik kasvatustöö on hilineanud. Sobivamaks eaks tuleks pidada noorte viimast kypsemisiga. Selles eas peaks asetama noore teiste probleemide hulgas ka Kristuse ette, et ta võtaks seisukoha. Kui pedagoogikas seda aega peetakse väga tähtsaks iseloomu kujunemisel ja, kui need aastad on saanud mõnele iseloomule otse suunamäärajaiks, miks ei peaks kiriklik kasvatustöö astuma noorte ette nendes aastates Jeesuse kysimusega — keda teie mind, Inimese Poja, ytlete olevat? Ilma igasuguse tagamõtteta toimugu see. Rõhutan viimast asjaolu, sest mõnel pool arvatakse, nagu tahaks kirik kasutada puberteediaegset iseloomu kõikumist propagandaliku mõju avaldamiseks kypsevale noorusele. Sarnane arvamine on täiesti ekslik, sest kiriku seisukoht peaks ylkirjeldatust selgesti ilmnema ja teiseks ei saa suur osa noori aega usuliste kysimuste kallal juurdlemiseks eluylalpidamise murede tõttu. Ka ei ole paljudele usuasjad probleemiks kas usalduse tõttu kiriku vastu või yldse ykskõiksuse tõttu probleemide vastu. Kelle juures aga probleemid tekivad, nendele oleks soodus juhust vastu anda just selles eas. Ei maksaks ka karta, et usuliste probleemide esilekerkimisel varitseks noori hädaoht sattuda kiriku hõlma; tavaliselt kaldutakse selles eas ennem kirikut eitama kui pooldama, sellepärast ei tuleks ka kiriku mõju leviku kartjatel võidelda konfirmatsiooni ea yhtesattumise vastu puber-

¹⁾ U. Masing, Usuteaduslik Ajakiri 1939, lk. 46.

feediga, sest võitlus tuleb võidelda niikuinii ja otsuse langetab noor inimene ise oma sydametunnistuse põhjal, kui ta just ei ole oma tõekspidamisi ohvriks toonud mõnele teooriale, sellepärast peaks igati pooldama konfirmatsiooni ja puberteedi ea yhte langemist. Ehk suudab usuliste kysimustega tegelemine mõnelgi juhul probleemile anda elulisema lahenduse. Yht aga ei tohi unustada, et paljudel juhtudel jõuaks usuline kasvatus murdeeas mõnegi tõekspidamise eluliselt kehtivusele aidata ning mõnigi patt oleks välditud.

Yhenduses sellega tahaksin tagasi tõrjuda väite, nagu tohiks leeri nimetada puberteediriituseks.¹⁾ Seda ta ei ole praegu ja meie leeriõpetuse ajalugu ei tunne sarnast kalduvust ka minevikus. Ka ei tohiks näha ylalesitatud seisukohast, yhendada leeriiga puberteedi-eaga, kalduvust sarnase riituse poole, vaid selles tuleb näha pyydu leida kylviks sobiv aeg ja soodne pind.

Kokkuvõttes tohib tähendada, et meie leeriõpetus teooria valdkonnas yhtub paljudes punktides teisel pystitatud seisukohtadega ja meie kuulume ka selle poolest evangeelsete kirikute perre. Kuid meil on ka kyllalt omapärasusi, mis peame arvestama töötamisel meie oludes. Siia kuuluvad kõigepealt meie rahva hingeeluliste omaduste mõistmine, usuelu tarviduste õige hindamine, leeriõpetuse ylesandest õige arusaamine, töö korraldamine meie oludes arvestades aja, saadud ettevalmistuse, õppimise võimete ja ea piire ning kehtivaid tõekspidamisi rahva mentaliteedis. Muidugi ei saa kaasa sammuda yksikutel ajajärkudel yldsuses triumfivate eriarvamustega, vaid kirik peab oma kindlate veenete juures pysima ja oma tööd tegema kõrgema tõe nimel, kuigi see peaks vahest põhjustama avaliku arvamise sihilikku halvakspanu. Seda ei tule karta, vaid tuleb tegutseda suure kali-lealase jälgedes kindlas usus ning teadmises, et meie kätte on palju usaldatud ja meilt nõutakse ka palju. Eesti noored oma suures enamusel ei ole, vaatamata valiku vabadusele, loobunud leeriõpetusest ja, kui nad tulevad, siis peab neid ka väärikalt teenima. Ei maksa tunda hirmu, nagu kardaksid meie noored tööd ja kohustusi leeris. Ei, mõistlikkuse piirides nõudeid esitada ja noori tööle kohustada on

¹⁾ U. Masing, Usuteaduslik Ajakiri 1939, lk. 16.

[Uku Masing ajakirja toimetajana võtab enesele õiguse tähendada, et siin tuleb arvestada rahva mõtetega. Neile on leer olnud ikka puberteediriituseks, millega inimene saab täisealiseks ja võib teha vähema hukkamõistu saatel täisealiste patte. Ykski puberteediriitus ei ole halb asi selle pärast, et ta esineb ka „metsla-sil“, ta sisustus on oluline. Ka kooliskäimine ja sõjaväes olemine on osad sekula-riseerunud riitusest, viimati kõik, mis yhiskond õpetab inimesele puberteedi ajal].

noorte poolt oodatud tõsiasi ja õpetajate vasturääkimised sellele väljendavad nende pedagoogilisi nõrkusi. Eranditest ma praegu ei kõnele, kuid yldiselt suudavad noored leerikohustusi kanda ja teevad seda ka meeleldi. Mõistkem noori, kyll siis mõistetakse ka meid.

JUUDAKRISTLASED SYYRIAS JA MESOPOTAAMIAS.

Artur Võõbus.

Juba apostlikul ajastul on Syyrial suhteid olnud juudakristlastega Jeruusalema juudakristliku emakoguduse kaudu. On ju teada, et Paulus ei ole Syyriat arvestanud oma misjoniproovintside hulka ja seda vahest sel lihtsal põhjusel, et Syyria nähtavasti kuulus Jeruusalema juudakristliku emakoguduse propaganda piirkonda ¹⁾. Võib arvata, et nende suhete tõttu juba varakult Syyrias juudakristlik diasporaa on tekkinud ja areneda võinud. Kuigi pole põhjust seda diasporaad eriti arvukaks pidada, siis küll tagasihoidlikumgi oletus peaks ometi arvestama kohtadega, kus juudakristlik propaganda pinda leidis ja sealt omakorda kaugemalegi võis juuri ajada. Seda oletust põhjustavad kaks momenti. Esmalt oli esimestele kristlastele nende propaganda hõlbustuseks üks tegur, mis eriti soodsalt mõjus — see oli keel. Kristliku aja algusel oli oriendis olukord, kus kõikjal semi kultuuri maades elanikud rääkisid arami keelt. Käsikäes assyyria ja babyloonia kultuuri dekadentsiga arami keel tegi oma võidukäiku. Nõnda esimesed kristlased ei rääkinud heebrea keelt, vaid arami keelt. Nad leidsid ruttu kodu Antiookias ja neil olid tänu keelele soodsad võimalused oma propaganda jätkamiseks oriendis.

Teiseks leidsid esimesed juudakristlikud propagandistid Syyrias ja Mesopotaamias ees juutide diasporaa, millel oli juba oma minevik ja areng seljataga ²⁾. Syyria allikatest leiame mõndagi, mis omaltpoolt kinnitab seda, et see diasporaa on kohati tihe olnud ja oma tähendust ja mõju omanud ³⁾. Meie kuuleme juutide diasporaast eriti nendes kohtades, mis meile tähtsad. Nimelt on huvitav see, et tsentrumid, kus kristlus varakult esile kerkis, yhtlasi on ka kohad, kus elutses tihe juu-

¹⁾ J. Weiss, Das Urchristentum, Göttingen 1917, p. 576.

²⁾ E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi, Band III, Leipzig 1911, p. 576.

³⁾ J. B. Pitra, Spicilegium Solesmense complectens sanctorum patrum scriptorumque ecclesiasticorum anecdota hactenus opera, Parisiis 1885, Tomus II, p. XLIII.

tide diasporaa. Yks neid kohti oli Osrhoene Edessaga (Urhai) eesotsas. Edessa oli tähtis kaubanduslik keskus ja sõlmpunkt suurte kaubateede võrgus ja oli enese ymber koondanud juutide koloonia nagu seda eeldab ka syyriakeelne Doctrina Addai. Teine säärastest kohtadest, kus samuti varakult kristlus tekkis, oli Adiabene, Arbeelaga eesotsas. Ka siin oli juutide diasporaa. Arbeela kroonika räägib, et Adiabenes elas palju juute⁴). Pärastise piiskopi Noah vanemad olid juudid, kes vahepeal Jeruusalemas elanud. Tagasi orienti rännates lähevad nad Adiabenesse ja jäävad sinna peatuma sel põhjusel, et seal ees on palju juute. Nõnda leiame juutide diasporaad Mesopotamias mitmes kohas eriti tihedalt⁵) ja kuuleme isegi kohtadest, kus elasid ainult juudid⁶). Sellepärast kuulemegi hoiatustest juutide eest, mis kinnitavad nende mõju ja tähendust⁷).

Juba episoodist Noah vanemate kohta näeme kuidas peame kujutama ette juutide diasporaad. See diasporaa ei elanud sugugi omaette isoleeritud elu, eraldatud Palestiina juutlusest ja sealsetest liikumistest. Ymberpöörduvalt, diasporaa juutide läbikäimine Palestiinaga oli väga elav. Et diasporaa pidas kodumaaga alalist yhendust, seda tõendavad

⁴) Die Chronik von Arbela, Ed. Sachau, Abhandlungen der königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Klasse, Berlin 1915, p. 50.

⁵) Kaasaegsed juutide allikad tõendavad juutide rohkust iseäranis linnades nagu Huzal, Sura, Nehardea ja Pumbeditha.

⁶) Syyria literatuuris esineb üks koht nimetusega **חכנא עבריא**, mis tähendab juutide laagrit. A. Mingana, Sources syriaques, Vol. I Msiha-Zkha, p. 11, cf. Th. Nöldeke, Die von Guidi herausgegebene syrische Chronik, Sitzungsberichte der philos.-hist. Klasse der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1893, IX, p. 22. Seda kohta tuleb otsida Niineve varemete juures, cf. Išodenah, Le livre de la Chasteté, cap. 50: **חכנא עבריא דהי כוצל** (Mélanges d'archéologie et d'histoire, XVI e année — Paris — Rome 1896, p. 32). Veel yhest teisest kohast cf. Nöldeke p. 35.

⁷) Neljanda sajandi keskelt on meil üks dokument, kus Simon bar Sabba'e kuulajaid hoiatab juutide mõju eest: „custodite vos ab omnibus sectis, uti iam prius dixi, imprimis autem cavete ab errore Judaeorum et doctrina Marcionitarum...“ (Tõlkes on eksikombel „Manicharum“!) Martyrium beati Simeonis bar Sabba'e, Patrologia Syriaca 1, 2, Parisiis 1907, col. 825. Veel palju hilisemast ajast leiame jälgi juutide mõjust, mil on kirikusse sissepääsu leidnud isegi ymberlõikamine, mida preester toimetäs, nagu seda kuuleme nestoriaanide katolikos Timotheose läbi, cf. Syrische Rechtsbücher hrsg. und übers. von Ed. Sachau, Band II, Berlin 1910, p. 71. Išo bar Nun täiendab seda teadet ja mainib kohana, kus judaismi mõjusid ette tuli Hira ehk Herfha, cf. op. cit., p. 127.

meile ka kaasaegsed juutide allikad ⁸⁾). Kuuleme neist selle kohta mõndagi. Yhendusepidamiseks oli peaaesjalikult kaks teed, millede kaudu edasi kandus vaimline ja kaubanduslik elu. Yks neist viis kauges kaares piki Tigriise ja Eufrati kaldaid — klassikaline sõjatee, mida kasutasid juba vanad rahvad. Teine neist, millest samuti juutide annaalid räägivad, viis yle Palmyyra, lyhendades seega kyll esimese tee kõveruse, kasutades kõrbes leiduvaid oaase, kuid oli seotud ka kõrbeteekonna raskustega. Otsem karavaniteekond Jeruusalemast kuni Eufratini kestis tolkorral Mišna järele 15 päeva või arvates maha mõlemad sabbatid, mil reisimine oli keelatud, 13 päeva ⁹⁾).

Need on eeldused, mis pidid soodustavalt mõjuma juudakristlikule propagandale. Meid huvitab nyd kysimus, kuidas on juudakristlik propaganda puudutanud Syyrias ja Mesopotaamias elavaid juute, kas ainult möödamannes või jättes enesest ka mõningaid jälgi järele? Kas ei ole ka siin kristlus yrsgelt kasutanud teed ja meetodit nagu mujal oriendis — kinnitades kanda esmalt synagoogis ja sealt levinenud kaugemale. Et kysimusele anda kaugeltki rahuldavat vastust, selleks ei ole veel saabunud aeg. Kõrve liiv varjab veel neid dokumente, mis nendesse kysimustesse suuremat valgust võivad tuua. Meil olemasolevad allikad pakuvad selleks väga vähe võimalusi, kuna see materjal on enam kui tagasihoidlik. Syyria literatuurist on võimalik koguda kokku ainult mõningaid väheseid mälestusi ja traditsioone kõige vanemast perioodist, mis yhenduses juudakristlastega. See on ka kõik.

Juudakristlaste eneste literatuur on aga võib öelda pea täielikult hukkunud sajandite jooksul. Mitmed põhjused on aitanud kaasa nende literatuuri hävinemisele. Käsikäes katoliku kiriku väljakujunemisega käis ka mälestuste kaotamine kiriku algperioodi kohta. Juba varakult leiame Syyrias piiskoppide poolt organiseeritud tsensuuri, mille eesmärk oli piiri panna ketserliku literatuuri olemasolule ja teda hävitada ¹⁰⁾). Kahtlemata pidi see abinõu oma mõju avaldama ka juudakristlikule literatuurile. Teiselt poolt tuli sama vaenulisus esile ka nende oma rahvusaaslaste poolt. Juudid jälgisid huviga juudakristlaste arengut, pidades aga hoolega silmas, et nende literatuur levineda ega kah-

⁸⁾ J. Obermeyer, Die Landschaft Babylonien im Zeitalter des Talmuds und des Gaonats. Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums Nr. 30, Frankfurt a. M. 1929, p. 14 sqq,

⁹⁾ Obermeyer, p. 19.

¹⁰⁾ Constitutiones apostolorum VIII, 47, 60, ed. F. X. Funk, Didascalia et constitutiones apostolorum I, Paderborn 1905, p. 582.

justavalt mõjuda ei saaks. Juutide hinnangu järele tähendas häreetikute literatuuri omada seda sama, kui omada valjult keelatud nõiduseraamatuid ¹¹⁾). Viimaks peame juudakristliku literatuuri juures veel ka sellega arvestama, et nende literatuur ei võinudki olla rikkalik. Jagasid ju juudakristlased täielikult oma rahva vaateid ja traditsioone, mis neile sajandite kestel saanud omaseks. Põlvest põlve on juutide juures kirjutamata traditsioonile antud prioriteet, mis ilmutab ühtlasi teatud anti-paatiat kirjalise fikseerimise vastu. Kibedad nähted, kus juudid pidid sellega leppima, et nende poolt pyhakspeetud raamat on läinud yle võõrastesse kättesse, on seda tunnet äratanud ja syvendanud, et kirjaliselt fikseerimata ja ainult suulises traditsioonis edasikantud tõed võivad peatuma jääda oma rahvusse ¹²⁾).

Kõigi nende tegurite koostöö tõttu peame leppima selles kysimuses väga tagasihoidliku materjaliga. Kuid tahame olemasolevaid andmeid kokku koguda syryia literatuurist, mis puudutavad juudakristlasi, et saada neid väheseidki teateid juudakristlaste olemasolust ja saatuses Syryias ja Mesopotaamias.

II.

Yks esimesi provintse, kuhu ristiusk teed leidis ja kus ta varakult arenema hakkas, oli Osrhoene, eesotsas Edessaga. Kahjuks on ristiusustamise algused Edessas meie silmade eest varjatud dokumentide puudusel. On kyll üks dokument, mis sellele pretendeerida tahab, et seda tyhimikku täita. See on syryiakeelne Doctrina Addai, tekkinud umbes aastal 400 Edessas. Teatavasti aga ei saa seda dokumenti täielikult ajaloolisena võtta, kuna ta esitab tuttavaid legende yhenduses Abgariga, nagu need juba Eusebiose kaudu yldiselt teada. Aga ometi sellest hoolimata ei ole sugugi võimatu, et selles dokumendis siiski mõningad tõsiolulised jooned ja ajaloolised sugemed kirju legendaarse kuu all peituda võivad. Need elemendid tohiks kyll senikaua olla väärtuslikud, kuni puuduvad lähemad ja selgemad andmed.

Doctrina Addai jutustab kuidas Edessasse saadetakse misjoni eesmärgiga Addai. Edessasse päralejõudmisel peatub see emissaar kellegi Tobia nimelise isiku juures. Eusebiose juures selle mehe rahvust ei mainita, Doctrina Addai aga teab, et Tobia oli juut

¹¹⁾ Hullin 13a.

¹²⁾ F. Weber, Jüdische Theologie auf Grund des Talmud und verwandter Schriften, II Auflage, Leipzig 1897, p. 104.

Palestiina päritoluga¹³⁾. See teade on huvitav ja väärib tähelepanu. Tähendab, et Palestiinast ilmunud juudakristlik emissaar propaganda eesmärgiga loob sidemed ja astub kontakti juutidega, keda ta siit eest leiab. Samuti jutustab Doctrina Addai propagandast, et ta taotles eesmärki pöörata esmalt juute, siis paganaid linnast ja ümbrusest¹⁴⁾. Ka räägitakse Addai propaganda edust ja muuseas sellest, et on pöördunud üks juutide ryhm. Näib, et siin neis vähestes märkustes võivad peituda õiged ajaloolised mälestused primitiivse ristiusu tulekust Edessasse, millega esmalt sympatiseerisid juudid, kellede hulgas propaganda ka tulemusi andis. Sellega võis siin olla ristiusu levimise kõik samuti synagoogi kaudu, nagu seda teisalt koguduste rajamisest teame.

Et Edessas primitiivne kogudus pidi olema juudakristlik, selles suunas vihjab ka piibli tõlkimise kysimus. Syyrias oleks olnud otsekohe tarvilik piibli tõlkimist ette võtta, niipea kui ristiusk syyrlaste hulgas leidis pinda. On aga andmeid, mis näitavad, et piibli syyria keelde tõlkimise tarvet otseselt ei tuntud. Kuigi see ei tarvitse veel iseenesest olla kindlaks tõestuseks¹⁵⁾, siis ometi on lähedane mõte, kas seda ei või seletada nõnda, et kogudus alguses võis oma rõhuvas enamuses koosneda juudakristlastest, kes Vana Testamenti kasutada võisid heebreakeeles. Nõnda Mari ibn Sulaiman on säilitanud vana traditsiooni, mille järele Edessas Vana Testamenti on kasutatud heebreakeeles ja alles hiljem, kui selle pärast on kasvanud välja rahulolematuse, on ette võetud tõlkimine¹⁶⁾. Võibolla, need, kes tõlkimiseks on andnud põhjust, on olnud syyrlased juba ajal, mil nad moodustasid koguduses majoriteedi ja enam olemasoleva korraga leppida ei tarvitsenud. Kah-

¹³⁾ The Doctrine of Addaeus, the apostle. W. Cureton, Ancient syriac documents, London 1864, p. 12.

¹⁴⁾ *ibid.*, p. 21.

¹⁵⁾ Veel palju hilisemast ajast leiame vanas kirikus maksmas moodust, et kanoonilisi raamatuid ei tõlgitud mitte kirjaliselt, vaid ainult jumalateenistusel suuliselt. Peregrinatio Silviae ad loca sancta toob yhe huvitava episoodi, kus piiskop jumalateenistusel kreeka keelt räägib ja ta kõrval seisab presbyter, kes seda syyria keelde tõlgib, cf. cap. 47 ed. W. Heraeus, Heidelberg 1929, p. 51. Ėpifaniose Expositio fidei 21, 11 mainib samuti yhte koguduse ametit, mille ylesandeks on tõlkimine: *ἐὶς τῆς τοῦτον ἐπορρισταὶ καὶ ἐρμηνευταὶ (ἀπὸ) γλώσσης εἰς γλῶσσαν ἢ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ἢ ἐν ταῖς προσομιλίαις.* ed. Holl III 2, p. 522.

¹⁶⁾ H. Gismondi, Maris Amri et Slibae de patriarchis nestorianorum commentaria, pars prior, Maris versio latina, Rōmae 1899, p. 3. „Fertur Vetus Testamentum tunc Edessae hebraice legi, quod quum plures episcopi aegre ferrent, ipsum in syriacum sermonem vertisse“.

juks ei leia meie syrylaste enesfe juures pešitta saamiseloost mingi-suguseid lähemaid teateid, mis lubaksid neid andmeid kontrollida.

Kui need teated juudakristlastest jäävad ikkagi ebamäärasteks, siis ometi on meile säilinud riismed dokumentidest, mis meile selgelt kinnitavad, et Syyrias on kord juudakristlaste kysimus olnud päevakorras ja nende vaated diskussiooni välja kutsunud. Arvatavasti Syyriast pärit on jäänused ühest poleemilisest teosest, mille autoriks tõenäoliselt on olnud üks syyria rabi. See teos on kirjutatud nähtavasti eesmärgiga võita juudakristlasi ja neid tagasi tuua synagoogi. Paulust ignoreeritakse siin yldse ja juudakristlased näivad siin isoleeritud olevat teis-test kristlastest, kes käsuõpetuse pidamisest ja austamisest lahkunud. Sellest diskussioonist kuuleme Kelsose läbi, kes seda teost on kasutanud ¹⁷⁾).

Kindlasti syyria pinnale kuulub teine samuti poleemilise iseloomuga teos, mida eksikombel on yhendusse säetud Atremi nimega. See on *kəṯāḇā' damə'arəṯ gazze'*, syyria literatuuris tuntud *Spe-lunca thesaurorum* nime all. Selles teoses leiame kronoloogilise materjali kõrval legende, mis yhendusse seatud Aadamaga, kes idamaa tarkade jaoks määratud aarded yhte koopasse olevat valmis seadnud. Selle literatuuri hilisema saatuse yle teame, et teda on oriendis laialt kasutatud niihästi monofysiitide kui ka dyotyssiitide poolt ¹⁸⁾ ja on mitmesugustes retsensioonides säilinud. Säilinud kujul on teos syyria kristlaste poolt redigeeritud nõnda, et syyria teksti väljaandja Bezold on teda paigutanud kuuendasse sajandisse ¹⁹⁾. Aga redigeerimisest hoolimata säilinud tekst laseb läbi paista mõningates kohtades arhailisi kontuure, mis lubavad tõenäolikke oletusi teha selle kirjanduse päritolu kohta. Juba Lagarde jõudis veendumusele, et sellesarnane literatuur tekkida on võinud õhkkonnas, kus kysimus juudakristluse suhtes oli veel päevakorras, mis ainuyksi võis luua tarvilikud eeldused mainitud teose tekkimiseks ²⁰⁾. Tõepoolest jätab säilinud

¹⁷⁾ A. Schlatter, Die Geschichte der ersten Christenheit, Gütersloh 1926, p. 368 sq. Beiträge zur Förderung christlicher Theologie II Reihe, Band XI.

¹⁸⁾ A. Baumstark, Geschichte der syrischen Literatur, Bonn 1922, p. 95.

¹⁹⁾ C. Bezold, Die Schatzhöhle. Nach dem syrischen Texte dreier Hss. nebst einer arabischen Version hrsg. und ins Deutsche übers., Leipzig 1883/88, Band I, p. X.

²⁰⁾ P. de Lagarde, Mitteilungen III, Göttingen 1889, p. 75. „Sie kann nur entstanden sein, als es noch Judenchristen gab, die sich mit ihren Volksgenossen über Jesu Messianität auseinandersetzten, die aus jener Weissagung und der Zahlen der Chronologie einen Beweis für die Richtigkeit ihres Glaubens bildeten“.

kujulgi tekst mulje, nagu tahaks ta meenutada yhte ajajärku, kus diskussioon oli käimas juudakristlaste ja juutide vahel. Nende yldiste kaalutluste kinnituseks leidub veel lähemaidki tundemärke tekstis ja retsensioonides, mis samas suunas meid juhatavad. Nii leidub syyria tekstis üks sõna *nāmōsāi*, sõna, mille Bezold on omas tõlkes tähendanud Nemesiuse nimega. Lagarde on õigusega sellele kui eksitusele tähelepanu juhtinud. *Nāmōsāi* ei tähenda siis mitte nime, vaid käsutundjat ²¹⁾). Selle seletusviisi järele paistab literatuuri päritolu ja eesmärk veel suuremas valguses. Seda literatuuri ei ole saadetud kellelegile Nemesiuse nimelisele isikule, vaid ta oli adresseeritud yhele käsutundjale, juuda teoloogile. Need andmed teevad meid tähelepanelikuks teksti retsensioonide vastu, eeldades, et mõni neist vahest veel rohkem oma primitiivset kuju on säilitada suutnud kui syyria tekst. Näib, et see ymbertöötamise protsess ei ole kõikide retsensioonide juures yhesuguselt toimunud. Nimelt on juba varakult seda kirjandust tõlgitud araabia keelde ²²⁾, retsensiooni, mis näib vähem ylemaalitud olevat, ja veel praegusel kujul kannab enese kyljes määrgataval kujul elemente, mis selle poolt räägivad, et kord selle literatuuri primitiivne kuju on juudakristlaste keskelt võrsunud ja nydyki mõningaid kujutlusi hoolimata redigeerimisest ja ylemaalimisest on säilitanud.

Viimaks räägib selget keelt veel üks syyriakeelne dokument, mis tuntud Syyria didaskalia nime all. See dokument on pärit kolmanda sajandi keskelt ja on tulnud huvitavast miljööst, kus juudakristlik yhiskond on teatavat mõjurikkust ja kylgetõmbavat osa etendanud, isegi säärast, mille vastu kogudusel on raske olnud seista ²³⁾). Kõik need andmed näitavad, et juudakristlased Syyrias ei ole ainult etendanud ettevalmistavat osa ristiusu algperioodil, vaid nendes ka elujõudu on olnud kauemaks ajaks ja isegi veel siis nende yhiskonnad on eksisteerida võinud, kui katoliku kiriku arenemine neist kaugele ette jõudis ja juudakristlikud ühiskonnad nyyd juba muutunud olukorras sektideks degradeeriti.

Lähemad andmed sektide kohta, milledega syyria kirikul tuli või-

²¹⁾ Loc. cit.

²²⁾ Apocrypha Arabica. Marg. Dunlop Gibson, Studia Sinaitica VIII, Kitab al Magall, or the Book of the Rolls, London 1901. Bezold on yht teist araabia versiooni kasutanud Vatikani biblioteegist.

²³⁾ Die syrische Didaskalia, übersetzt von H. Achelis und J. Flemming. Texte und Untersuchungen, Neue Folge, Band X, Heft I, Leipzig 1904, p. 361 sqq.

delda, algavad alles neljanda sajandi keskelt. Sel ajal elab Edessas Afrem, kes kiriku nimel ägedat võitlust peab häreetikutega. Võitluse pinevusest võime oletada akuutset ohtu kirikule sektide poolt. Näib, et tolajal peaasjalikult ohtlikud sektid olid Markioni ja Bar Daisani poolehoidjad. Mõlemad ringid olid arvult nähtavasti suuremad ja jätsid teised vähemohklikud sektid eneste varju. Afrem oma kõnedes häreetikute vastu pyhendab peaasjalikult tähelepanu nendele sektidele, teisi ainult möödaminnes mainides. Sektide registris Afremi juures äratavad meie tähelepanu eriti kaks sekti, millede taga juudakristlikud sektid peituda võivad, need sektid on: šabõtaje (*šabbəṯāiē'*) ja kuukaje (*kūkāiē'*). Mõlemad sektid esinevad mitmel puhul tema antihäreetilistes kõnedes, ja ka tema n. n. testamendis, kus ta neid küll ainult nime järele nimetab ²⁴⁾).

Esmalt äratav juba šabõtaje nimi kahtlust, kas siin ei ole tegemist juudakristliku sektiga. On ju selge, et see nimetus on tuletatud sabbatist, mida kristlastest peaasjalikult juudakristlased rõhutasid, käies oma käsuseaduse järele. Afremi juures kahjukei leia meie midagi selle sekti lähemaks iseloomustuseks. Afrem räägib ainult sekti kompromiteerimise eesmärgiga yhest skandaalsest loost, kuidas üks naine on pääsenud sisse nende kleeerusesse ja kirikus jutlustajaks olnud. Afremi arvates pidi sellest syndmusest piisama nende äraheitmiseks, ilma et temal oleks tarvidust olnud nende vaadetega polemiseerimiseks ²⁵⁾. Šabõtaje sekti iseloomustavatest vaadetest kuuleme aga yhe dokumendi kaudu, mida Ignatius Ephraem II Rahmani on väljaannud häreetiliste dokumentide sarjas pealkirja all *Tractatus de haeresibus* ²⁶⁾. Selles traktaadis on juttu sellest, et mainitud sekt pühitseb sabbatit, mida sektis eelistatakse pyhapäevale. Peale selle aga mainitakse veel teisi iseäraldusi, mis juba selgemini sekti päritolu iseloomustavad. Koguduse jumalateenistusel tarvitavad nad evangeeliumi asemel toorat ja peavad kinni juuda religioossetest kommetest, nagu seda toora ette näeb, rõhutades iseäranis ymberlõikamist ja pidades ka juuda kombe

²⁴⁾ Le Testament de Saint Ephrem, par Rubens Duval, Journal Asiatique 1901, Tome XVIII, p. 298.

²⁵⁾ *Adversus haereses sermones* II, Ephraem Syri opera omnia quae extant, Petrus Benedictus et St. Ev. Assemani, Tomus II, syriace et latine, Romae 1740, p. 440 D.

²⁶⁾ *Studia syriaca*, fasciculus IV, Documenta de antiquis haeresibus, primo edidit vertit, prolegomenis illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani, Monte Libano, 1909.

kohaselt paasapyha ²⁷⁾). Nende kyll väheste, kuid iseloomustavate andmete põhjal šabõtaje sekt omab juudakristlikku iselaadi. Sellest on ka traktaadi autor teadlik olnud, kuna autori arvates on siin tegemist sektiga, mille eest Paulus Fil. 3. on hoiatanud. Ykskõik, kuidas on lugu Paulusega, meid huvitab siin ainult see, et autor on teadlik olnud nende juudakristlikus päritolus, mida ta tahab meile kinnitada. Traktaadist leiame veel, et šabõtaje nimetus on sektile antud väljastpoolt, nähtavasti kergesti silmapuutuva eriharrastuse pärast, kuna sekt ise on aga end nimetanud kristlasteks ²⁸⁾).

Trykitud materjali hulgas ei leia meie vist rohkem andmeid šabõtaje sekti kohta. Kuid tähelepanu äratav käsikirjalises materjalis üks araabia tekst Vatikani muuseumis cod. arab. 109, mis sisaldab yhe peatyki mitmesuguste häreetikute yle ²⁹⁾). Mainitud tekst on pärit yhest teosest pealkirja all Liber turris, ja sisaldab ka mõningaid teateid šabõtaje sekti kohta. Van Lantschoot on mulle lahkesti saatnud sellest tekstist fotokoopiad. Need teated ei too kyll yldiselt midagi uut, kuid on siiski huvitavad lähemate põhjenduste poolest. Tõlgitult ³⁰⁾ sisaldab mainitud käsikirjast tekst fol. 257 v järgmist: „väidavad, et sabaapäev on väärsem austamiselt kui esimene ja euharistia toomine temal on sobivam, sellepärast et Allah pyhitis teda ja keeldus tööst temal ja meie Issand Messias austas teda imetegude tegemisega temal. Ja nad seadvad vajaliseks ymberlõikamise igale syndinule ja järelekäijale ja nad jälgivad Vana (Seaduse) käske ja peavad hapnemata leibade paasat, võttes tõestuseks, mis on kirjeldatud Messiast.“

Nyyd on aga teadlaste hulgas kahtlus tekkinud, kas tõepoolest šabõtaje sekti all võib juudakristlik sekt peituda. Nimelt on vanas kirikus veel üks teine kristlik sekt samalaadilise nimetuse all tuntud,

²⁷⁾ Studia syriaca IV, p. 76: „Dicunt isti sacrificium loco diei dominicae offerendum esse die sabbati, quae est quietis, et pro evangelio legendum esse in fine pentateuchum coram coetu, nec esse abolendam circumcisionem, neque abrogandas observantias legis (Mosaicae) atque insuper typum paschae retinendum, quum novā lex minime adversa sit veteri“.

²⁸⁾ Studia syriaca IV, p. 76: „Etsi autem iidem legem (Mosaicam) servandam cupiant, sese christianos vocant. Horum beatus quoque Paulus mentionem facit, cum de iis dicit cf Phil. III, 2“.

²⁹⁾ Angelo Mai, *Scriptorum veterum novā collectio e Vaticanis codicibus edita*, Tomus IV, Romae 1831, p. 680.

³⁰⁾ Mainitud käsikirja tõlke on lahkelt valmistanud prof. U. Masing.

millel aga vähematki yhist pole juudakristlastega. See on sekt, mille presbyter Sabbatius on asutanud, eraldudes novatiaanidest ³¹⁾.

See eraldumine toimus umbes aastal 380. Harnack on asunud sellele seisukohale, et šabõtaje sekti taga tuleb näha Sabbatiuse liikumist ³²⁾. Ometi lähemal vaatlusel ei saa seda väidet tõestatuks pidada. Sarnasus seisab juhuslikus nime ühtesattumises. See on aga ka ainus yhine moment kummagi sekti vahel. Esiteks on Afrem šabõtaje sekti tunnud juba palju varemalt, enne Sabbatiuse sekti asutamist, kuna Afrem suri juba a. 373. Edasi Sozomenose ja Sokratese järele ei saa Sabbatiusele milleski muus lahkumineku etteheidet teha, kui ainult hapnemata leiva kasutamises ja paasapyha pyhifsemises ³³⁾. Ometi teame aga šabõtaje sektist Barhadbešabba kirikuloo kaudu, et nad ka kanoonilisi raamatuid on korrumpeerinud ³⁴⁾, syydistus, mida ei või Sabbatiuse arvele panna. Neil põhjustel ei saa anonyymse keiseritekatalogi poolt kirjeldatud šabõtaje sekti suhtes olla alust kahtlusel, et nad juudakristlik sekt olla ei võiks. Võib olla, et juba Sozomenos ei osanud teha vahet nende kahe sekti vahel.

Et meie sekti päritolu kysimuses õigel teel oleme, seda kinnitavad väärtuslikud teated Edessa Jakobi kirjakogust. Seal leidub üks kiri, arvult XII, mille ta on adresseerinud yhele silmapaistvale askeedile, Johannes Estonajale ³⁵⁾. Väärtuslikud on need andmed sellepoolet, et siin on juttu mõlemast sektist, nõnda et neid samastada ei saa. Johannes Estonaja on lugenud Afremi antihäreetilisi kõnesid ja muuseas ka eelpooltoodud skandaalset lugu šabõtaje sekti kleeerusest ja on pöördunud Edessa Jakobi poole nende kohtade yle selguse saamiseks. Vastuses, peale arvukate eksegeetiliste kysimuste, peatub Jakob ka selle kysimuse juures. See mida Jakob jutustab naisest, kes tema teate järele tõepoolet olevat šabõtaje sekti kleeerusesse pääsenud ja piiskopiks valitud, kuna teda on eunuhhiks peetud, on

³¹⁾ Sozomenos, *Historia ecclesiastica* VII, 18, Migne, *Patrologia graeca* 67, col. 1468: ἡξίουν ἅμα τοῖς Ἰουδαίοις τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελεῖν. Kas see ei tähenda, et nad ylestõusmise pyhi pidasid samal ajal kui juudid paasat?

³²⁾ A. Harnack, *Der Ketzer-Katalog des Bischofs Maruta von Maipherkat*, *Texte und Untersuchungen, Neue Folge*, Band IV, Heft I, 1889, p. 7.

³³⁾ Socrates, *Historia ecclesiastica* V, cap. 21, Migne, *Patrologia graeca* LXVII, col. 621 sq. cf. Michael Syrus ed. Chabot I, p. 300.

³⁴⁾ Kokkuvõte Barhadbešabba kirikuloo esimesest osast, *Revue de l'Orient chrétien* 1911, p. 235.

³⁵⁾ *Chronicon monachi Quartaminensis* järele on ta surnud 1094 seleukiidide eera järele (738): *Corpus scriptorum christianorum orientalium*, *Script. Syr.* III, 4, Pariis 1903, p. 178 sq.

kõrvaline. Peaasi on see, et Jakob teab, et šabõtaje sekt on oma nime saanud sellest, et ta on sabbatit pidanud. Sektil on Edessas olnud oma kirik ³⁶⁾, mis Jakobi päevil on küll juba kadunud, kuid mille ase on veel teada, mida ka Jakob ise tunneb ja omab temast teateid. Edasi räägib Jakob, et on olnud kaks sekti, ja mõlemad on kannud yhesugust nimetust. Yks neist on arhalise päritoluga, alates juba apostlite ajast ja jyngrite päevist ³⁷⁾, millele Jakob tagasi vaatab kui juba minevikku vajunud liikumisele. Teine aga on Sabbatiuse poolt asutatud sekt, päritoluga Novatuse poolehoidjate ringist, mis Jakobi päevil veel eksisteerib. Sekti asukohana nimetab Jakob Kalaatiat. Seega leiab Edessa Jakobi poolt kinnitust väide, et šabõtaje nime all Syyrias tuntud sekt oli juudakristlik. Veel mainime lõpuks seda, et yhes teises kirjas Johannes Estonajale tarvitab Jakob šabõtaje mõistest judaiseerivas tähenduses ³⁸⁾.

Teiseks uurime seda, mida on võimalik teada saada kuukaje sektist. Kuna Afrem omas testamendis seda sekti ainult nime järele mainib, siis antihäreeetilistes kõnedes võtab ta sekti kohta pikemalt sõna. Kahjuks aga teeb Afrem seda säärases poeetilises vormis ja yldsõnalistes fraasides, nõnda et siit sekti iseloomustuseks väga vähe leida võime. Nõndapalju võib aga siiski nende kõnede põhjal öelda, et selles sektis on nähtavasti tegemist nii juutlikkude kui ka kristlikkude elementidega. Afrem mainib eriti Moosest, kelle autoriteeti sektis arvatavasti rõhutati ja kellele toetuti ³⁹⁾. Teiselt poolt peab aga sektis

³⁶⁾ Revue de l'Orient chrétien 1905, p. 278: „L'endroit où était leur Eglise subsiste et est encore connu maintenant; on appelle cet endroit à Edesse: l'Eglise des Sabbatiens, je le connais et je l'ai vu, moi qui fais ce récit. Telle est l'histoire de cette femme et telle est l'hérésie dont elle faisait partie, à savoir celle des Sabbatiens qui observent le sabbat. Il faut cependant savoir qu'il y a deux schismes du nom de *Σαββατιανοί* l'un qui remonte aux anciens temps des disciples des Apôtres et l'autre postérieur qui est le schisme des partisans de Novatien.“

³⁷⁾ Loc. cit.

³⁸⁾ יודאית ja שבתנאית on tarvitatud sünonüümidena. R. Schröter, Erster Brief Jakobs von Edessa an Johannes den Styliten, Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft, Band XLII, Leipzig 1870, p. 271.

³⁹⁾ Adversus haereses sermones II, Ephraem Syri opera omnia, Tomus II, p. 441 DE: „Ecclesia ipsorum scripturas ex toto, et usquequamque rejicit, quamlibet illi Scripturis apud ipsam depositis se credere testentur: et vero dum Moysen etiam extare fatentur, ipsi se crimine falsi arcessunt, quo inter se discordes alter alterius scripturas adulteratas fuisse contendit. Sic nimirum (quod tamen minime advertunt) coronam simplicibus texunt, qui Moysis libros simpliciter amplectuntur“.

olema ka kristlikke elemente, kuna Afrem räägib elavast haputaignast, mida sekt kirikust on varastanud, ja sõnadest, mis on kirikust võetud yle, kuid mitte kyll puhtal ja võltsimatul kujul, vaid juba muudetuna ⁴⁰⁾. Sektil on kasutamisel ka omad raamatud, millede pärast on diskussioon käimas kiriku ja sekti vahel. Enam ei ole sekti iseloomustuseks käesolevast kõnest leida.

Kuukaje sektist räägib ka anonymne tractatus de haeresibus. Peab ytlema, et ka see informatsioon, mida traktaat sekti kohta toob, jääb väga puudulikuks ja teeb mõnes suhtes sekti veel problemaatiliseks. Yks joon sekti iseloomustuseks on siin kyllalt oluline, see on joon, mis puudutab sekti suhtumist toorasse. Nimelt toora just on kuukaje sektis autoriteediks, mida nemad ei korrumpeeri, vaid säilitavad puutumata ⁴¹⁾. Sektil on peale toora autoriteediks veel ka osalt raamatuid Uuest Testamendist, mis on juba teisejärgulise tähendusega, ja mida nad sellepärast ei ole jätnud ymbertöötamata, nagu see võrdlemisi segasest ja katkendilisest tekstist selgub. Traktaat sisaldab aga veel iseäralikumaidki andmeid kuukaje sekti kohta. Need puudutavad sektis hinnatud rituaalset puhtust, mis on säärase tähendusega et valvatakse selle eest, et ei oleks kokkupuutumist haigetega, rääkimata veel surnutest ⁴²⁾. Traktaadis on sekti nende iseäralikkude vaadete pärast võrreldud samarlastega. Cod. arab. 109 Vatikani biblioteegist fol. 258 r toob selle kohta vähe ligema selgituse. „Nad on samarlaste taoliselt pelglikemad inimete seast ja nad ei lähene surnule ja põlgavad neid, kes on haiged ja vigased, ja ei saa sisse nende palvekotta muud kui puhtad, veatud.“

Niipalju on neist andmetest selge, et kuukaje sekti on iseloomustatud kui juuda põhjaga sekti, mille säilitamiseks on nad valvel olnud, kuna nad aga sellejuures evangeelset traditsiooni on akkomodeerinud oma judaistlikkude seisukohtadega. Kas olid ehk siia veel juurde

⁴⁰⁾ *Adversus haereses sermones* II, Ephraem Syri opera omnia quae exstant, Petrus Benedictus et St. Ev. Assemani, tomus II, syriace et latine, Romae 1740, p. 441 CD: „Quin et illud vitae fermentum, quod Haereticus de nostro furatus est, suis admiscuit dogmatibus; quod nimirum timeret, ne inde vitalis ejus vis animos auditorum afflaret: vocabula surripuit, et retinuit, sensum mutavit, ut alumnis suis quaecumque fundamentum praestrueret. Illorum scilicet labor error fuit, et mox casura turris“.

⁴¹⁾ *Studia Syriaca* IV, p. 78: „Nomine duodecim apostolorum sibi confixerunt evangelistas. Hi quoque totum novum testamentum depravarunt, minime vero vetus.“

⁴²⁾ Loc. cit.

tulnud baptistlikud mõjutused, mida oletama peaksime sektis hinnatud katartiliste vaadete pärast? Igatahes ei ole see päris võimatu, kuna teame, et säärased mõjutused juudakristlikkusesse yhiskondadesse on teed leidnud ⁴³).

Ka kuukaje sekti kohta võtab sõna Edessa Jakob meile juba tuttavas XII kirjas Johannes Estonajale, kuna ta ka kuukaje sekti kohta oli selgitust palunud. Omas vastuses teatab Jakob neist vähe, kuid see vähene ei ole vastuolus eelmiste teadetega. Eriti üks joon on huvitav, mida Jakob siin täienduseks toob. Sekt olevat omaks võtnud gnostilisi mõjutusi ja nimelt valentiinlaste gnoosisest ⁴⁴), kuid need mõjutused on sekti poolt omaks võetud modifitseeritud kujul. See on ka kõik, mida Jakob kuukaje sektist on kuulnud.

Informatsioon kuukaje sekti yle jääb meile seega väga puudulikuks, mille tõttu ei ole võimalik täie selgusega ja kindlusega sekti päritolu otsustada, ja sunnib meid ainult oletustega piirduma. Waitz on pidanud sekti pärsia-babyloonia synkretistlikuks sektiks kristlikkude mõjutustega ⁴⁵). Sellega ei taha hästi sobida teade, et nad Vana Testamenti respektisid, kuna sel juhul ikkagi tegemist saab olla juutidega. Ka ajaliselt ei näi olevat mingit takistust sekti juudakristlikuks pidada. Kui see tõsioludele vastab, et Afrem yhes anti-häreetilises kõnes häreetikuid ajaloolise saamise järjekorras jälgib ⁴⁶), siis on kuukaje koht enne Bar Daisani. Sel juhul oleks siin tegemist yhe vanema sektiga Edessas, kuna ju Bar Daisan varsti peale Addaid a. 170 ⁴⁷) võis Edessas oma tegevusega alata. Ka Edessa Jakobi teade Valenfinose gnoosise mõjutustest ei tee võimatuks sekti juuda-

⁴³) Homil. IX, 19, cf. Clemenfina, ed. P. de Lagarde, Leipzig 1865, p. 99 et passim.

⁴⁴) Revue de l'Orient chrétien 1905, p. 278 sq: „Comme tu m'interroges aussi sur Qouq et les Qouqéens, je te dirai que cinq hérésies découlent et proviennent de l'impure méchanceté de Valentin et chacune d'elles alla plus loin dans sa méchanceté que celles qui l'avaient précédée; ce sont les hérésies de Valentin, de Marcion, de Qouq, de Bardesane et de Manès.”

⁴⁵) „Das Evangelium der zwölf Apostel”. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, Giessen 1913, p. 46.

⁴⁶) Adversus haereses sermones XXII, Ephraem Syri operā omnia, Petrus Benedictus et St. Ev. Assemani, Tomus II, p. 485 AB: „Merito itaque Marcion suis Evangelium assumptis depravare ausus, ab Ecclesia pulsus et abjectus est, damnatusque fuit Valentinus, qui illud deseruit, et qui etiam proculcavit furiosus Cucus. Horum per vestigia incessit Bardesanes . . .”

⁴⁷) F. Haase, Altchristliche Kirchengeschichte nach orientalischen Quellen, Leipzig 1925, p. 83.

kristlikuks pidada. Siin on nähtavasti tegemist mõjudega, mis ylepea arhailises kristluses Edessas on suurt osa etendanud, kuna Bar Daisan ja tema ymber koondunud rühmad on samuti Valentinose gnoosisest mõjutatud ⁴⁸⁾. Need mõjutused ei tarvitsenud sugugi nende juudakristlikku iselaadi purustada, kuna ju Valentinose gnoosis oma iseloomu poolest ei seisnud kirikust väga kaugel ⁴⁹⁾. Pealegi on sekt neid mõjutusi ainult modifitseeritud kujul omandanud. Nii leiamegi neis vähestes meile teadaolevates vaadetes yhe mõjutuse, mis vahest oligi sealt pärit — see seisis liha ylestõusmise eitamises ⁵⁰⁾. Meie teame, et Valentinus on liha ylestõusmist eitanud ⁵¹⁾ ja tema mõjul samuti ka Bar Daisan ⁵²⁾. Teistest gnostilistest kõrvalmõjudest sekti juures puutuksid silma baptistlikud-katartilised mõjud. Seega võiks oletada kuukaje sekti taga gnoosisest infitseeritud juudakristlasi, kes võisid vastamisi olla gnostiliselt mõjustatud pagankristlastega Bar Daisani juhtimisel. Säärane olukord on väga hästi mõeldav tingimustes, nagu need olid Edessas enne piiskop Paluti (ca 200).

Otsides teisi jälgi kuukaje sektile, ei paku syyria literatuur selleks enam mingisugust informatsiooni. Sekti nimi esineb kyll mitmel puhul, kuid sama nime all on tuntud mitmeid sekte, millel juudakristlastega kyll midagi yhist ei ole. Nõnda Theodor bar Konai, kes yhes memras on suure sarja häreetilist materjali koondanud, tunneb muuseas ka yhte kuukaje nimelist sekti ⁵³⁾. Kuid selles peatykis kohtame puhastverd gnostikuid, nende teogooniliste ja kosmogooniliste vaadetega. Ei saa kuidagi oletada, et eelpool mainitud kuukaje sektil sellega mingisugust sidet võiks olla. Emanatsioonide teooriad, gnostilised spekulatsioonid kosmiliste jõudude võitlemisest, paljude jumalate ja jumalannade tekkimine emanatsioonide kaudu ⁵⁴⁾ ei ole mingil viisil mõeldavad seal, kus juuda põhi on alale jäänud ja toora on autori-

⁴⁸⁾ Epiphanius, *Anacephalaiosis* 56., ed. F. Oehler, *Corpus haereseologicum*, tomus II, 3, p. 568.

⁴⁹⁾ Peaasjalikult oli Valentinose gnoosise elementideks platonism, Jeesuse sõnad ja Pauluse mõtted.

⁵⁰⁾ *Studia syriaca* IV, p. 78: „inficiantur resurrectionem“.

⁵¹⁾ Epiphanius, *Anacephalaiosis* 31., ed. F. Oehler, *Corpus haereseologicum*, tomus II, 3, p. 562.

⁵²⁾ *Carmina Nisibena* 51. *Additis prolegomenis et supplementis lexicorum Syriacorum* ed. vert., expl. G. Bickell, Lipsiae 1866, p. 102.

⁵³⁾ Theodorus Bar Koni, *Liber scholiorum*, *Textum syriacum* ed. Addai Scher, *Corpus scriptorum christianorum orientalium*. Script. syri, ser. II tom. 66, Pariisi 1912, p. 49.

⁵⁴⁾ *Liber scholiorum*, p. 50.

feediks. Samuti ei ole meid huvitaval sektil ka midagi yhist selle rühmaga, kes samuti kuukaje nime kandsid ja eksisteerisid Efesose kirikukogu ajal. Need nähtavasti kuulusid syyria kirikusse ja olid vahest hymnograafid ⁵⁵⁾. Syyria liturgiatesse on nende hymnid kuukaje hymnide nime all yle võetud ⁵⁶⁾.

Veel hõredamaks muutuvad andmed, kui lähtume Edessast kaugemale. Ainult mõningad tundemärgid näitavad seda, et siin arvatavasti samuti juudakristlik kogudus on kristluse teevalmistamisel tegev olnud. Arbeelat ja neid väheseid teateid juudakristlikudest algustest oleme eelpool juba maininud. Vanemaid ja huvitavamaid dokumente pakuvad meile Afrahati homiiliad-traktaadid, mis on tekkinud ca 340 ja viivad meid Mossuli ymbrusesse. Kyll ei paku meile midagi Afrahati häreetikute katalog, mis on lyhike ja mainib ainult Markioni, Valentinost, Manit ja rigoristlikke kaatareid ⁵⁷⁾, kuid ei maini yhegi sõnaga juudakristlikke sekte. See vaikimine Afrahati juures on kyllaltki silmatorkav, arvestades sellega, et traktaatides on Afrahatil mitmel puhul soodus moment juudakristlaste mainimiseks ⁵⁸⁾. Kuid mida tema traktaadid ei ytle otseselt, seda tunnistavad nad kaudselt. On pandud tähele, et sellest hoolimata, et Afrahat polemiseerib juutidega, elab Afrahat ise judaismi õhkkonnas ja on sellest suurel määral mõjustatud. Funk on näidanud tema traktaatide põhjal, kuipalju haggadistlikke elemente ta on judaismist omaks võtnud ⁵⁹⁾. Nii ei suuda Afrahat oma poleemikaga juutide vastu peita oma tihedat yhendust judaismiga. See olukord aga teeb tõenäolikuks oletuse, et Afrahat ei ole neid elemente otseselt võtnud yle judaismist, vaid et ta nende traditsioonidega on olnud tuttav vahendajate kaudu, kelledeks võisid olla ainult juudakristlased. Nõnda võivad Afrahati traktaadid olla kaudselt dokumendiks, mille põhjal võime oletada, et ka siin eelkäijaks on olnud juudakristlik yhiskond, kes oma vaateid ja traditsioone on pärandanud teistest rahvustest kristlastele.

See on kõik, mida olemasolevate allikate põhjal võime juuda-

⁵⁵⁾ Assemani, *Bibliotheca orientalis* I, p. 121. cf. W. Wright, *Catalogue of Syriac manuscripts in the British Museum* I, London 1870, p. 363.

⁵⁶⁾ cf. Joseph Aloysius Assemanus, *Codex liturgicus ecclesiae universae*, Pariisis et Lipsiae 1902. Tomus I, p. 226, Tomus II, p. 270 et passim.

⁵⁷⁾ *Demonstratio* III, De ieiunio, cap 9. *Patrologia syriaca* I, Pariisis 1894, p. 116.

⁵⁸⁾ Nagu traktaadis XVII, kus ta räägib Kristusest kui Jumala pojast, trakt. XI ymberlõikamisest, või söömakommetest trakt. XV.

⁵⁹⁾ S. Funk, *Die haggadischen Elementen in den Homilien des Aphrahat*, Wien 1891.

kristlaste kohta Mesopotaamias öelda. Kui Talmudis kord ettetulev nimetus *בִּי אֲבִיּוֹנִי* ⁶⁰⁾ tõesti ebioniitide templit tähendada võib, nagu seda Krauss on võimalikuks pidanud ⁶¹⁾, siis on see meile ainukeseks jäänuseks juudakristlastest Babyloonias.

Samuti ei saa meie ka midagi lähemat öelda juudakristlaste kadumise kohta. Ka siin vaikib syyria literatuur. Ainult umbkaudu võib siin oletusi teha. Jakob, Serugi piiskop, (linn ei ole Edessast kaugel) yhes kirjas Mar Samuelile, yhele abtile, loeb yles häreetikuid ja sekte, kes on kirikule akuutseks hädaks ja kelledega ortodoksia peab kibe-dat võitlust pidama. Siin loeb ta terve rea sekte kõige vanematest kuni Nestorioseni ⁶²⁾, kuid seal ei esine enam yhtegi juudakristlikku sekti. Nähtavasti olid nad juba siis hävinenud. Syyria literatuuri üks haru, paralleelne vanakristliku kreeka ja ladina kirjandusele, n. n. häreseoloogiline literatuur on teadmatuses juudakristlaste kohta. Nõnda näiteks Jakob bar Sakko, Mar Mattai kloostri munk, on kirju-tanud yhe entsyklopeedilise teose, senini veel välja andmata *Liber thesaurorum* ⁶³⁾, millesse ta on pyydnud yhendada teadusi systemaati-liselt, kuid paljude ylesloetud sektide hulgas ei tunne ta enam yhtegi juudakristlikku sekti.

III.

Viimaks küsime kas syyria literatuur ei too vahest informatsiooni ülepea juudakristlaste kohta kas Palestiinas või ka mujal. Iseenesest oleks see võimalik, et syyria kirjanikkudel on kord kasutada olnud dokumente juudakristlaste yle, mis meile praegu kadunud. Kahjuks peab vastama sellele kysimusele eitavalt. Materjal, mis meile senini välja antud, ei too mingisuguseid uusi andmeid. Esinevad andmed juudakristlaste osas on kõik täielikult ärarippuvad kreeka kirikuisade-häreseoloogide informatsioonist. Nõnda näiteks ebioniitide kohta ei leia meie siit mitte midagi iseseisvat, olemasolevad vähesed andmed on kõik võetud Eusebiose kirikuloost, mis ju õige pea syyria keelde tõlgiti. Samuti maksab see ka Elkasai poolehoidjate kohta. Iseloo-mustav on siin patriark Michael Syrus I, kes omas kroonikas on päl-

⁶⁰⁾ Baba kamma, fol. 117 a. Lazarus Goldschmidt, *Der Babylonische Talmud*, Band VI, Leipzig 1906, p. 441. Goldschmidt tõlgib „Ebionitenstadt“.

⁶¹⁾ S. Krauss, *Synagogale Altertümer*, Berlin 1922, p. 27.

⁶²⁾ Assemani, *Bibliotheca orientalis* I, p. 302.

⁶³⁾ St. Ev Assemani et Jos. Sim. Assemani, *Bibliothecae apostolicae Vaticanae codicum manuscriptorum catalogus*. Tomus III complectens reliquos codices chaldaicos sive syriacos, Romae 1759, p. 536.

jusid allikaid kasutada võinud, kuid ebioniitide ja Elkasai kohta midagi ei tea juurde lisada Eusebiose andmetele ⁶⁴⁾. Või jälle Theodor bar Konai Kaškarist, kelle XI memra on koondanud otse entsyklopeedilist materjali häreetikute kohta, ammutatud meile kaduma läinud orientaalsetest allikatest, kuid juudakristlaste osas toob ta ainult seda, mida leiab Epifaniose juurest. Ma ei ole piirdunud yksi trykitud materjali läbivaatamisega, vaid nõndapalju kui kataloogide järele häreseoloogilist materjali sisaldava kirjanduse üle otsustada võis, olen ka mõningatest käsikirjadest juudakristlaste üle jälgi otsinud, kuid asjata ⁶⁵⁾. Viimaks maksab sama ka Symmachose kohta. Trykitud materjalist ei leia tema üle midagi muud kui ainult laene vanakristlikust kreeka kirjandusest. Olen läbi vaadanud yhe nestoriaanide kirjas kirjutatud käsikirja Mingana kollektsioonist Birming-

⁶⁴⁾ Chronique de Michel le Syrien, ed. J. B. Chabot, Paris 1900, Tom. I, p. 193, Elkasai kohta ja p. 169 ebioniitide kohta.

⁶⁵⁾ Olen järele pärinud sektide kohta cod. arab. 74 Vatikani biblioteegist, milles teos Severi Mocaffaei tractatus de haeresibus et quomodo schismata et haereses acciderint, cf. Angelo Mai, Scriptorum veterum nova collectio, tomus IV, p. 151.

Samuti Vatikani biblioteegist, cod. syr. 250, mis St. Ev. Assemani et Jos. Sim. Assemani, Bibliothecae apostolicae Vaticanae codicum manuscriptorum catalogus, tomus III complectens reliquos codices chaldaicos sive syriacos, Romae 1759, p. 536 järele pidi sisaldama sektide kohta kaks teost: 1) Gabrielis Barclaii, Episcopi Nicosiensis Maronitae Carmen arabicum de haeresibus ja 2) Canticum syriacum, in quo praecipuae haereses anathematizantur. Selle käsikirja kohta on teatanud van Lantschoot, et käsikiri on juba ammu kaduma läinud. Tema on otsinud seda ka Borgia ja Barberini kogust, et leida mõnd teist retsensiooni, kuid asjata.

Briti Muuseumist cod. 1644, kus traktaat „De christianorum sectis“ ja „De haeresibus antiquis“, cf. Catalogus codicum manuscriptorum orientalium qui in Museo Britannico asservantur, pars II, Londini 1846, p. 758. Mr. Julton on saanud traktaatide pealkirjad, sektide loeteluga, kus aga puuduvad juudakristlased.

Pariisi natsionaalbiblioteegist cod. 234 ja 240, cf. Catalogue des manuscrits arabes par M.-le baron de Slane, Paris 1883, p. 58. 63. Kummaski käsikirjas leidis meile tuttav retsensioon šabõtaje ja kuukaje üle.

St. Josephi ylikooli orientaalsetest biblioteegist cod. 32, mille autoriks on maroniitide piiskop Germanos Farhat, kes on kirjutanud häreetikute ajaloo alates apostlikust ajastust ja sisaldab terve revvy häreetikuid, kogusummas 266, tuues nende elu ja eksitusi, cf. L. Cheikho, Catalogue raisonné des mss. historiques de la Bibliothèque Orientale de l'Université St. Joseph, Mélanges de la Faculté Orientale Beyrouth, Tom. VI, 1913, p. 232 sq. Cheikho arvates on ta need andmed kogunud mitmesugustest allikatest, mida autor ei nimeta -- p. 233. Paul Mouterde S. J. teatab, et biblioteegi reorganiseerimise tõttu saab ta koopia alles mõne kuu pärast saata.

hamis, cod. syr. 58, mis sisaldab häreetikute refutatsiooni⁶⁶⁾, kus muuseas on juttu ka Symmachosest, kuid samuti kahjuks ei leidu seal midagi muud kui ainult Eusebiose informatsiooni⁶⁷⁾.

Viimaks ei saa vaikides mööduda neist dokumentidest, milledele F. Haase on tähelepanu juhtinud ja mida ta on pidanud tähtsateks juudakristlikkudeks dokumentideks⁶⁸⁾. Need on syyria-palestiina fragmendid, mis moodustavad koguka sarja, mille I. P. N. Land Peterburi käsikirjadest on välja andnud pealkirja all „Theologica Petropolitana“⁶⁹⁾. Mainitud fragmendid on kirjutatud estrangelo kirjas ja kuuluvad dialektiliselt yhte rühma, mille yle Th. Nöldeke grammatika on kirjutanud ja keeleliste tähelepanekute tõttu oletas, et selle dialekti taga peavad seisma juudid⁷⁰⁾. Nöldeke oletas veel, et seda dialekti pidi kasutama võrdlemisi kitsas ring, mil põhjusel on ka seletatav dialekti täielik väljasuremine. Land ise seadis need fragmendid ühendusse juudakristlastega, võttes arvesse Eusebiose märkust juudakristliku algkoguduse väljarändamisest Transjordaaniasse, asetaski ta fragmentide päritolu sinna⁷¹⁾. Kahjuks aga ei ole need fragmendid juudakristliku päritoluga. Nende fragmentide järelekatsumine, väljaarvatud katkendilised ja purunenud osad, milledesse selgust tuua on raske, näitab, et siin on tegemist nähtavasti usuliste traktaatidega, mis kuuluvad kindlasti katoliku kirikusse ja on ortodoksia produkt⁷²⁾.

⁶⁶⁾ A. Mingana, Catalogue of the Mingana collection of Manuscripts, now in the possession of the trustees of the Woodbrooke settlement, Vol. I, Syriac and Garshuni manuscripts, Cambridge 1933, p. 158.

⁶⁷⁾ Fol. 17 verso: תוב באקסיסטיקי דאיסביס אמר

⁶⁸⁾ F. Haase, Altchristliche Kirchengeschichte nach orientalischen Quellen, Leipzig 1925, p. 45.

⁶⁹⁾ I. P. N. Land, Anecdota syriaca IV, p. 171 sqq.

⁷⁰⁾ Th. Nöldeke, Beiträge zur Kenntnis der aramäischen Dialecte, Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 1868, Band XXII, p. 520 sqq.

⁷¹⁾ Anecdota syriaca IV, p. 229 sq.

⁷²⁾ Jeesus esineb prääksistentse suurusena, kuna ta kui Mar Jesus Mašiah tegutses juba Soodoma ja Komorra päevil cf. fragm. 1, Land p. 171. See kes kõndis järvel, see oli ka sama, kes lõi taevad cf. fragm. 38, Land. p. 197. Jeesuse kohta on tarvitatud termin: איקרה דברותא = ἰσθῆα cf. fragm. 1, Land, p. 172 ja Jesaja 7, 14 כותיד מן בתורת cf. fragm. 5, Land p. 174. Samuti leiame siin poleemika psilantropismi vastu, et Jeesusele võib vaadata kui harilikule inimesele: דלא עמירין עם אלהא ועם ברה דאלהא יבסורו ערוי הוך על ברנש cf. fragm. 11 Land p. 197. Jumal ise, kes on aegade algusest, synnifas שפיר aegade alguses ainsama poja ja seda akti ei saagi uurida: ומן ריש יחד חד ברה

MÖTLEMISEST JA TULEVIKU INIMESEST.

Uku Masing.

On õieti ylekohtune ja ylearune kirjutada esimesest asjast, samuti ka suur julgus, võibolla, liigne. Sest sellest kysimusest on kirjutatud aastasadu ja iga uus arutelu suurendab kuidagi ainult segadust, kuigi enamasti kõikides väidetakse, et nyyd on lahendatud asi, vähemalt õigemini ja paremini kui eelmistes. Ma ei arva oma artiklist seda, ei pretendeeri ainsale õigele vastusele ega usu ka, et mu arvamised vastaksid „tõele“ rohkem kui eelmised. Tõde on vist selline asi, mida me vähemalt eneste kohta ei saa iialgi kätte, natukene rohkem juba teiste kohta. Ainult selle suhtes, mida nimetame välismaailmaks, oleks tõepoolest võimalik kunagi saada tõeni. Kuid säälgi tohib kahelda, sest meie ise jääme ju arutama tõe üle ja, kui me enestest ei tea suuremat midagi, siis on loomulik, et tõde, mille saavutame välismaailma suhtes ikkagi eneste kaudu ei saa olla Tõde, vaid meist läbiminekul ta on kuidagi murdunud nagu päikesekiir. Võiksime loota ainult tunda viimati iseend niipalju, et oma lisandatud vead suudame arvata maha tõeluse tunnetusist. Praegu ei olda nii kaugel, meie tõde on, kui mitte subjektivistlikult egoistlik, siis vähemalt inimeslik ja selle-tõttu arvatavasti vaevalt vastav kõigele, mis on olemas meist väljaspool. Muidugi võib selleski kahelda, sest on ju kysitav, kas see, mis on väljas, on nii totaalselt erinev sellest, mis on meie sees, kas me argumentides ad hominem teemegi suuri vigu? Kuid igatahes, kui ka JEANSil olekski õigus, viga on ometi võrreldav sellega, mille teeb vana inimene arutades lapse kallal oma mõõdupuudega või vastupidi, ja on kysitav, kas me sellest veast iial vabaneme. Võime küll aimata, kuspool peaks olema vastus õigel kujul, kuid kätte me ei saa teda ehk kunagi, vähemalt see põlv mitte. Kas aga kaugemal on huvi säärase kysimuste vastu või rahulduvad nad elades nagu haritud loomad, seda me ei tea. Paistab küll, et praeguse inimkonna mentaliteedi juures hakatakse minema alla ja glesminekut selles kultuurkonnas pole oodata. Aga see võib olla näiline ja järgmised põlved juba leidnud lihtsad vastused asjule, mis meid veel vaevavad, mõnd rängasti, teist pisut.

cf. fragm. 56, Land p. 207. Pauluse apostolaaf בְּחֶדֶר הָדָן דְּלֹא מִתְעַקֵּב
on täielikult tunnustatud cf. fragm. 31. 32, Land p. 191. Viimaks yhes fragmendis esineb Mar Johannan Konstantinoopoli peapiiskop, vist Johannes Chrysostomos,

Inimese yle on kirjutatud väga palju ja neile aruteludele vastuväideteks on raisatud tavaliselt paberit rohkem veel. Igayks näeb hõlpsasti teise süsteemi vigu, oma süsteemi puudusi ta tavaliselt ei pane tähele ega, et ta pole küllalt mõelnud läbi neid asju ja on jätnud auke. Süsteemi kohta muidugi võib öelda, et ta ju iialgi ei vasta asjale, sest ta on kuidagi yldistatud alati ja saadud umbes säärase nurkliku joonistamise meetodiga, millega lastele pyytakse teha selgeks joonistamise algmeid. Tegelikult ei ole ju maailmas paberilgi yhtki sirget joont, vaid kõik nad on sakilised, kui mitte meie silmale, siis suurendusklaasile, kui mitte sellele, siis mikroskoobile. Nagu laps ei tarvitse sellest teada midagi, nõnda ei tarvitse ükski süsteem hoolida nendest, talle on küllalt, kui ta väidab, et teatavad jooned on sirged. Aga mõne teise süsteemi „looja“ kasutaks teisi sakke sirge vedamiseks ja tõmbaks ehk neid ka muudele kohtadele, samuti ta võib alati heita ette esimesele, et see ei ole suutnud sirgjoontega piirata kogu asja, vaid on kuskil teinud lohakalt tööd, mõnel kohal pole yldse näinud jooni ja teisel on teinud koguni valesti. Sama etteheite võib teha mu lyhikesele süsteemikatsesele, kuigi mu „auahnuseks“ selkorral on esitada säärane paindlik süsteem, mis läheb iseendast järele joonte pisimaile ebayhtlusile ja suudab iseendašt muuta sirge sakiliseks, kui see on vajalik. Oleksin ehk pidanud veel kaua mõtlema ta kallal, et ta oleks täiuslikum, kuid ehk on teda sellisena vaja just praegu ja mõni väheseid lugejaid suudab öelda mulle, kus on puudusi, kus auke, et need tyhimikud, millede nägemasaamiseks mul kuluks hulk aega enesel, teiste õlul saaksid nähtavaks mõne silmapilguga.

Ma ei hakka arutama millist lahkamistööd on tehtud juba inimese kallal, natukene teab sellest igayks ja ma teen lihtsalt uue. Es-malt, ma ei usu, et inimese hing ja keha oleksid lahutatavad mingil dualistlikul printsiibil ja arvan, et dualism on see suur õnnetus, mille oleme saanud lohistada kaasa vanemast kultuurist tahestahtmata. Veame ehk teda kaasa meeleldi, sest temaga on toimida sama hõlbus nagu tollipulgaga, millel numbriteloend algab pääle mõlemast otsast, ta on maailmavaateline eeldus, mis on nii kodune, et selle alusel saab kõneleda igale inimesele arusaadavalt ega tarvitse otsida üksikuid, kes olles tydinunud ja pettunud temas, on leidnud endale mõne uue meetodi maailma klassifitseerimiseks. Teiseks, ma ei usu, et hing oleks lahutatav võimeiks, mis funktsionaalselt on erinevad. Tunnetus, (tunne, tahe või mingi muu süsteem sellel alal mu arvates on kõik petlikud ja petjad, nad viivad inimese arvamisele nagu ta tõepoolest koosneks

teatavaist osist, millede seas on endastmõistetavalt kõrgemaid ja madalamaid, kesksemaid ja vähemtähtsaid. Tulemus on siis, et inimene hakkab kohtlema neid vastavalt mingile eelarvamusele ja talitab endaga umbes samuti nagu puu, kes arvaks, et oksad tohivad kasvada lõunasse, kuid mitte põhja, olemä teatava pikkusega ja teatava kõrvaloksade arvuga. Inimene ei kasuta saadud teadmisi enda mõistmiseks, vaid enda treenimiseks ainult, ja kuigi ei saa öelda, et see poleks vajaline, esijoones on ikkagi oluline taibata asja ja mitte segada otsekohe hulka dualistlikust kategooriast pärinevaid hindamisaluseid. Ma ei eita tunnetuse ja tahte olemasolu, kuid mu arvates nad on yhe asja kaks kylge, psüükilise energia ymberlylitamise võimalused, nagu elektritki ju võib kasutada soojendamiseks ja valgustamiseks. Võib kysida, mis vahe siis sellisel arvamisel on oletusega funktsionaalsest mitmekesisidusest? Vahe on, sest funktsionaalsed erinevused inimese hingeosade vahel on pärit embkumb kas dogmaatikast (kolmainu opera ad infra ja opera ad extra) või riigivõimu jaotamisest kolmeks osaks, mis omakorda on kindlasti jällegi seoses. Säärasel korral yks osa ei tarvitse teada teisest midagi ja koguni võib toimida tollele risti vastu, kuigi seda tavaliselt juhtub ainult nendel kordadel, mil liigitelu on nii viimisteldud, et inimene ei saa teda mitteuskuda. Inimese tunnetus ja tahe võivad ainult siis sattuda riidu, kui ta on mõlemad lahutanud teineteisest korralikult ja teinud veel mingi väärtusastenduse. Kõik kaeblemised endast kui viletsast inimesest või kahest hingest oma rinnas on võimalikud ainult säärasel korral. Neid ei ole loomult olemas, nad on suure õppimise tulemusi ja nn. lihtsate inimeste juures, kes võtavad väited yle teistelt alati tõdedena, ilmub säärane olukord sageli palju koledamal kujul, samuti selliste juures, kes end peavad haritlasiks ja on suutnud omandada kõige vaevaga, mis nad on näinud, ainult mõningad algteadmised. Teoreetiliselt öeldakse ju kyll, et erinevus on ainult funktsionaalne, tõeliselt ei hooli sellest väitest keegi, sest ei ole inimeses enam ju keskust, mis yhendaks need funktsioonid, isegi mina olemasolu ju paljud psykoloogid eitavad. Teisi sõnu, on olemas maa, rahvas, seaduseandjad, administraatorid ja kohus, kuid ei ole valitsust ja yksikud organid toimivad oma hääksnagemist mööda. Teoreetiliselt nad on kõik yhe keskvalitsuse funktsionaalselt erinevad organid, kuid tegelikult ei hooli keegi keskvalitsuse olemasolust, kahtleb või koguni eitab seda. Või teise pil diga: on olemas Jumal Isa, Jumal Poeg ja Jumal Pühavaim, aga Jumalat ei ole. Ma arvan, kuigi see dogmaatikas võib tunduda modalism,

patripassianism või milline tahes ketserlus, et inimeses säärased institutsioonid ei koosne erinevast ametkonnast, vaid sama ametkond kord annab seadused, kord teostab nad, teataval määral valvab ka nende täitmist, kuid siin tulevad lisaks veel igasugused välised tegurid. Teisi sõnu, ametlikule psühholoogiale võiks teha umbes sama etteheite, mis EISENile ja tema saksa eeskujudele algse TAYLORI animismi rikkumises: on pandud rõhk mujale ja toodud kehtima „printsiibid“, mis ei kuulu sinna, vaid on tuletatud säält. Nagu keegi matemaatik võrrutaks diferentsiaali suurusega, millest see on tuletatud, või kasutaks diferentsimise meetodeid aritmeetikas!

Kui vaadelda elutuid asju ja elusaid olendeid, — piir nende vahel on ju voolav, — siis mu arvates ilmneb, et minnes edasi nad muutuvad keerulisemaks ikka vaid sellepärast, et vana ei kao ja midagi uut kasvab päälle. Tavaliselt alles siis eelmise olemasolu on vaieldamatult kindel, kui on tulnud päälle midagi kuidagi erinevat. Yhekordseist majadest saab rääkida ju ka alles siis, kui on kahekordseid. Teeksin skaala umbes järgmiselt:

Keha — elu, hing, alateadvus — teadvus — mina, mõtlemine, mõistus.

Selles on paar asja, millede suhtes ma pole täielikult kindel. Esmalt, kas elu on mingi lisand kehale, kas iga keha ei ole iseendast elus keha? Teiseks, eestlasele on küll loomulik elu ja hinge võrrutamine, kuid kas iga elus olend on hingeline? See oleneb muidugi täiesti sellest, mida mõistame hingega. Ja kui ta peaks olema sama asi, mis alateadvus, s. t. kõik need elemendid, mis võivad saada teadlikuks, kuid ei tarvitse, siis mu arvates nende kolme võrrutamisele ei ole takistusi. Potentsiaalselt on iga amööb lill ja iga koer juba inimene. Sellise oletusega on küll kadunud vahe loomade ja taimede vahel ja see võiks heidutada inimesi, kes on harjunud mõtlema teisiti, kuid mu arvates ei ole midagi katki nõnda. Elajad ja puud erinevad ainult liikumises, yhe liikumine on yksnes sisemine, teisel on võimalik ka väline liikumine. Skaalasse võiks siis edaspidi teha kaks rida ja väita, et taimed on sisemisele liikumisele jäänud elusad olendid, loomad on säilitanud või hankinud lisaks ka välise liikumise. On ju kahtlane kas loomade väline liikumine on mingi samm edasi, või on ainult taimede sisemine liikumine samm tagasi. Tavaliselt arvatakse esimest, kuid mulle tundub teine samahästi võimalik, sest aatomile me ju oletame praegu mõlemad liikumisvõimalused, ja on asjatu väita, et teisisööjad oleksid loomad. Siis peaksid ju parasiittaimed ja lihasööjad taimed moodustama vahelyli taimede ja loomade vahel. Asi ise on keerulisem

küll ja kahjuks on just nende kysimuste kallal filosofeeritud liiga vähe, joonistatud lihtsalt arenguskeeme, mis samahästi on valed kui õiged.

Kui loomad on säilitanud yrgse välise liikumise võimaluse, siis on muidugi ustav, et neil in nuce on olemas ka muud yrgsed tunnused, vähem viimisteldud kujul ehk küll kui inimesel. Sest lugu on ju nõnda, et aatomis peab viimati olema see kõik, mis on kõige täiuslikumas inimeseski, nagu teatavas seemnes on kõik selle taime tulevased osad olemas potentsiaalselt, mis aga võivad saada esinema alles iga-suguste väliste mõjude tulemusena. Kui loomast saab inimene sellega, et ta elule-hingele lisaneb teadvus selle olemasolust, siis ei tohi väita, et see oleks mingi eriline ja uus omadus. Ta oli olemas ka aatomil potentsiaalselt, oli vaja ainult mõjutusi väljast, Jumalalt, et ta kerkiks esile. Ja, nagu igakord säärasel juhul, edasiminejad ei saavuta seda omadust korraga samal määral, ja nagu eespool öeldud, teadvuse olemasolus võime olla kindlad alles siis, kui juba järgmine aste on olemas, kui keegi ytleb „mina“ ja eraldab enda sellega muust maailmast.

Jälle ju kiseldakse, võibolla õigusega, kas võib teadvust olla enne, kui on olemas „mina“. Seda kysimust ei saa otsustada, nagu tavaliselt tehakse, lausa teoreetiliselt, määrates kindlaks, mis need mõisted peaksid tähendama ja siis pahandades, et teised inimesed ei kasuta mõisteid samas tähenduses ja eksivad rängasti. Seda kysimust ei saa otsustada ka mitte vaadeldes last ja tema teadvuse ning minateket, sest vana inimene loeb oma õpitud teooriaid sisse lapsele. Mu arvates on võimalik vastata õieti ainult sine ira et studio vaadeldes iseenda lapsepõlve niipalju kui keegi teda mäletab. Siis arvatavasti ilmneb kõikidele, et teadvus oli olemas enne, kui „mina“ selgelt väljendatud. Kõige veenvamaks tõestuseks minu arvates on, et lapsed mäletavad aega, mil nad ei kõnelenud veel, pisut mõistsid või yldse mitte, mida teised rääkisid, mäletavad koguni aega, mil nad vaevalt suutsid liigutada ennast. Mäletada mu arvates ei saa aga midagi, millest ei olda teadlik. Võiks küll öelda, et sääraseil kordadel on juba „mina“ olemas erinevana miskist muust, kuid alles ähmane. See ei ole mu meeles juba enam oluline, sest implicite on „mina“ olemas ka aatomil või koeral, explicite ta tuleb ju lapsele võrdlemisi hilja. Kaua aega laps nimetab end selle nimega, mida vanemad kasutavad tema kohta, ja väga hilja abstraheerib „mina“. Võiks ju väita, et see on hoopis teine protsess, filoloogiline vast, ja minateadvus on endast-mõistetavalt enne olemas, kui sõna „mina“. Kuid senikaua, kui laps

mõtleb endast ja kõneleb endast nõnda nagu vanad, võib minu arvates ikkagi kõnelda ainult ta teadlikkusest ja ärkvelolekust, mitte ta minast ega selle kasvatamisest. „Mina“ on alles pöranda all, ja kuigi ta tegelikult kasvab kaasas lastega, ta ikkagi ei saa enne tulla päevalgele, kui laps leiab õige sõna. Muidugi samal silmapilgul on inimene potentsiaalselt yletanud juba „mina“, kuid tegelikult saab ta yle sellest alles siis, kui ta järgmisele astmele on leidnud mingi nimetuse. Võibolla, kui inimene leiaks selle jaoks sõna ta oleks juba ammu säälnud, sest sõnaga on teatav nähe või olukord alistatud ja yletatud. Kuid tõenäoliselt on nii, et järgmisele astmele ei ole enam sõna, vaid ta olemasolu väljendamiseks tuleb kasutada mingit muud vahendit.

Järgmine aste pääle „mina“, mille ma (sama õigusega nagu elu alateadvusega) võrrutan mõtlemise või mõistusega, peaks olema olemas, kuid tavaliselt me ei näe teda kuski ja sellepärast arvame, et kaugemale minna ei ole enam kuidagi võimalik. Psykoanalüüsi tundjad võiksid asetada siia enamvähem sotsiaalse, tõeliselt küll seltskondliku sydametunnistuse, superego, ideaalmina, minakontrollija, kuid see ei ole järgmine aste, vaid ainult inimesele väljast pääle surutud asi. Arvata võiks ju, et yliminaga on kuidagi saavutatav järgmine aste: inimene ei ole enam indiivid, vaid ainult osa yhiskonnast. Kuid siis, kui öeldakse „ainult“, ei saa olla juttu mu arvates mingist järgmisest astmest, vaid tagasilangusest aatomi poole. Tagasilangus on samal teel, millel väliseltki liikuvast primaarsest elusast aimest sai taim. Olend, kes seab ideaaliks endale teatava kaugemale jäänud olukorra, võib vaatamata kõigele küll liikuda kuidagi, minupoolest samblast liiliani, kuid ta on ikka aheldatud teatavate piiridega. Samuti juhtuks mu arvates inimestega, kes ADLERi oletusi peavad viimaseks sõnaks, mis inimesel võimalik öelda ja katsuvad elada neid mööda või hangivad endile mingisuguse muu sotsiaalse sydametunnistuse. Ka need inimesed võivad veel täieneda, kuid umbes nõnda nagu sipelgad, kes teadvusetul staadiumil on mõelnud samuti nagu MACCHIAVELLI soovitab mõelda inimestele. Taime juurest ei lähe edasi mingit teed, sipelga juurest ka mitte. Taimed võivad varuda midagi lisaks õitele ja sipelgad ka midagi täiendada, kuid ikkagi nad jäävad loomadeks ja taimedeks, sest nad on nagu Loti naine vaadanud tagasi ja jäänud soolasambaks, mida vihm võib muuta ja päike, mis aga iseendast enam ei liigu paigast. Sellepärast mu arvates on FREUD lähedamal tõele kui ADLER, kui ta kaunis yleolevalt suhtub „ideaalmina“ eriliste voorustega.

Näiliselt on „minast“ palju teid edasi, mida eriti rõhutanud DUNNE. Kui kujutleme, et inimene seisab pildi ees, millele on maalitud kõik, mis olemas universumis, siis sellel pildil on ometi üks puudus: vaatleja inimene on jäänud välja. Kui aga maalida ka vaatleja sinna sisse, siis ei ole pildil olev universum enam universum, vaid pilt universumist. Ja nõnda saab asteastmelt minna edasi lõpmatusse. Kuid olgugi, et teoreetiliselt suudame need „minad“ igal juhul eraldada yksteisest, tõeliselt ei erine „mina 7“ milleski „mina 3st“. Teoreetiliselt on võimalik määrata, mis kuulub „mina 2“ juurde, mis „mina 1“ kohale, kuid ei ole hõlbus tavaliselt taibata, kuidas nähted maailmas võivad sõltuda nõnda meist nagu nad peaksid siis. Jätnud kõrvale selle arutlemise on DUNNEis oluline, et päärõhk seisab ikkagi tõigal: inimene on yhelt-poolt osa kosmost, kuid võib asetada enda ka väljaspoole seda. Selle kahepaiksuse võimaldab „mina“ olemasolu ja siit võiks konstruida edasisi astmeid, kuid need on vaid fantastilised oletused. Näib nagu oleks järgmine täieline vabanemine kosmosest, sest võrreldes loomaga on ju nõnda, et loom on ikkagi osa maailmast ja tõenäoliselt ei sea end maailma vaatlejaks. Absoluutselt ei saa eitada küll, et ka loom vaatleb, kuid igal juhul, see võimalus on looma juures täiesti samuti allpool läve nagu inimese juures esialgu lapsepõlves „mina“. Kui siis järgmine oleks täieline vabanemine kosmosest, vaatlejaolemine ja mitte enam kaasategemine, siis oleksid teoreetiliselt õigustatud kõikide usundite ja filosoofiasüsteemide aspiratsioonid. Aga on võimalik, et järgmine aste on hoopis midagi muud kui oskame kujutella, sest meie kujutlused on ikkagi dualismi myrki täis ja on kahtlane kas maailmas valitseb mingi dualism.

Võiks samuti arvata, et „mina“ ja teadvuse vahekord võimaldaks määrata „mina“ ja tulevase olukorra suhte ebamääraseltki. Võibolla, et siis tõepoolest on hõlpsam saada edasi, kuid „mina“ ja teadvuse suhe ise on ebamäärane, nad tunduvad nagu hoopis erinevaist maailmadest nähted ja selle alusel võiks jällegi väita, et tulevane seisund erineb niisamapalju „minast“ kui see erineb teadvusest. Teadvus näib nagu poleks muud kui „mina“ suhtlemise intensiivsuse aste välismaailmaga, samuti võiks siis öelda, et „mina“ ykskord on samuti intensiivsuse aste suhtlemises kesteabmillega. Aga need on sellised fantastilised asjad, mida ei saa mõelda enam sõnadega nagu oleme harjunud. Niikaua kui puuduvad muud mõtlemisvahendid ja me neid ei oska hankida kuskilt, on loomulik, et me ei saa edasi selles suunas.

On veel üks võimalus ebamääraselt tähistada käigu suunda. Elusa

olendi juurde kuuluvad meeled, algselt vast üks, mingi yldine meel, mis siis diferentseerub ja spetsialiseerub kõiksuguseiks võimalikeks erimeeliks. Inimese maailmas vaatamata kõigele on tehtud samm mitte edasi ega tagasi ja kõik tugeneb päämiselt nägemisele, kuigi ei saa ju mööda kuulmisest. Oleks nyid võimalik, et tuleval staadiumil, kui selleks jääb järele inimesi, teisedki meeled viimistellakse sel määral nagu on nägemine ja siis iseendast saaks inimesest midagi senisest erinevat. Kuid just see on kõige kahtlasem, sest ei saa ju väita, et inimene täiesti oleneb ainult yhest meelest, igal juhul on olendeid, kes rohkem on spetsialiseerunud nägemisele kui inimene, olendeid, kes teatavaid nägemisakte sooritavad inimestest paremini, samuti olendeid, kelle kuulmiseskaala on ulatuslikum kui inimesel ja rytmitunne suurem. Selle kysimusega on tehtud kyll tegemist, aga kahjuks siiski nii väheses ulatuses, et ei ole võimalust joonistada mingit kõverat viie meele suhtes inimesest võrreldes teiste olenditega ja tõenäoliselt säärast ei saa ilmaski. Isegi seda me ei tea ju, milles erineb ahvi nägemine või kuulmine inimese omast, et võiksim suurendada erinevaid jooni ikka ja ikka enam. Ei tule säärasest talitusviisist välja midagi muud kui teatavad spetsialiseerunud inimesed.

Kui võtta järjekindlalt eelpool mainitud potentsiaalsust, siis võib kysida, kas ei ole juba loomai latentselt olemas teadvus ja „mina“? Mu arvates ei saa öelda muud kui jaatada, s.t. ka ahv mõtleb ja ka ahvil on „mina“. Kuid jällegi ei tule unustada, et need nähted on olemas latentselt arvestades inimese seisundilt, nagu inimesel on teatavad omadused olemas latentselt, kuid alles kellegi kõrgemal oleva seisundilt. Inimene tõenäoliselt kasutabki neid, kuid kaunis oskamatu, juhuslikult ja vigaselt. Mõelda ju võiks, et fantaasia on üks sääraseid või sugereerimisvõime, kuid neid ehk on teisigi, milledele me ei oska anda nime või hygame kuuendaks meeleks. See termin on ju säärane kolikamber, kuhu võib asetada kõik asjad, milledega ei oska hakata midagi päale nagu tulemaalane teodoliidiga. Need kaks võimet ja kõik võimalikud, mis inimeses on olemas latentselt, on muidugi olemas ka loomades, kuid veel latentsemalt. Siit hargneb mu meelest jällegi võimalus määrata kindlaks, mis tuleb inimesele siis, kui ta on yletanud „mina“ astme. Peab vaatama millised võimed inimeste juures esinevad ainult juhuslikult, mitte nagu jäänetena muinasajast, vaid nõnda, et neid kuskil mujal ei ole võimalik näha sellises ulatuses. Need võimed tuleviku inimesel peaksid esinema kõrgemal astmel.

Igatahes, kui kõik mainitud võimalused tuleviku ennustamiseks

võtta kokku, siis ei ole kaheldav, et kõigil n.n. kõrgemal usundeil on õigus oma tulevikulootustega ja nad eksivad vaid selles, et aseta-
vad säärased asjad kuskile hauatagusesse maailma, mida kujutellakse
vastavalt praegusele. Oleks õigem oletada, et siis, kui inimesile tõeli-
selt tuleb aru pähe ja neil on vajadus minna edasi, säärane nähe toi-
mub siinsamas kunagi tulevikus. Kuid ka selline väide ei ole täiesti
õige, eriti siis mitte, kui teda pyütakse põhjendada evolutsionistlikult.
Kui inimene on teine, siis ei ole maailm ka seesama ja on kysitav,
kuidas siis on matemaatiliste tõdedegagi, sest teatavasti kahtlevad ju
praegu inimesed, kas need on olemas maailmas kehtivaina või on ini-
mene nad endast väljastanud kehtivaiks maailma. Sellepärast on või-
malik, et surnud tõepoolest juhtuvad loodetud maailma ja võiks väita,
et on vajaline surra, et sattuda maailma, mis tuleb ja on alles tulemata.
Kuid, et arvatavasti see ahv ei surnud, kellest sai esimene inimene,
siis peaks olema võimalik ka, et inimene eluajal äkki muutub tulevase
maailma esindajaks olgu see siis milline tahes. Võiks ju väita ka, et
ahvil syndis inimesest poeg esimeseks inimeseks ja inimesil ka võiks
syndida lapsi, kes erinevad täieliselt neist endist, kuid see on kahtla-
sem lootus juba. Täiesti võimatu on aga mu arvates loota mingile pide-
vale arengule, mis toimuks ilma inimese tahtmatagi, sest ei ole leitud
senini mingit pidevat yleminekut ahvi ja inimese vahel, on ainult teata-
vaid kindlaid tyype, mida võib asetada tyhimikku inimese ja ahvi vahel.
Päälegi pole meil vähemat aimu sellest kui palju säärases käigus oli
tahtlikku kui palju mitte. Et tahet yldse ei olnud, võivad väita vaid
need, kes inimese täiesti eraldavad muust maailmast, ega taha inimlikke
aulisi võimeid lubada teotada loomadele andmisega.

Võibolla, et on veel üks võimalus arutada tuleviku olundit, kui
järgnevad eeldused on õiged. On tõenäoline, et tuleb arvestada ka
matemaatiliste teguritega ja nende varal katsuda seletada, kuidas
väga yrgsel astmel võivad latentselt olla olemas kaugemad. On näi-
teks võimalik, et selkorral, kui elu on juba ruumiline, „mina“ on ometi
ainult jooneline, teadvus ehk pinnaline ja nagu meie ei saa valmistada
absoluutset joont ega pinda elades ruumilises maailmas, kuigi teame,
et nad võiksid olla olemas ja tõeliselt ehk ongi kuskil (vaatamata sel-
lele, et nad on meie mõistuse abstraksioonid) nõnda paljudki omadu-
sed meis on alles joonelisised või pinnalisised, paremal juhul saamas
ruumilisiks.

Ehk on koguni nõnda, et inimenegi pole oma „minaga“ veel
jõudnud välja joonelisuse olukorrast või pinnalisusest ruumi, rääkimata

siis mõnest kaugemast astmest, sellisest, milles ruum ja aeg on koos segamatult ja lahutamatult inimese enda jaoks. Siit avaneks võimalus kujutella kuidagi tulevat „mina“, kellel puuduvad need puudused, mis on nii ilmsed veel praegusel ajal. Sest tõeliselt on „minasid“ küll, kes mõtlevad jooneliselt. Nad on tõeliselt ise jooned, kes ei suuda kujutella teiste olemasolu ja kuigi teavad seda, tõeliselt eitavad ometi ja tegutsevad nagu ei oleks muid inimesi olemaski maailmas. Kas on inimesi, kes mõtlevad ainult jooneliselt või suudavad needsamad vahel mõelda ka pinnaliselt, ma ei tea, ei suuda uskuda, et on, kuid siiski võib olla. Igatahes on joonelisi inimesi olemas rohkem kui paisatab esimesel pilgul. Sellesse mõtlemislaadi kuulusid igasugused egoistlikud ja solipsistiikud ideaalid, milledele vahel küll antakse sotsiaalne värving, kuid, mis jäävad ikkagi selliseiks nagu nad on. Inimene on siis seadnud endale mingi sihi, mille pyydmisest ta ei loobu kuidagi, sihi, mille juures sageli ei ole oluline, mis ta on, kui ta aga on kuskil joonel edasi või tagasi, sest need inimesed ei ole kindlad kumb liikumine on õigem, kas see, millel ees pää, või see, millel ees läheb saba. Enamasti nad austavad pääd rohkem, kuid pää võib samahästi olla suunatud madalamale kui kõrgemale. Kui ta juhtub kokku kellegi omataolisega, kes tuleb talle vastupidises suunas, siis nad ei saa teineteisest mööda, nad peavad mõlemad jääma seisma ja kärvama, kui nad ei mõtle, et on ehk võimalusi saada mööda kuidagi teisest või pöörata teise pää ymber ja suunata ta sama sihi poole. Nõnda on joonelise mõtlemise kõige suuremaks probleemiks teine inimene ja alles siis, kui teist inimest võetakse küllalt tõsiselt on säärasel inimesel võimalus minna yle teisele mõtlemisele, kasutada muid võimalusi, mis olemas inimesel juba iseendast.

Seda liiki mõtlejaid on kerge eraldada teistest, raskem on juba lahutada pinnalisi inimesi muudest, sest enamasti kõik inimesed mõtlevad kogu eluaja pinnaliselt ja ainult harva suudavad yletada selle astme. Jooneliselt mõtleva inimese elu koosneb soovist, mida ta tahab teostada, ja neid ei tarvitse olla ainult üks. Pinnaline inimene on natukene kaugemal, tal on mingi ala, teatav kompleks mõtlemisi, mida ta härjutab ja arendab, milledest ta aga igal juhul kardab minna yle, sest ta maailmal on selged piirid, milledest kaugemal ei ole enam midagi, ollakse kuulnud, et on, aga kaheldakse, arvatakse, et see on kellegi teise jaoks. Enamasti on need inimesed löödud mingisuguse egiptuse pimedusega, neil on ranged põhimõtted nagu joonelisilgi, mis on alati õiged, ka siis, kui inimesed ise eksivad nende vastu, teisi ja muud maa-

ilma nad hindavad ikkagi nende järgi, mis on just sellepärast naerdavad, et nad on pinnalised ja yhekylgsed, kehtivad tõeliselt ehk mõneks ajaks, kuid jonnipärast on paisutatud igaveseks. Et neid inimesi on väga palju, siis ka ylimina tavaliselt kuulub seda liiki mõtlemisse. Inimesed peavad säärast mõtlemislaadi lihtsaks ja selgeks ja on alati rahul, kui neile midagi väljendatakse pinnaliselt. Joonelise mõtlemise vastu kõigil ei ole aukartust, seda peetakse natukene alandavaks juba ja allpool inimese võimeid seisvaks.

Ruumilist mõtlemist leidub ainult väheste juures pidevalt ja enamiku inimeste juures ainult harva. Sinna kuuluks säärane mõtlemine, mis igal juhul arvestab universumiga, vaatleb maailma kuidagi sub specie aeternitatis. Nõnda mõeldakse filosoofias ja usundites, kuid muidugi mitte alati, sest on küllalt usklikke, filosoofe ja teadlasi, kes mõtlevad ainult pinnaliselt ja see, mida tavaliselt nimetatakse teaduseks, ei olegi jõudnud kaugemale, ta tunnistab universumi olemasolu, kuid teeb sellest ainult pinnalised järeldused. Toimib umbes nõnda nagu inimesed, kelledele öeldakse midagi, mis nad ei tea, kuid, kes siis ei hooli sellest suuremat ja katsuvad saada uuesti hääd vaikset olemist. Piibli sõnadega, on teadlasi, kes kuulevad Jumala sõna ja võtavad ta vastu rõõmuga, kuid maailm tuleb ja lämmatab sõna ära. Ei ole inimesele nii hõlbus mõelda ruumiliselt kui pinnaliselt, sest selleks peab vaatama juba nelja suuna asemel vähemalt kuude. Ka usklikud talitavad nõnda muutes oma usu tõeliselt hoolimatult maailmasaladusi lahendavaks teaduseks ja abinõuks mingite enäm vähem sotsiaalselt egoistlikkude sihtide saavutamiseks, tegutsemisalaks. Kui inimene õieti mõtleb ruumiliselt, siis ei häiri teda pinnaline olemine enam, või ainult niipalju kui see pyyab end sundida pääle, muutuvad ykskõikseiks inimeste „tähtsad arvamised“, sest need on pärit mingisugusest teisest maailmast, millega võiks küll saada kontakti, aga millega enamasti ei tahetagi siis sidet.

Kuid ka see mõtlemisviis ei ole absoluutne. Ka need inimesed, kes mõtlevad nõnda, tunnevad vahetevahel, et nad on nagu jõudnud myyri äärde, kust pole enam võimalust saada edasi. Mõned kahetsevad ja näevad, et pinnalil inimesil on hõlpsam elada, sest neil pole nii palju vaja olla valvel oma iseseisvuse pärast, ja muutuvad igaveseks pinnalisiks. Teised hukkuvad oma meeleheitu ja kolmandaile ehk tuleb meelde teoreetiliselt mingi järgmine võimalus, kui nad ei peakski suutma teostada teda. Enamasti tuletatakse meelde lapsepõlve ja tuntakse, et siis oli midagi nagu teisiti, uuritakse selle kallal

ja kui esialgu ei leita, mis just on oluline, viimati taibatakse ometi, milles asi seisab ja teatakse vähemalt, et oleks võimalus jõuda kaugemale veelgi. Tavaliselt ei jõuta küll, sest ollakse juba rikutud ja võimetu minema.

Last eraldab vanust inimesist palju pisikesi asju, nagu kujutlusvõime elavus koos tuttava maailma kitsusega, mingi symbioos kogu loodusega, teadvuse ja „mina“ latentsus, yldiselt, potentsiaalsus. Paljud targad arvavad, et see potentsiaalsus ongi, mida inimesed nutavad taga oma lapsepõlvest. Päris vale see pole, kuid sellisel kujul mitte absoluutselt õige. On muidugi neid küllalt, kes läheksid tagasi ja algaksid uuesti, kasvataksid endast midagi muud selle asemel, mida nad on kasvanud. Kuid tõeline kaotatud paradiis ei ole selles, sest mu arvates, laps ei ela yldse kolmedimensionaalses maailmas, vaid tal on igal juhul ruum ja aeg koos nõnda nagu moodsal füüsikal. Alles vanad inimesed oma pinnalise mõtlemisega sunnivad lapse tulema alla oma kaugelt kõrguselt ja õppima säärase asjad selgeks, millest nendel muidu ei oleks hoolimistki, kui ei sunnitaks. Mulle tundub, võibolla, põhjused on isiklikud, kaunis kindel, et lapsel pole yldse aimu perspektiivist ja selle nägemahakkamine on kaunis kohutav syndmus, maailm pole enam see, mis ta oli. Samuti on hästi teada, et laps ei lahuta ruumi ajast ja peab vahel suure vaevaga õppima selgeks vahe „eile“ ja „homme“ vahel. Teisalt on ometi kindel, et ta tajub aega, sellest peaks siis aga järgnema ka, et ta aega ei võta liikuva suurusena mingis ruumis. Ei tarvitse öelda, et lapsel oleks käes selline neljadimensionaalne maailmasuhtumine nagu väidavad olevat õige moodsad füüsikud, vaid väita tuleb, et lapsel on väga suured eeldused maailma selliseks käsitlemiseks ja ta teeks seda kindlasti, kui keegi ei õpetaks teda toimima lihtsamalt, vähema vaevaga. Alles geomeetriaga tekib inimesele tiksides nagu oleks tõeliselt olemas kuskil jooni ja kuskil sirget pinda. Ei oleks halb säärase sundmõtte olemasolu, kuid selline kirjutamatu dogma jääb ju eluajaks kollitama inimest ja enamasti ta ei suuda mõelda isegi seda, et kolmnurga nurkade summa on tõeliselt alati üle 180 kraadi. Võib ju kahelda, kuid arvan, et lapse mõistusele on igal juhul vastavam sfääriline geomeetria ja ruumi kõverust ta taipaks paremini kui seda, et sirgjooned lõikuvad lõpmatutes olles rööbiti. Sest lõpmatu on palju vähem kujuteldav kui ruumi kõverus, mis tekitab aine. Kahjuks ei ole keegi katsetanud lastele õpetada mingisugust muud geomeetriat ja sellepärast mu arvamisile ei ole kuskil olemas tuge. Ei jatku sellest, et EUKLEIDES visatakse välja kesk-

koolist, esialgsest myrgist jätkub, et kogu eluaja leinata taga oma lapsepõlve, mil midagi oli teisiti.

Psykoanalüütikud võiksid öelda, et säärasel korral EINSTEIN ja mõttekaaslased harrastavad ju infantiilset regressiooni. See on õige küll, aga vaid teataval määral, sest võib olla olemas mitut liiki infantiilset regressiooni. See, mida psykoanalüütikud nimetavad nõnda, on tagasimineku enamasti ainult esimeste pinnaliste mõtete allikate juurde ja mitte kaugemale sellest aega, mida inimene ihaldab taga ja pelgab. Vahel kuulub sinna taandumine lapse abitusse ja muid sääraseid nähteid, kuid mu arvates Jeesus ei rääkinud asjatult lapseksaamise vajalikkusest ja vana inimese ylesandeks mu meelest, kui ta on tydinud ja lootusetu ruumilise mõtlemise kallal, on pyyda teadlikult mõelda nõnda nagu laps mõtleb eelteadlikult. Isekysimus on muidugi, kas inimene suudab teostada uuesti käiku, mis jäi katki lapsepõlves, sest kasvamine selles on ju puudu. Kuid absoluutselt võimatu see ei saa olla, sest muidu oleks ka võimatu olnud uute geomeetria tekkimine EUKLEIDSE kõrvale, selliste geomeetria, mida pinnaliselt mõtlev inimene ei saa pidada muuks kui hulluseks. Aga hullus on ju ka mingi infantiilne regressioon, kuigi teist laadi ja teiste eeldustega.

Tõeliselt ei ole vaja mingit regressiooni loodetavas tulevikus, sest kui last kasvatatakse edasi neil algmeil, mis inimesel latentelt on olemas iseendast, siis võib öelda, et laps on vana inimene ja rauk laps. Regressioon esineb ainult senikaua, kui inimesed ei viitsi parandada ennast ega oma meelt. Kõigest järgneb, et tulevikus ei mõelda pinnaliselt, vaid aegruumiliselt. Millist laadi on see mõtlemine võrreldes olemasolevaga, on raske öelda, sest meile pole enam mingeid pidepunkte. Võiks öelda, et nõnda mõtleb Jumal võrreldes inimesetega, kuid see on ju sama hää nagu väita, et asjast pole midagi teada. Kas säärane mõtlemine synnib veel sõnadega või kasutatakse siis juba muid vahendeid ja milliseid, seda ma ka ei tea. Kindlamini võib arvata aga, et säärased mõtted, sellega yhtlasi tunded ja soovid ning kogu maailmapilt erineb niipalju praegusest, et meie peaks taolisi inimesi hulludeks, kuid ei oskaks neid kataloogida ka mitte. Seda on juba praegu kuidagi märgata. Inimesed, kes mõtlevad jooneliselt ja härukorda jõuavad pinnaliseni, tunnevad, et nad on saatnud korda midagi suurt kasutades viimast. Pinnalised vaatavad alla küll neile, aga sellest teised suuremat ei hooli, kuid neid, kes mõtlevad ruumiliselt, nad yldse ei suuda taibata ja neid nad vihkavad peaaegu. Pinnalistele ei meeldi ruumilised kuigi palju ja nad meeleldi pyyavad vaba-

neda sellisest nuhtlusest, mille tunnevad olevat enestest kõrgemal, kuid nad on ometi uhked ja õnnelikud, kui viivuti oskavad vabaneda pinnast. Need, kes pyyavad kaugemale ruumist, on nende arvates kasutud olendid, elust kaugel ja teoreetikud. Madalamalseisjaid naerdakse, kuigi vahel ka kardetakse, kõrgemalseisjaid vihatakse ja ometi kadestatakse.

Läbilõike mõtlemise säärasest käigust võib teha ka teises suunas, mitte edasi, vaid alt yles, vaadata millised tunnused kasvavad kõrgemate astmete poole. Kuid siin on raske öelda midagi niigi kindlat. On ilmne, et ka joonelisel inimesel on fantaasiat ja teatav loomisvõime, kuid kas ruumilisel on seda rohkem või on teist laadi, ei ole kerge vastata. Mulle tundub küll, kuid ehk valesti, et ka kvantumilt on teda kõrgemal astmeal enam. Vist sellepärast, et inimene ei kuulu siis enam nii selgelt kahte maailma kui alguses, vaid on juba rohkem vaatlaja, rohkem ise jumalate seast. Tõenäoliselt kasvab ka spontaansus, s. t. inimene arvestab vähem kehtivate mõtlemismäärustega ja just selle tõttu suudab saada lähemale vaadeldavate asjade tõelisele olule. Kuid on kindlasti veelgi nähteid, mis elavnevad, teisi, mis tuimenevad. Võibolla, et meeledki muutuvad ärksamaks, kuigi inimene väliselt ehk jätab tuimema mulje, sest kõige liikuvam ja agaram olend on siiski see, kes mõtleb jooneliselt. Aga sedagi ma ei tea öelda kuigi suure kindlusega.

Nyyd aga võib kysida, milleks yldse on vaja arutada mõtlemise võimaluste kallal. Tõsi see on, inimesele maailmas elamiseks ei ole vaja iialgi mõelda teisiti kui jooneliselt, ta tuleb oma eluga toime igal juhul ja sageli paremini ehk kui keegi teine. Ja kui on veel kahtlane, kas inimene siin maailmas yldse vabaneb täieliselt pinnalisest mõtlemisest ka siis, kui ta oma arvates ammu on sellest üle, siis võib kysida, kas ongi mingit mõtet muu pyydmisel. Aga nagu eelpool juba oli juttu, ka loomadel on teadvus olemas ja „mina“, kuid latentelt, võibolla, nad tunnevad end umbes samuti nagu meie unes ja ainult vahetevahel jõuavad mingi ärkamise piirile. Siis on loomulik, et nad mõtlevad jooneliselt, sest see on kõige lähemal ometi. Sellist laadi mõtlemist võib ehk parimini panna tähele veiste juures. Karjal, kes läheb tänavat pidi, on oma kindel kord, sirges reas keegi ees, kas vanem või kõige tugevam. Kui keegi juhtub ta kõrvale, siis on otsemaid lahti pusklemine. Sääraselt hoolitseb igayks nende seast oma koha eest. Mida nad selle juures veel peaksid mõtlema, jääb vist igavesti meile teadmata, kuid umbkaudu võime seda arvata umbes taoliste inimeste juurest, sest neid on olemas ju küllalt ja nad erinevad ainult selles, et nende teadvus on natukene tugevam ja selgem. Inimesed armastavad

oma ideaaliks meeleldi võtta loomi, ikka räägitakse ju, et „kui isegi lehm teeb nõnda, mis siis inimene...“ Peaks siis olema nõnda, et ka sellist laadi tammumine tapamaja poole on inimsoo ideaaliks, kuid siin protestiksid arvatavasti just need, kes meelsasti kõnelevad ideaalseist loomadest. Ja kui natukene mõelda, miks siis just need, siis on ilmne vana tarkuse põhjal, et süüdlane alati vaidleb vastu kõige rohkem, sest ta näeb, et asi nõnda ei ole ikka hästi. Siin on siis põhjus, miks inimesele ei saa olla ideaaliks jooneline mõtlemine. Ta on küll olemas ja inimesed kasutavad teda sageli, kuid keegi ei taha meeleldi ta olemasolu tunnistada enda kohta, vaid ainult teiste jaoks. Oleks ausam ja õigem öelda selgelt, et nõnda asi ei lähe ja inimene peab vähemalt oma ideaalseks mõtlemiseks kuulutama mõne kõrgema stiili.

Nyyd võib aga öelda, et mis see mõtlemine siis ikkagi aitab inimese suhtes, kas inimene ei jää ometi selleks, mis ta on. Psykoanalüütikud on sarjanud kyllaldaselt mõtete kõikvõimsuse teooriat, kuid selleski sarjamises on üks suur vahe. Siunata tuleb säärast usku mõtete kõikvõimsusse, mille järgi inimene suudab oma mõtetega teha midagi maailmale või teistele inimestele. Võibolla, et seegi pole täiesti võimatu, kui väidet seletada kuidagi lähemalt, sest viimati kuulub mõtete kõikvõimsusse ka tõik, et inimene kibeda sõnaga või yleoleva käitumisega suudab teisele teha midagi kurja, kas või muuta halvaks ta tuju. Kuid inimese enda suhtes on mõtete kõikvõimsus päriselt kindel. Et tal on mõju ka teistele tagab hypnoosi olemasolu ja sugereerimise võimalus, olgu siis tegu autosugestiooniga või heterosugestiooniga mistahes kvantitatiivses ulatuses. Kui joonelise mõtlemise sugereerimisega inimesest saab teha mingi looma, kes samuti nagu veis väevalt tunneb oma viimast jaama, tapamaja, siis võib kysida, mida saaks teha, kui inimesile sugereerida ruumilist mõtlemist või midagi veel paremat.

Hypnotismiga, on ju lugu kahjuks nõnda nagu paljude hiljuti avastatud nähetega. Teoreetiliselt on igal enamvähem haritud inimesel mingi kujutlus temast, kuid maailmavaatelised järeldused ta olemasolust on samuti jäetud tegemata nagu materialistlikud evolutsionistid on jätnud tegemata järeldused Altamira koobaste olemasolust. Asi on tunnistatud nagu tõeliselt olemasolevaks nõiduseks, kuid sellega ta on pandud ka ad actas. Kui lahkuda Euroopast, kus igal juhul enamasti mõeldakse heterosugestiooni ja ainult „Christian Science“ ning COUÉ on katsunud rakendada autosugestiooni, siis hakkab silma kõigepäält india joga, mis oluliselt ju on autosugestioon. Inimene piirab oma mõtete maailma, vähendab selle sisu yhele ainsale mõttele ja siis kõr-

valdab sellegi, et saavutada vaimlist rahu ja vabadust igapäisest maailmast asudes ise mingile teisele teadvusele. Kui aga teine teadvuse olukord on saavutatav nõnda, siis on kaunis kindel, et see on saavutatav ka ruumajalise mõtlemisega. Teine teadvusaste aga tagab iseendast jällegi hoopis erineva inimese. Et inimkond praegu paremikus ei ole rahul iseendaga on teada ja mu arvates ei ole siit muud teed edasi kui mõtlemisemuutmine. Kui ollakse tydinenud iseendast, siis ollakse tavaliselt tylpinud ikka oma mõtlemislaadist ja selle tulemusist, oma igapäevasest olemisest ja ihaldatakse midagi muud. Seda võib saavutada jogaga, võib hankida COUE meetodiga, kuid oleks ehk kõige mõistlikum, kui katsutaks muuta mõtlemist ja mõelda säärast, mida keskpärasem inimene peab hulluseks.

Võibolla, lugu, mille nyd räägin, on liiga myytiline, kuid mitte rohkem kui HAECKELi või DARWINi omad, mitte ka myytilisem kui lood kuskil VTs. Kujutlegem ahvikarja kunagi tertsiaarajal. Toitu on olemas kyllalt, kuid ahve on ka kaunis palju ja toidujaotamine tolleaegses patriarkaalses yhiskonnas ei ole korraldatud just väga ratsionaalselt, kuigi ehk on pyytud lahendada teda paremini. Ikkagi ei ole kõik ahvid asjaga rahul, eriti nooremad mitte. On olemas teatav seltskondlik mõtlemislaad, arvatavasti jooneline, ning ahvid valvavad hoolega selle järele, et ei tekiks suuri ega jämedaid kõrvalekaldumisi yldsuse hääkskiidetud olukorras. Ja nyd mõtleme, et on ilus õhtu kuskil ysna meie kandis. Päike läheb luuleliselt looja nagu mõnes praeguses jutluses või surematus kirjanduslikus teoses, mille olemasolust kakskymmend aastat hiljem keegi enam ei hooli. Kuskil ysna puu ladvas istub yksildane ahvivõsu, kelle samuti nagu teisedki nooremad isased, vanad on lõõnud välja oma keskelt, et ta ei segaks rahu haaremis. Siia maani on FREUD muga yhel arvamisel. Aga mis peaks tegema säärane ahv? Muidugi ta võib talitada nõnda nagu arvas FREUD, leppida kokku oma vanusekaaslastega, et minna nottima maha isast ja haaremit jagama, millest kahjuks kyll edaspidi midagi ei tule välja, sest isa mahalöömisega ärkab mingisugune sydametunnistus ja emad ning õed muutuvad edasises totemistlikus yhiskonnas tabudeks. Muidugi võis juhtuda nõnda, aga kesse tagab seda, ja mis vägi tootis selkorral sydametunnistuse ja muutis ahvi siis inimeseks? Sellepärast ma panen ette arutada pisut teisiti, — kui psyykilised eeldused on mängus siinkohal, siis võib ju öelda sama ka FREUDI teooria kohta. Oletame siis, et seesinane ahv ei olnud ka teps mitte rahul teiste nooremate ahvide mõtlemistega. Ta ei hiilunud pimedail õil mõne haaremi lähikonda, et saada raasukenegi sellest mõnu. Ta ei rääkinud kokku mõne noorema

haaremiliikmega põgenemise või röövimise asjus, siis muidugi see ei saanud ka nõuda tõestust, et ta ahvatleja on tugevam vanast isasest. Ei olnud säärasel korral juttugi sellest, kuidas nemad edaspidi korraldaksid oma elu, noorel isasel polnud vaja lubada röövitavaale, et ta armastab ainult oma ainukest ega noorel emasel vaja arutada endamisi kuidas kihutada yles oma tulevane mees, et ta saaks kuulsaks kogu ahvide yhiskonnas. Oletame, et see noor isane oli kuulnud igasuguseist taolisist paleerevolutsioonest ja saanud aru, et sellise meetodiga ei parandata midagi ja kõik jääb enamvähem samuti „ahvlikuks“ (võiks öelda ka „inimlikuks“, sest ega kirjeldatud olukord palju erine praegusest), elatakse vanade elu uuesti ja surrakse, olnud ainult lyli-jatkaja sellises ahelas, mis ulatab tont teab kust kuhu. Muidugi ei olnud säärasel noorel isasel kuigi hääd olemist, vanadele ja nendele noortele, kes vaikselt ootasid kunas nemadki saavad vanaks ja asuvad haaremite etteotsa, ta tundus kõigiti kahtlane olend. Nad heitsid talle ette, et ta ei austa kyllaldaselt ahvlikku mõtlemist ega hinda ahvide seltskonda. Nende meelest, kes tahtsid nottida maha vanad ja ise asuda asemele, oli ta vana tõssikene ja vanade sabarakk, äraandja ja yleannetu. Tõenäoliselt ta ytles neile noortele, kes ähvardasid, et kui nemad saavad võimule, siis nad parandavad selle maailma hoopis ymber, et seda on lubatud juba aastatuhandeid ja kuskil pole veel näha midagi taolist, vaid ikka on vanade isaste ideaalid söönud ära noorte esialgsed hääd kavatsused.

Kujutleme siis nyyd seda ahvi istumas mõne palmipuu ladvas ja mõtlemas oma veidraid ning nukraid mõtteid, sest teised ei taha ju saada aru, et nende mõtetega, mis nemad mõtlevad ei muutu midagi paremaks. Võime lisada veel igasuguseid ilusaid ja inetuid asju sinna juurde et pilt saaks sygavam ja veenvam. Ahv aga ikka haletseb sääl ylal ahvide rumalust ja ahvitarkade armetuid õpetusi, mäletab, et korra on käinud ahvide seas keegi, kes on käskinud parandada meelt ja jätta maha oma lollused. Talle tuleb meelde, et selle olendi kohta vaieldakse, kas ta on ikka elanud, sest vanad isased tunnistavad teda teoreetiliselt ja noored eitavad vaenu pärast vanade vastu, kes on teinud sellest olendist kõikide nende seltskondlikkude reeglite õpetaja, mida nad ise suruvad pääle nooremaile. Sellepärast on see yks-kordne õpetaja saanud nii tähtsaks, et tast kõneldakse pyhalikel ja pidulikel koosviibimisiil, kuid rohkem tähtsust tal ei ole. Ainult mõned vanad ahvieided räägivad, et nemad usuvad teda, kuid nende juures võib kahelda kas nad ei tee seda sellepärast, et neist keegi enam ei hooli. Ahv, kelle väimusiilma eest kõik säärased asjad lähevad mööda,

hakkab mõtlema õige tõsiselt, mis see siis viimati tähendab, et tuleb parandada meelt, või nagu see õigemini olevat „mõelda ymber“, „tulla tagasi“. Ta mõtleb kaua aega ja kui tõstab pää, näeb, et midagi nagu liiguks taevas, midagi särava puru taolist, mis ei seisa paigal nagu seletasid teised. See kõik sääal on suureks mõistatuseks talle, kuid ta tunneb, et sellisena nagu ta on, ta ei suuda taibata nendest midagi, kuskil on ees nagu sein, millest ei saa yle ega mööda. Võime siis oletada, et mida rohkem ta pyyab, seda lootusetumaks muutub kõik, ta hakkab lõppudelõpuks kynnistama iseennast ja oigama ning nutma jõuetusest, et ta ei saa olla nagu ta tahaks, mõelda asjad ymber, sest ta ei oska oma keeles selgesti endale öelda, mis see on, mida ta tahaks saada paremat kui on teistel ahvidel.

Tõenäoliselt selline ahv hommikul ärkas inimesena. Ja kui teised ei löönud teda maha, siis ta elab veel praegugi edasi kelleski meis, õieti kyll kõigis, kuid mitte selles, kes seda ei tea. Ma ei ole jesuiitlikult tagasihoidlik ja sellepärast ytlen lihtsalt, arvan, et see ahv elab minus, kuid kindlasti ka mitmeski teises inimeses maailmas, kellel on olnud taolisi mõtteid. Kuid kindlasti ta ei ela minus nõnda nagu ta ise elas enne inimeseks saamist, sest muidu ma oleksin juba midagi muud kui inimene. On tõenäoline, et must iialgi ei saa midagi muud. Sellest ahvist aga sai. Iga lugejat palun lahkesti vabandada seda „iseteadlikku“ vahemärkust, kuid oleks ylekohus salata, et ma ei tahaks olla säärane ahv, kes saab inimeseks, õigemini, inimene, kes saab millekski muuks. Mitte selleks, et mul oleks siis võimalus vaadata alla inimestele ja tunda end neist kõrgemal, sest kui keegi tulevikuinimese kandidaat mõtleb nõnda, siis tal on alles liiga palju joonelist mõtlemist ja ta jääb selleks, mis ta oli. Mul on tõepoolest kahju, et ma ei saa näidata säärase asja võimalikkust ja hale, et mul on kuskil sihukene viga või vigu, mis veel takistavad muutumist inimeseks nagu ta peaks olema.

Ma ei hakka oma teooriaid ylistama FREUDI teooria kulul ega seletama pikalt ja laialt, kuidas ta on yhendatav Aadama ja Eeva looga. Usun, et loomine selles seisiski, et ahvist umbes nõnda sai inimene, mõtlemise muutmisega ja mõtlemise väe läbi ja sääal võis aidata vaid Jumal. Kas sellest ahvist sai neandertaallane või midagi muud, see ei huvita mind enam ja see on teooria juures ykskõikne, sest kui tast sai neandertaallane, siis mingi umbes taolise aktiga sai neandertaallasest tõeline inimene, kes elab ehk jälle paarsadatuhast aastat enne, kui suudab moonduda miskiks mõistlikumaks kui on homo, keda tulevikuunistuste pärast hyytakse veel võõriti sapiensiks.

Iseendast on võimalik ka vastupidine käik, kuigi see on sama raskesti teostatav kui eelminegi. Yhel korral on vaja suurendada teadvust, teisel korral tuleb „mina“ olemasolu salata ja taanduda niipalju kui võimalik joonelisse mõtlemisse. Vanad mešiko muinasjutud väidavadki, et ahvid on tekkinud inimestest yhe maailma lõpul. Kui see on õige, siis tõenäoliselt ehk on aeg käes yhe uue ahvkonna tekkimisele. Nagu öeldud, ega selleks pole palju vajagi, tuleb elada võimalikult kinnisilmi ja nii tuimalt kui aga iganes saab, ppyda olla masinataoline. Masin tykib yles nagu seletab kyll ironiseerides BUTLER „Erewhon'is“, inimene tykib allapoole ja on võimalik, et vahetatakse lihtsalt senised osad ja ollakse veel õnnelikud päälekauba. Võibolla, kuluks paljudele inimestele ära saatus yhel hommikul ärgata neandertaallastena ka keha poolest, sest ega seltskondlikud mõtlemised selleaegseist väga ei erinegi vist enam ja rumalust on kogunenud nendesse kyllalt.

Mingi mõtlemisstiili muutmine on tootnud ka kultuuritu inimese muutumise kultuurseks, kuid see muutus ei olnud kuigi põhiline ja sellepärast kultuurinimese ja kultuuritu vahel ei ole sääraselt suurt kuristikku nagu ahvi ja inimese vahel. Teadvusaste on enamvähem ju sama ja erineb vast ainult teatava mõtlemislaadi kvantum, arvan nimelt, et ruumilise mõtlemise teke teeb kultuuritust kulturse inimese. Siis on muidugi ka nõnda, et ruumilise mõtlemise kadumine muudab inimese tagasi kultuurituks, mida kõige parem on jälgida praegusel filosoofia ja usundi pankroti ajal (nende elu saab pysida mu arvates ainult siis, kui nad hakkavad mõtlema natukene ruumajaliselt), kus tõepoolest ainsad õiged mõtlemised on pinnaline ja jooneline. Kultuuritu inimene ei ole veel see, keda nimetatakse tavaliselt primitiivseks. Mu arvates primitiivsuse vahe kultuursusega on päämiselt selles, et inimesed ei arenda endas olevaid yksiktendentse nii iseseisvaiks, vaid säilitavad ikkagi mingisuguse tervikluse. Võib olla ka muidu erinevusi, sest LEWY ytleb õigusega kõneledes tšeremisside suhtest oma tööriistadega: „Sehr weicht diese Auffassung ab von der der westeuropäischen Menschheit, die die Abfälle ihres Kulturplunders auf das „Scherbenfeld vorm Tor“ häuft. Die Freunde des Begriffes „primitiv“ mögen nun nachdenken, welche Auffassung primitiver ist, die westeuropäische oder die tscheremissische; „primitiver“ — welche einen grösseren Verbrauch seelischer Tätigkeit voraussetzt“. Samal põhjusel eurooplaste arvates on õiget kultuuri olnud ainult Kreekas. Aga ka säääl yksiknähete diferentseerumine ei ulatanud nii kaugele. On võimalik, et kultuurne rahvas muutub tagasi primitiivseks, kuid sagedamini ta saab lihtsalt kultuurituks, kui ta on elanud ära oma aja, milleks

SPENGLERi eeskujul võib pidada ehk umbes 1000 aastat, kuigi mu arvates tuleks mõelda selle juures ka üksikkultuuri enda tempole.

Kui kõigist sõnust, mis ma olen öelnud nyyd, ja mulle tundub see viimne ytlemine, nagu mõnest valmist otsida välja moraal, siis on see iseendast väga lihtne: inimkonna ainus pääs on saada rohkemaks kui inimesed. Selle asemel, et vireleda igasuguseis ummikuis ja leida, et tee sa maailmaga, mida tahad, hääks teha ei saa ega vastuvõetavaks kõigile inimesile, peaks mõtlema hoopis teisiti. Sest kui kysida inimeste käest, kes teavad küll palju ideaalseid teooriaid, kuid on mõistnud, et nende rakendamine ei vii sihile, mis tõepoolest on viga, siis on ainsaks vastuseks, et inimesed ei ole veel küllalt hääd ja õilsad sellisele korrale nagu anarkismile. Viga ei ole korras, viga on inimesis ja selliselt suur, et seda ei saa välja kasvatusega. Operatsioonid, mida selles suhtes ehk toimetatakse, ei anna soovitud tulemusi, vaid teevad inimesest kuidagi veel väärtusetuma olendi. Seda selle pärast, et õpetatakse pinnalist ja joonelist mõtlemist, ruumiline jäetakse hooletusse ja kaugemaid astmeid yldse ignoreeritakse. Võibolla, et viiks sihile hakata õpetama lastele neile nagunii omast ruumajalist mõtlemist, kuid seda saab õpetada ainult siis, kui inimesed ise on kahetsenud teisi mõtlemisi ja parandanud ennast. Et aga kasvatajad seda ei viitsi teha, siis on lootusi kaunis vähe, umbes samuti nagu SHAWI metuusalatega. Kuid nagu ma arvan, et SHAW teooria, olgu ta öeldud naljaks või tõeks, on õige, samuti usun, et minu teooria on õige. Kui ma ise olen võimetu seda teostama nagu SHAW vennad Barnabased, ehk siis suudab keegi teine.

Võib tunduda, et see kõik on kohutavalt uudne ja ma lootusetu asja prohvet. Kuid asi ise ei ole kuigi uus enam, kysitav on ainult kui palju ta meie päevil suudab veel kasvada edasi. Võibolla, paljud on teinud EINSTEINist, PLANCKist või EDDINGTONist umbes samasugused järeldused nagu mina, kahjuks ma ei tea neid, muidu võiksin tugeneda kellelegi. Kui neid ei ole, siis vabandan oma juttu sellega, et kuskil ja korra ometi on vaja rääkida ka sellest. Kui ei kõnele need, kes on kutsutud ytlema, siis peab seegi, kes ei ole kutsutud. Sest maailma praegusest olukorrast väljudes on hädavajaline, et parandataks asja õige peatselt. Euroopa hukkumisest kõneles korra SPENGLER. Teda ei ustud, sest kõnelejaid temast oli palju, lugenuid väga pisut. Praegu tunnistatakse suuremal määral ta kunagi kurikuulsate ennustuste õigust, kuid loetakse neid sama vähe nagu NOSTRADAMUSt. Kuid hukatus ei tule ainult Euroopale, vaid varem-hiljem kogu inimkonnale, kuigi sinna võib kuluda veel aastatuhandeid, kui ei muutu midagi mõtle-

misega. Võib juhtuda kyll, et valgete asemel saavad valitsema maailma kollased või mustad, aga nendele tuleb ükskord kätte sama saatus, mis valgeile. Okultistide ning teosoofide unistused muistseist kultuurest võivad toimuda kyll kuskil tulevikus TOLSTOI magatsitlite tao-liste inimeste juures. Kuid ikkagi, nii kaua kui inimene jääb selleks, mis ta on, või läheb veelgi madalamale, ei ole loota midagi.

Et see on arvatavasti viimne kord mul siin rääkida, siis veel mõned sõnad, mis ei käi ehk just asja kohta. Kõik ateistid ja materialistid võivad öelda, et nad ei kavatsegi jääda selleks, mis nad on, ega minna madalamale. Aga selle väitega nad petavad end. Ei ole võimalust minna edasi, kui jäädakse pinnalise mõtlemise juurde, ruumilist need inimesed eitavad ju. Iga pinnalisus on kuidagi materialistlik ja ateistlik. Selles võib olla juttu „arengust“, kuid see on siis nagu sipelga muutumine, ta ei pääse olemast sipelgas. Materialistid võivad viimaks hankida kui toreda tulevikuriigi tahes, kuid selles ei ela enam inimesed nagu tavaliselt mõeldakse, vaid hästisiginevad tööloomad, kes loodavad, et nende lapsed saavutavad veel hiilgavama tuleviku. Et aga alati see jäätakse teha lastele, siis on kaunis kahtlane, kas kunagi saavutatakse yldiselt paremat kui on praegune. Ja inimene ei ole ainult loom, juba sellepärast mitte, et ta enda teadlikult võib degradeerida loomaks.

Ma ei ylista pinnalisuse vastu yhtki usundit eraldi, kiidan ainult seda, mida nimetan ruumiliseks mõtlemiseks ja katsun kirjeldada, mida see võimaldab inimesele pinnalisusega võrreldes. Võibolla, et vahel satub sisse midagi ruumajalist, kuid selle kiitmiseks mul pole õigeid sõnu ja ma olen ise fast liiga kaugel veel. Natukene aimu ruumilisest mõtlemisest on igal usklikul, Konstanfiinist saati on ikka pysinud sellest midagi ka siis, kui paistis, et usklikudki on teinud pettust ja pinnalisuse nimetanud ruumilisuseks. Ma ei viitsi sarjata seda käiku siinkohal, kuigi mul oli kiusatus tsiteerida lihtsalt yht oma poeemi, mis arvatavasti jääb trykkimata igaveseks. Pinnaline inimene on nagu tigu maa kyljes kinni, olgu ta mis rahvusest tahes, ta näeb ainult ette ja taha, mitte yles ja alla. Kui ta on valitsemishimuline, siis ta unustab selle, et orjastab teised, ta ähvardab neid mõõgaga, ähvardab kirikukariga, ähvardab oma seljatagusega, ähvardab sellega, et lubab paluda kellegi eest, alati ta ähvardab võimuga. Vaatamata sellele ta suu sajatab võimu. Kui ta on ahne, siis muidugi ta ei viitsi tööd teha ja alatasa lobiseb ometi yletöötamisest, ka siis, kui ta on pidanud saatma kuskile mõne kymne-

realise palvekirja. Vaatamata sellele ta suu ylistab tööd. Ja teisi sääraseid omadusi on tal loendamatu.

Ruumiline inimene ei vaja enam relvi kellegi teise vastu, sest oma maailmas ei ole kedagi, kelle vastu peaks võitlema ja see sõna ise on muutunud talle naeruväärseks. Ta ei võitle olemise eest, sest tema olemine on selline, mille eest pole vaja võidelda, tema maailmas ei ole ruumipuudust. Ta ei vaja orje, nimetatagu neid ka jyngritekski, ega tunnustust, sest ruumilises maailmas ei ole tähtis austus, mida materialistid ootavad ikka ja alati teistelt. Kiitus ja laetus on sääli relatiivsed mõisted ja kattuvad sageli. Inimene ei looda siis enam oma lastele, et need teevad kindlasti selle, mis tal jäi tegemata, ta pole ju lyli ahe-las, vaid ise maailma algus ja lõpp. Ta peaks (kuigi paljud usklikud pole hoolinud sellest) juba siin maailmas saavutama midagi igavese õndsuse taolist. Ka materialistid ootavad seda, kuid ikkagi nagu juudid enne vangust, viimsele põlvele. Nemad ise on allegooriliselt, ainult tulevate asjade varjud. Vastupidi ruumiline inimene, kellel ei ole sää-rast yllalt kauget sihti, sammub yhelt täiuselt teisele. Ruumiline inimene ei ole uhke ega arg ori, ta on alati vaba inimene, piibli sõnadega, Jumala laps, kelle jaoks ei ole käske, sest ta rada on õige. Ta läheb julgelt ja alasti oma Jumala ette ja räägib temaga nagu mees mehega, kuigi ta teab, et on alles kaugel temast. Aga ta ei lähe Jumalale sele-tama, kui väärtuslik ta on ja kuidas teda maailmas alahinnatakse. Ta ei pyya saada midagi muud kui seda, mida taoistid hyiavad Taoks ja kristlased Jumalariigiks, sellepärast ta saab kõike muud niipalju kui talle on vaja. Olgu ta kui kurb tahes, talle ialgi ei saa omaseks usk inimese elu mõttetusse, sest ta elab alati inimese tasemel või yle selle. Pinnaline inimene teab kuskil sydamesopis, et kõik on mõttetu, et ta elab allpool enda taset. Kui ta teab seda, siis ta on õnnetu ja lõhkine, kui teda on suudetud panna unustama säärane asi, siis ta on lootusetu ori. Yks elab oma elu ja sureb oma surma, kuid pinnaline inimene elab ainult seda elu, mille väärtuslikkust ta tavaliselt ikka peab sugereerima endale, sest absoluutselt ja alati pinnaliseks pole kasvanud keegi. Ja viimati, ruumiline ei sure Jumalasse ega Jumala kõrvale, Jumal ei ole ta sees ega väljaspool, kuid ometi nõnda ja teisiti, nii nagu on sellel Linnuteega, kes vaatab teda, või lapsel kõikide asjadega. Ja ta teab, et Linnutee võib hävineda, Jahipenide spiraalunud võivad kustuda ja kosmos võib hukkuda, üks on ikka igavene: tema symbioos Jumalaga.

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi liikmete nimestik

1940. a.

Auliikmed:

Fabricius, Lorentz Peter.
Köpp, Juhan, dr. theol. h. c., dr. phil.
h. c., phil. h. c.
Sild, Olaf, mag. v. k. j., dr. theol. h. c.

Tegevliikmed.

Aarik, Johannes, cand.
Aaslava, Siegfried, mag.
Aaviksaar, Albert-Enno, stud.
Altok, Harald-Mihkel, stud.
Annast, Hugo, cand.
Anton, Leonhard, stud.
Anvelt, Tuuli, cand.
Arumäe, August, mag.
Audova, Jaan, cand.
10 Avara, Juhan, stud.
Avasalu, Rudolf, stud.

Bachval, Johannes, cand.
Beermann, Gustav, cand.
Bloom, Bernhard, cand.

Ederma, Bruno, cand.
Eenmaa, Ain, stud.
Ehrmann, Emil, stud.
Eilart, Arnold, cand.
Ein, August-Eduard, cand.
20 Ekbaum, Johann, stud.
Elljas, Arnold, stud.
Erits, Oskar, cand.
Erviö, Helle, cand.

Gnadenteich, Jaan, cand.
Gnadenteich, Oskar, stud.

Heinam, Friedrich, cand.
Hiimets, Johannes, mag.
Hiisjärv, Eerik, cand.
Hinno, Aleksander, cand.

30 Ilves, Peeter, cand.

Jaama, Robert, cand.
Jalajas, Jakob, cand.
Janni, August, cand.
Joassoone, Riho, stud.
Juhandi, Vanda, stud.
Juhkental, Julius, cand.
Juul, Oskar, cand.
Juurik, Ants, stud.
Jõgis, Richard, cand.

40 Jürgenson, Aleksander, cand.
Jürgenson, Ferdinand, cand.
Jürisson, Aleksander, cand.

Kaarme, Adolf, stud.
Kalda, Eduard, stud.
Kangur, Oskar, stud.
Kannukene, Robert, mag.
Kapp, Aleksander, cand.
Karm, Heinrich-Johannes, cand.
Karolin, Herman, stud.

50 Kartau, Karl, stud.
Käis, Arnold, cand.
Keller, Jaan, cand.
Kesk, Adelaide, stud.
Kiisk, Karl, cand.
Kiivit, Jaan, cand.
Kimmel, Jüri, mag.
Kirdelaht, Paul, stud.
Kippel, Enn, stud.
Kirotar, Voldemar, cand.
60 Kiviranna, Rudolf, mag.

- Klaus, Georg, cand.
 Kobla, August, cand.
 Kokla, Nikolai, stud.
 Kolk, Erich, stud.
 Konsin, Jaan, cand.
 Koolmeister, Richard, cand.
 Koppel, Karl, cand.
 Koppel, Paul-Voldemar, mag.
 Kopperman, Valter, stud.
 70 Kubu, Hans, cand.
 Kurba, Julius, stud.
 Kuurme, Herbert, cand.
 Kuusik, Aleksander, cand.
 Kuusler, Elmar, stud.
 Kõdar, Artur, stud.
 Kõpp, Endel, cand.
 Kõpp, Herman, cand.
 Kõrv, Elmar, cand.
 Kütt, Konstantin, cand.
 80 Kütt, Linda, cand.

 Laansalu, Edmund, mag.
 Lageda, Edgar, stud.
 Laumets, August, cand.
 Lauri, Johannes, cand.
 Lepasaar, Johannes, stud.
 Lepik, Elmar, stud.
 Liiv, Joosep, cand.
 Lipp, Georg, stud.
 Lipping, Karl, stud.
 90 Lomp, Albert, stud.
 Lootsmann, Ernst, cand.
 Lääne, Jaan, cand.
 Lüdig, Ernst, cand.

 Maide, Johannes-Eduard, cand.
 Maior, Jaan, cand.
 Mardisoo, Leida, stud.
 Martinson, Vassili, cand. v. k. j.
 Masing, Uku, mag.
 Meksi, August, stud.
 100 Mirka, Hilda, cand.
 Morats, Mart, cand.
 Muru, Jaan, mag.
 Mälk, Heino, cand.

 Neemekuru, Hendrik, cand.
 Neggo, Rein, stud.
 Niinep, Konstantin, theol. vabak.
 Normet, Asko, stud.

 Olvik, Oskar, stud.
 Oona, Rudolf, stud.
 110 Ostrov, Mihkel, cand.
 Ots, Martin, cand.
 Ottas, Arnond-Eduard, stud.

 Parikas, Udres, stud.
 Parts, Aldur, cand.
 Pastik, Oskar, cand.

 Paul, Arved, stud.
 Pauming, Evald, stud.
 Peerna, Karl, stud.
 Pello, Otmar, cand.
 120 Penna, Harald, stud.
 Pergelbaum, Elmar, cand.
 Petersoo, Elmar, cand.
 Pihl, Hindrik, stud.
 Piht, Vladimir, stud.
 Plank, Uno, cand.
 Pohlamets, Friedrich, cand.
 Põld, Hillar, stud.
 Põld, Toomas, stud.
 Põldmets, Andres, cand.
 130 Pähn, Elmar, cand.
 Pärno, Hugo, stud.
 Pürge, Ernst, stud.

 Rahamägi, Hugo-Bernhard,
 dr. theol., dr. theol. h. c.
 Raidur, August, stud.
 Rand, Evald, stud.
 Raudkepp, Leopold, cand. theol.
 v. k. j.
 Raudsepp, Karl, cand.
 Rebane, August, stud.
 Rebane, Hans, cand.
 140 Reismann, Eduard, stud.
 Riisen, Lembit, stud.
 Riütel, Viktor, stud.
 Rõude, Valter, cand.

 Saag, Evald, stud.
 Saar, Maks, cand.
 Saar, Paul, stud.
 Saarse, Kurt, mag.
 Saremõts, Richard, stud.
 Selliov, Johannes, cand.
 150 Sild, Johannes, cand.
 Sild, Paul, stud.
 Soll, Alice, cand.
 Soosaar, Albert, cand.
 Soovik, Mihkel, stud.
 Stockholm, Uno, cand.
 Särg, Karl, cand.
 Särgava, Peeter, cand.
 Sõmmer, Johann, cand.

 Takkel, Voldemar, cand.
 160 Tali, Richard, stud.
 Tallinn, Otto, stud.
 Tammaru, Philipp-Aleksander,
 cand.
 Tammeraid, Marie, cand.
 Tammur, Harald, stud.
 Taul, Jaak, dr. theol.
 Teder, Lembit, mag.
 Teder, Margot, cand.
 Teel, Karl, cand.
 Tenno, Tõnis, stud.

- 170 Tepp, Heinrich, stud.
 Tepper, Elmar, stud.
 Terasmaa, Martin, cand.
 Tiit, Karl, mag.
 Tischler, Heinrich-Johannes, cand.
 Tooming, Alfred, cand.
 Troost, Rudolf, stud.
 Truu, Juhan, cand.
 Tubin, Villem, cand.
 Tuulemaa, Eha, stud.
- 180 Töldsepp, Elmar, cand.
- Uibopuu, Paul, cand.
 Uuspuu, Villem, mag.
- Vaasa, Valter, stud.
 Vaharo, Aldo, stud.
 Vaher, Elmar-Johannes, stud.
 Vahter, Leo, cand.
- Vaikma, Edgar, stud.
 Vaikmäe, Edgar, stud.
 Valgemäe, Alfred, stud.
- 190 Varblane, Theodor, cand.
 Varik, Jaan, cand.
 Varik, Jaak, cand.
 Vatter, Albert, cand.
 Veem, Konrad, stud.
 Veskimäe, Anu, stud.
 Vester, Jaan, stud.
 Viljari, Ago, stud.
 Vool, Leo, cand.
 Voolaid, Julius, cand.
- 200 Vooremaa, Aksel, cand.
 Völli, Richard, cand.
 Vösu, Arnold, cand.
 Vööbus, Artur, mag.
- Üllaste, Leenart, stud.

Toetajad liikmed.

- Aun, Karl, stud. jur.
 Jõks, Rudolf.
 Jänes, Karl.
 Kaasik, Marta.
 Kampmaa, Mihkel.
 Kiivit, Gertrud.
 Klaassen, Theodor.
 Koort, Alfred, dr. phil.
 Lang, Juhan, cand. math. et phys.
- 10 Linnamägi, Artur, stud. rer. silv.
 Mark, Reinhold.
 Masing, Agnes.
 Moora, Harry, mag. phil.
 Niiler, Herbert, B. P. E.
- Oldekop, Evald, cand. math.
 Rahamägi, Edith.
 Ranna, Helene.
 Rootsmäe, Taavet, cand. math.
 Tamm, Rudolf.
- 20 Taul, Helene.
 Tauts, Jaak.
 Toomet, Ella, stud. phil.
 Topman, August.
 Uluots, Jüri, dr. jur. h. c.
 Uuspuu, Evi, cand. oec.
 Valdma, Elise.
 Veski, Johannes-Voldemar, dr. phil. h. c.

Juhatus:

- esimees — Masing, Uku
 sekretär — Pihl, Hindrik
 abisekretärid — Soovik, Mihkel
 — Tuulemaa, Eha
- abiesimees — Saag, Evald
 laekur — Tammur, Harald
 abilaekur — Vaikma, Edgar
 bibliotekaar — Lipping, Karl

Revisjonikomisjon:

Tubin, Villem; Aaslava, Siegfried; Pürge, Ernst

Kirjastustoimkond:

- Masing, Uku — juh.
 Köpp, Juhan
 Kimmel, Jüri
- Uuspuu, Villem
 Saag, Evald

Kirjastuse talitus:

Vaikma, Edgar — juh. Pauming, Evald
Mardisoo, Leida

Keeletoimkond:

Aaslava, Siegfried — juh. Martinson, Vassili
Masing, Uku

Kirikuloo toimkond:

Sild, Olaf — juh. Uuspuu, Villem
Lepasaar, Johannes Tallinn, Otto

Finantstoimkond:

Tammur, Harald — juh. Vaasa, Valter
Juurik, Ants Vaikma, Edgar

Raamatukogu toimkond:

Lipping, Karl — juh. Raidur, August
Kolk, Erich Tali, Richard
Olvik, Oskar

Peotoimkond:

Saag, Evald — juh. Kesk, Adelaide
Joassoone, Riho Veskimäe, Anu
Mardisoo, Leida
